

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav informačních studií a knihovnictví

Studijní program: informační studia a knihovnictví

Studijní obor: informační studia a knihovnictví

Diplomová práce

Bc. Ivana Kafková

Průzkum fondů starých tisků a rukopisů fakultních knihoven

Univerzity Karlovy v Praze

Survey of Old Prints and Manuscripts Collections in Faculty

Libraries of Charles University in Prague

Praha 2011

Vedoucí práce: PhDr. Barbora Drobíková

Oponent diplomové práce:

Datum obhajoby:

Hodnocení:

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval(a) samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze, dne 5. května 2011

.....

podpis diplomanta

Identifikační záznam:

KAFKOVÁ, Ivana. *Průzkum fondů starých tisků a rukopisů fakultních knihoven Univerzity Karlovy v Praze = Survey of Old Prints and Manuscripts Collections in Faculty Libraries of Charles University in Prague*. Praha, 2011. 122 s., xxxv s. příl. Diplomová práce (Mgr.). Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Ústav informačních studií a knihovnictví 2011. Vedoucí diplomové práce Barbora Drobíková.

Abstrakt (česky):

Práce se zaměřuje na knihovny Univerzity Karlovy, přesněji na jejich sbírky rukopisů, starých, tisků a vzácné fondy. Úvodní kapitoly jsou věnovány teoretickým základům v oblasti ochrany a péče o historické fondy. Jádrem práce je analýza stavu historických fondů v jednotlivých knihovnách, vycházející z dotazníkového výzkumu, studia pramenů a návštěvy vybraných knihoven. Každá kapitola obsahuje stručnou historii konkrétní knihovny, zaměřuje se na vznik knižního fondu, jeho rozsah, obsahové zaměření fondu, způsob jeho uložení a přístupnost uživateli. Je zde také věnována pozornost vyjádření potřeb a cílů jednotlivých knihoven. Podrobnější studie je věnována knihovně Evangelické teologické fakulty. Její součástí je zpráva o provedeném průzkumu fyzického stavu fondu. V závěrečné souhrnné části je prostřednictvím tematických kapitol, grafů a tabulek vyjádřena celková situace knihoven, jejich společné rysy a specifické problémy, vše je doplněno komentářem hledajícím společná východiska pro řešení problematiky historických knižních fondů v rámci UK. Práce je doplněna rozsáhlou fotodokumentací [Autorský abstrakt].

Abstract (in English):

This study focuses on the faculty libraries of the Charles University in Prague. More precisely, it deals with their collections of manuscripts, old and rare books. The introductory chapters are dedicated to theoretical basis of protection and preservation of historical documents. The main body of the thesis is created by an analysis of historical collections in particular libraries. This analysis is based on a questionnaire survey, on study of sources and on a research carried out during an actual visit to these libraries. Each chapter includes a brief history of the faculty library, the origin of the collection, and other important features such as the size of the collection, its thematic focus and especially the details of the way it is stored and available to readers. Another important focus of this study is to express the needs, the aims and experience of these faculty libraries. A more detailed study is dedicated to the library of The Protestant Theological Faculty. It includes a report about my research into the actual physical condition of the collection. The concluding and summarizing part of this thesis consists of

thematically structured chapters, diagrams and tables which try to give an overall perspective on the situation. It tries to define the common grounds and solutions for the old and rare documents care system in the faculty libraries of the Charles University [Author's abstract].

Klíčová slova (česky):

Univerzita Karlova v Praze, vysokoškolské knihovny, historický knihovní fond, staré tisky, rukopisy, vzácné tisky, historické knihovny, ochrana dokumentů, dějiny knihoven, digitalizace dokumentů, ochrana kulturního dědictví, průzkumy, restaurování, konzervace.

Keywords (in English):

Charles University in Prague, university libraries, historical book collection, old prints, manuscripts, rare books, historical libraries, preservation of documents, history of libraries, digitalization of documents, cultural heritage protection, surveys, restoration, conservation.

Obsah

PŘEDMLUVA	9
1 HISTORICKÉ A VZÁCNÉ KNIŽNÍ FONDY	12
1.1 RUKOPISY	12
1.2 STARÉ TISKY	13
1.3 PERIODICKÝ TISK	14
1.4 VZÁCNÉ FONDY	15
1.5 HODNOTA HISTORICKÝCH DOKUMENTŮ	15
2 OCHRANA FONDŮ	17
2.1 NEPŘÍZNIVÉ VLIVY PROSTŘEDÍ	17
2.1.1 <i>Relativní vlhkost a teplota vzduchu</i>	18
2.1.2 <i>Světelné podmínky</i>	19
2.1.3 <i>Znečištěné ovzduší, prach</i>	20
2.1.4 <i>Mikroorganizmy</i>	20
2.1.5 <i>Hmyz</i>	21
2.1.6 <i>Hlodavci</i>	22
2.1.7 <i>Kyselý papír</i>	23
2.1.8 <i>Papíry archivní kvality</i>	24
2.1.9 <i>Živelné katastrofy a havárie</i>	24
2.1.10 <i>Modrý štít</i>	25
2.2 ULOŽENÍ A MANIPULACE	25
2.2.1 <i>Ochranné obaly</i>	26
2.2.2 <i>Odborná péče</i>	26
2.2.3 <i>Konzervace, restaurátorský zásah</i>	27
2.2.4 <i>Označení vlastnictví</i>	28
2.2.5 <i>Badatelské pracoviště</i>	29
2.3 KATALOGIZACE RUKOPISŮ A STARÝCH TISKŮ	30
2.3.1 <i>ISBD(A)</i>	30
2.3.2 <i>AACR2/DCRB</i>	30
2.3.3 <i>Katalogizace v knihovnickém systému</i>	30
2.3.4 <i>Knihopis</i>	31
3 OCHRANNÉ REFORMÁTOVÁNÍ A ZPŘÍSTUPNĚNÍ FONDŮ	33
3.1 DIGITALIZACE	33
3.2 SLUŽBY DIGITALIZAČNÍCH CENTER	33
3.2.1 <i>Digitalizační centrum Akademie věd ČR</i>	34
3.2.2 <i>Digitalizační centrum AIP Beroun</i>	34
4 DOTAZNÍKOVÝ VÝZKUM	35

4.1.1	<i>Studium zdrojů</i>	35
4.1.2	<i>Objekty výzkumu</i>	35
4.1.3	<i>Dotazníkové šetření</i>	36
4.1.4	<i>Dotazník</i>	37
4.1.5	<i>Sběr dat</i>	37
4.1.6	<i>Zpracování údajů</i>	37
5	ANALÝZA STAVU V JEDNOTLIVÝCH KNIHOVNÁCH	39
5.1	PROJEKT HANDBUCH DEUTSCHER HISTORISCHER BUCHBESTÄNDE IN EUROPA.....	39
5.2	ÚSTAV DĚJIN UNIVERZITY KARLOVY.....	40
5.3	KATOLICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA.....	41
5.3.1	<i>Knihovna Katolické teologické fakulty</i>	42
5.3.2	<i>Centrální katolická knihovna</i>	44
5.4	KNIHOVNA HUSITSKÉ TEOLOGICKÉ FAKULTY.....	44
5.5	KNIHOVNA PRÁVNICKÉ FAKULTY.....	46
5.6	ÚSTAV DĚJIN LÉKAŘSTVÍ A CIZÍCH JAZYKŮ 1. LF UK.....	49
5.7	KNIHOVNA GYNEKOLOGICKO-PORODNICKÉ KLINIKY 1. LF.....	51
5.8	FARMACEUTICKÁ FAKULTA V HRADCI KRÁLOVÉ - MUZEUM KUKS.....	53
5.9	FILOSOFICKÁ FAKULTA.....	55
5.9.1	<i>Knihovna Ústavu dějin umění FF</i>	57
5.10	PŘÍRODOVĚDECKÁ FAKULTA UK.....	59
5.10.1	<i>Biologická sekce</i>	59
5.10.2	<i>Biologická sekce – Knihovna biologie</i>	60
5.10.3	<i>Biologická sekce - Knihovna botaniky</i>	61
5.10.4	<i>Oborové knihovny chemie</i>	62
5.10.5	<i>Geologická knihovna</i>	63
5.10.6	<i>Geografická knihovna</i>	64
5.10.7	<i>Mapová sbírka</i>	65
5.11	MATEMATICKO FYZIKÁLNÍ FAKULTA.....	67
5.11.1	<i>Knihovna dějin přírodních věd</i>	68
5.11.2	<i>Fyzikální knihovna</i>	70
5.11.3	<i>Matematické oddělení</i>	70
5.12	PEDAGOGICKÁ FAKULTA – ÚSTŘEDNÍ KNIHOVNA.....	70
5.13	KNIHOVNA FAKULTY SOCIÁLNÍCH VĚD.....	72
5.14	KNIHOVNA FAKULTY TĚLESNÉ VÝCHOVY A SPORTU.....	76
6	KNIHOVNA EVANGELICKÉ TEOLOGICKÉ FAKULTY UK (PODROBNÁ STUDIE A PRŮZKUM FONDU)	77
6.1	HISTORIE FAKULTY A KNIHOVNY.....	77
6.2	SOUČASNÉ SÍDLO FAKULTY A KNIHOVNY.....	78
6.3	CHARAKTERISTIKA HISTORICKÉHO FONDU.....	79

6.4	USPOŘÁDÁNÍ FONDU	80
6.4.1	<i>Označení svazků</i>	81
6.5	ULOŽENÍ FONDU	82
6.6	TECHNICKÝ STAV BUDOVY.....	82
6.7	EVIDENCE A KATALOGY	83
6.8	ANALÝZA FYZICKÉHO STAVU FONDU.....	83
6.8.1	<i>Forma uložení knih</i>	83
6.8.2	<i>Mikroorganismy</i>	83
6.8.3	<i>Působení hmyzu a hlodavců</i>	84
6.8.4	<i>Degradace</i>	84
6.8.5	<i>Průzkum fondu v roce 2004</i>	84
6.8.6	<i>Průzkum fyzického stavu fondu a revize fondu</i>	85
6.8.7	<i>Exempláře u kterých byl proveden celkový restaurátorský zákrok</i>	86
6.8.8	<i>Digitalizace</i>	88
7	VÝSLEDKY STUDIE.....	90
7.1	ROZSAH FONDŮ	90
7.2	TYPOLOGIE FONDŮ	91
7.3	BIBLIOGRAFICKÉ ZPRACOVÁNÍ FONDŮ.....	92
7.4	ULOŽENÍ A OCHRANA FONDŮ	94
7.5	OCHRANA PŘED ŽIVELNÝMI KATASTROFAMI	96
7.5.1	<i>Povodně 2002</i>	98
7.5.2	<i>Technický stav budov</i>	98
7.6	ODBORNÉ PRŮZKUMY FONDU.....	99
7.7	DIGITALIZACE.....	100
7.7.1	<i>Digitální univerzitní repozitář UK v Praze</i>	101
7.7.2	<i>Kramerius</i>	102
7.7.3	<i>Manuscriptorium</i>	102
7.8	PŘÍSTUPNOST FONDU PRO UŽIVATELE.....	103
7.9	POTŘEBY KNIHOVEN – SHRNUTÍ, KOMENTÁŘE, DOPORUČENÍ	106
8	ZÁVĚR.....	112
	SEZNAM ZKRATEK.....	113
	SEZNAM TABULEK.....	114
	SEZNAM GRAFŮ	114
	SEZNAM PŘÍLOH.....	115
	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	116

Předmluva

Tato práce se zabývá knihovnami, které jsou organizačně součástí Univerzity Karlovy, přesněji: těmi z nich, které vlastní historické fondy rukopisů a starých tisků. Již několik let pracuji v jedné z nich – v knihovně Evangelické teologické fakulty.

V knihovně ETF UK je historickému fondu věnována nadstandardní péče a pozornost. O sbírku pečuje odbornice v oblasti historie a archivnictví. Ke sbírce jsem se dostala v rámci různých knihovnických činností a vždy mě k ní poutala úcta a zvědavost.

Mou hlavní pracovní náplní v knihovně je katalogizace. V této oblasti již několik let knihovny UK úspěšně spolupracují. To byl už jen krůček k tématu této práce. Začala jsem si klást otázky. Jaký význam má sbírka knihovny ETF UK v rámci univerzity? Jsou podobné sbírky uloženy na ostatních fakultách? Potýkají se knihovny v této oblasti se stejnými problémy? Je veden mezi knihovnami v této oblasti dialog? Je možné definovat společné potřeby a nedostatky fondů knihoven, kupříkladu pro potřeby společného hledání finančních zdrojů?

Knihovny Univerzity Karlovy nejsou úzce specializovány na historický knižní fond. Vzácné knižní sbírky jsou často v péči knihovníka, který zkušenosti s historickým fondem čerpá především praktickou zkušeností, často musí složité otázky konzultovat s odborníky v oblasti péče o historické fondy.

První část práce je proto věnována teoretickému úvodu do oblasti ochrany a péče o sbírky starých tisků, rukopisů a vzácných tisků. Tato stať (kapitoly 1-2) má spíše kompilační charakter, čerpá z učebních textů pro konzervátory a restaurátory, ze zdrojů věnujícím se ochraně knihovnických sbírek a doporučení Národní knihovny ČR. Teoretická část je doplněna kapitolou (3) věnovanou novým trendům v oblasti ochrany a zpřístupňování fondů, zejména historických. Tato problematika je aktuálním tématem nejen v knihovnách UK, a s historickými knižními sbírkami úzce souvisí.

Ústřední částí práce je pojednání o historických fondech jednotlivých fakultních knihoven (kapitoly 4-5). Stať jsou vypracovány na základě dotazníkového výzkumu, studia literatury, dokumentace a osobních konzultací. Každá kapitola obsahuje stručnou historii fakulty, zaměřuje se na vznik knižního fondu, jeho rozsah, obsahové zaměření, způsob uložení a přístupnost uživateli. Je zde také věnována pozornost vyjádření potřeb a cílů

jednotlivých knihoven. I když jsou kapitoly budovány na stejné tématické struktuře, v mnohém se liší. Snaží se především vyjádřit specifické rysy a dění v konkrétní knihovně.

Následující kapitola (6) se úzce zaměřuje na knihovnu Evangelické teologické fakulty. Studie o prostředí knihovny a fondu je podrobněji vypracována, na základě mé dobré znalosti prostředí a nabízí příklad aktivní péče o rozsáhlý a vzácný historický fond.

V rámci této práce jsem provedla průzkum současného fyzického stavu fondu v knihovně ETF UK a několik reorganizačních úprav ve fondu. Veškeré činnosti vycházely ze současných potřeb fondu a doporučení odborníků, která byla součástí zprávy a dokumentace odborného konzervátorského průzkumu, který byl v knihovně proveden v roce 2004.

V závěrečné kapitole je v tématických celcích vyjádřena celková situace knihoven, doprovázena shrnujícími přehledovými tabulkami, grafy a komentáři. Kapitola se zaměřuje na společné rysy knihoven a snaží se zároveň vystihnout jejich různost. Podává zprávu o problémech, se kterými se knihovny potýkají, o specifických potřebách jednotlivých knihoven i o potřebách všem knihovnám společných.

Jedním z cílů mé práce je vytvořit souhrn pro knihovny užitečných informací, návrh společných a dílčích řešení problémů v této oblasti.

Ačkoli se práce měla zabývat především fondy starých tisků a rukopisů, vedle zmíněných pojednává navíc o vzácných tiscích vydaných za hranicí roku 1860, které jsou nedílnou součástí historických sbírek.

Práce je doplněna bohatou autorskou fotodokumentací pořízenou v rámci osobních návštěv knihoven. Fotografie jsou vybrány tak, aby objasňovaly a doplňovaly problematiku řešenou v jednotlivých kapitolách.

Prameny v jsou v textu citovány pomocí prvního údaje záznamu a data vydání, tzv. Harvardským systémem. Citace jsou v textu uváděny v hranatých závorkách, jelikož kulaté závorky jsou často používány k jiným účelům. Pokud je součástí textu název knihy, je tento uveden kurzivou.

Na konci práce je uveden seznam obrázků, grafů a tabulek použitých přímo v textu. Seznam obrázků použitých v fotografické příloze je uveden odděleně. Práce obsahuje 5 příloh.

Všechny prameny jsou citovány dle normy ISO 690 a ISO 690-2.

Poděkování:

Děkuji PhDr. Barboře Drobíkové za vedení diplomové práce, odbornou pomoc a věcné připomínky.

Mgr. Márii Trenklerové děkuji za pomoc při zpracování německých zdrojových textů.

Za spolupráci děkuji všem respondentům/knihovníkům zúčastněných knihoven.

Za trpělivost a shovívavost děkuji všem svým blízkým a kolegům z knihovny ETF UK.

1 Historické a vzácné knižní fondy

Historické fondy najdeme ve všech kategoriích knihoven. Následující řádky vyjadřují, že historická a vzácná sbírka není jen „řadou starých knih“, má svůj příběh, je nositelem informace, kterou je třeba zachovat.

„Historicky knižní fond je historicky vzniklá knižní sbírka významná svou skladbou vztahem k původnímu místu uložení, vztahem k významným osobnostem či zvláštní dokladovou hodnotou z hlediska doby vzniku. Tento fond je uchován vcelku, či jako jednotliviny, případně oběma způsoby. Historické a vzácné knižní fondy mohou obsahovat rukopisy, prvotisky, staré tisky do roku 1800, tisky do roku 1900, mladší knižní soubory zvláštní svou unikátností, proveniencí, uměleckou výzdobou, skladbou či původem apod.“ [Voit,1991, s. 3].

Historické a vzácné knižní sbírky jsou součástí národního kulturního bohatství jejich ochrana je upravena legislativně. Mnoho knihoven vnímá péči o knižní sbírky coby poslání, tyto činnosti jsou však i povinností a v případě jejich nedodržení zákon [Česko. Zákon č. 257/2001 Sb., 2001, §19] stanovuje sankce.

Knihovní zákon praví, že: *„Historickým fondem je knihovní fond sestávající z knihovních dokumentů, které vznikly do roku 1860 nebo mají v daném oboru pro svou jedinečnost historickou hodnotu; popřípadě jiný knihovní fond mající zvláštní historickou a kulturní hodnotu, pokud byl takto vymezen ve statutu knihovny nebo v jiném právním předpisu.“*

Jak už bylo řečeno jinými slovy: Ochrana kulturního písemného dědictví patří mezi základní knihovnické aktivity u všech kategorií knihoven. Pojdme nahlédnout do knihoven úzce specializovaných, odborných - do fakultních a katederních knihoven Univerzity Karlovy v Praze. Jaké poklady knihovny uchovávají? Dočkají se tito svědci zašlé slávy svého znovuzrození v rukou badatele?

1.1 Rukopisy

Středověké rukopisy, čili ručně psané knihy vzniklé před zavedením knihtisku a na počátku jeho existence, patří mezi nejstřeženější poklady historických knižních fondů. Každý rukopis je **neopakovatelnou jednotkou**. Nelze jej srovnávat s ostatními, jako je tomu například u starých tisků. Rukopisné kodexy často obsahují více textů, v pořadí ve kterém byly zaznamenány. V případě rukopisů se nejedná o konvolut, jelikož jednotlivé texty se nedají oddělit a posuzovat samostatně. Takový dokument se nazývá „codex mixtus“ [Pravidla

jmenné katalogizace, 1971, s. 137]. Nelze opomíjet také výtvarnou hodnotu mnohých exemplářů, malované iniciály, miniatury, grafické listy, vazby, ořízky.

Bez dostačujících znalostí, či označení je náročné historické rukopisy identifikovat. U středověkých rukopisů se nesetkáváme s titulními listy, často ani ne s nadpisy v nichž by byly údaje o autorech a názvu díla. Pro identifikaci takového rukopisu je rozhodující a určující incipit¹. Údaje o autorovi, název díla, často i jméno písaře bývají ukryty v incipitu, v nadpisech, předmluvách, dedikacích, nebo i na konci textu v takzvaném „explicitu“. Velmi často zůstává dílo anonymní, nepodaří se zjistit ani název rukopisu. Pro vytvoření záznamu vytváříme sami název vycházející z údajů incipitu, explicitu, vyjadřující obsah knihy. Teprve u rukopisů mladších, které bývají v přímé souvislosti s tiskem (byly jejich předlohou, nebo opisem) se setkáváme s formálními znaky, stejnými jako u tisků. Rukopis má titulní list s údaji o autorovi, názvu a často i písaři a dataci, jakési impresum. Datování rukopisu je třeba přejímat kriticky, poněvadž někdy se datum vztahuje k době vzniku vlastního díla, někdy je opsáno ze starší předlohy [Pravidla jmenné katalogizace, 1971, s. 137].

V současné době se s ručně psanými rukopisy setkáváme zřídka, texty jsou dnes psány na počítači nebo na psacím stroji, v takovém případě se jedná o rukopis novodobý.

1.2 *Staré tisky*

Staré tisky zahrnují všechny produkty ručního knihtisku mezi 15. a 19. stoletím. Tyto dokumenty dále zahrnují samostatnou skupinu prvotisků, **inkunábulí** knih tištěných od vynálezu knihtisku (1447/48) pomocí pohyblivých liter do roku 1500 včetně. Typografie raného 16. století si nějaký čas držela archaický ráz, prvotisky napodobují rukopisnou knihu. Mezinárodní praxe uznává ještě dvě účelové, avšak splývající podskupiny postinkunábule (1501-20) a paleotypy (1501-50) [Voit, 2006, s. 834].

Horní hranice data vydání pro kategorii starých tisků není mezinárodně nijak vymezena. Někdy se horní časová hranice stanovuje datem zavedení strojového tisku v 19. století. Některé národní retrospektivní bibliografie terén ohraničily 31. prosincem 1800, jiné státy hranici starých tisků raději ztotožňují s vývojovými mezníky národních knihoven a retrospektivní bibliografii vedou bez vnitřních periodizačních uzlů až do 19. století (Finsko k roku 1827, Švédsko 1829, Dánsko 1840, Maďarsko 1860 či Německo 1870, dříve 1850). V českém prostředí je Knihovním zákonem 257/2001 sb. stanovená hranice historického fondu **do roku 1860**, tato hranice platí v českém prostředí i pro staré tisky. Z bibliografického

---

¹ Několik prvních slov v textu, od slov incipit liber ..., přel. Počíná se kniha ...

hlediska jsou tyto způsoby periodizace nevýznamné. Problémy však nastávají při unifikaci katalogizační praxe [Voit, 2006, s. 834].

Nejstarší tisky nemusí obsahovat titulní list, poté hledáme údaje o knize v incipitu, na začátku textu prvního potištěného listu. Incipit často tímto slovem bývá uveden. Někdy mývá stejnou formu jako kolofon². Postupně se vytvořila určitá pravidla pro podobu titulního listu. Ve starých tiscích často bývá jako autor uveden vydavatel nebo překladatel díla, původce bývá zmíněn v předmluvě, ale není to pravidlem. Později titulní list zpravidla obsahuje impresum, oddělené od textu vinětou nebo signetem. Připomeňme, že viněta má pouze dekorativní význam. Více pozornosti je třeba věnovat signetu. **Signet** je značkou tiskaře nebo nakladatele. Často je nositelem symbolického nebo etického významu, se kterým se vydavatel ztotožňuje, může obsahovat i vydavatelovy iniciály [Pravidla jmenné katalogizace, 1961, s.12-13].

1.3 Periodický tisk

První tiskoviny začínaly ve světě vycházet v 17. století. Jednalo se především o texty vědecké, osvětové a poznávací. K nejstarším vědeckým časopisům patří ve Francii vydávaný od roku 1665 *Journal des Savants*, v Anglii *Philosophical transactions* (od roku 1665) a v Německu *Acta eruditorum* (Leipzig od roku 1682), *Ephemerides literariae Hamburgenses* (Hamburg od 1686) a *Neue Zeitungen von gelehrten Sachen* (Leipzig,1715) jako německy tištěný vědecký časopis.

V Českých zemích se časopisectví rozvíjí od 70. let 18. století. Dva nejstarší německy tištěné časopisy v Čechách vznikaly v dílně Höchenbergerů. První z nich se nazýval *Die Unsichtbare* (Praha, 1770-2), druhý *Die Sichtbare* (Praha, 1770-71).

Čtenářská obec nebyla z počátku na periodický tisk připravena, jejich vydávání bylo krátkodobé a roztržité. Za nejstarší jazykově český časopis lze označit tři ročníky osvětového *Učitele lidu* (Praha, 1786-88), jednalo se o překlad z němčiny, další *Hlasatel český* (Praha, 1806-08,1818-19), *Přítel lidu* (Praha, 1806-07) coby nepravidelná příloha Krameriových c. k. vlasteneckých novin. Z oblasti literatury a umění *Česká včela* (Praha, 1834-50). Z dalších oblastí *Časopis pro katolické duchovenstvo* (Praha, 1828-52). Dodnes vycházející *Časopis Českého [Národního] Muzea* (Praha od roku 1831) navazující na původní *Časopis Společnosti vlasteneckého muzeum v Čechách* (Praha, 1827-30). Mezi

---

² Předchůdce tiráže.

dalšími odbornými časopisy jmenujme *Památky archeologické a místopisné* (Praha od roku 1854) a *Časopis lékařů českých* (Praha od 1862).

Historickou hodnotu periodik je třeba vnímat jinou optikou nežli u knih. Nejstarší periodika vznikala až v 17. století, tedy o několik století déle než první tištěné knihy. Od 19. století, kdy se začal používat dřevitý papír, jsou tiskoviny tištěny zpravidla na velmi nekvalitním papíře. Tyto fondy jsou plošně ohroženy rozpadem nekvalitního „kyselého“ papíru. Přestože jsou fondy časopisů a novin mladší než historické fondy knižní, vyžadují stejnou pozornost.

1.4 Vzácné fondy

Vedle rukopisů a starých tisků, které lze poměrně jednoduše definovat a určit, najdeme ve fondech i dokumenty, jejichž hodnota je závislá na dalších okolnostech. Tyto dokumenty bývají nazývány vzácnými fondy.

Vzácné fondy jsou součástí historických sbírek, vedle starých tisků a rukopisů: „*Oblast historických knižních fondů se neomezuje jen na rukopisy, prvotisky a staré tisky, ale že ke skutečně dávným tiskům lze zařadit i relativně novější dílčí části knižních fondů, které jsou něčím výjimečné, a to buď svou obsahovou povahou, příslušností k majetku významné osobnosti, svou důležitostí pro konkrétní lokalitu apod.*“ [Pumprla, 2006. s. 28].

1.5 Hodnota historických dokumentů

Pro **stanovení hodnoty starých tisků** nelze určit jednotné universální a neměnné směrnice. Cenu a význam unikátních starých tisků, které nám zachovaly významné literární dílo v jednom nebo dvou exemplářích, lze stěží postihnout pouhým finančním odhadem. Kromě jména autora, případně osob jmenovaných v předmluvě nebo věnování, a vlastního obsahu knihy rozhoduje o její ceně ještě mnoho jiných okolností. Je to především kvalita papíru, krása použitých typů, dokonalost grafické úpravy, druh a úroveň výzdoby a ilustrací, jméno tiskařovo, textové, tiskařské nebo grafické odchylky vzhledem k ostatním zachovaným výtiskům, stáří a hodnota vazby, poznámky a komentáře významných majitelů, vlastnictví známých historických osobností, stupeň úplnosti a zachovalosti výtisku.

Kromě těchto individuálních vlastností je třeba brát v úvahu stáří odhadovaného tisku a jiné časové a místní okolnosti, jako je místo původu starého tisku, zájem veřejnosti apod. Podstatně ovlivňuje výši ceny starého tisku také množství zachovaných výtisků doma i v zahraničí, ve veřejném i soukromém majetku a jejich dostupnost pro vědecké pracovníky [Pravidla jmenné katalogizace, 1971, s. 9].

Hodnotu historického dokumentu lze sledovat z několika perspektiv. Z pohledu národního kulturního bohatství se jedná o hodnotu památkovou, z pohledu antikváře je to hodnota tržní, z pohledu knihoven hodnota informační. V prostředí vysokoškolských knihoven je důležitým faktorem hodnoty dokumentu jeho obsah a vědecký význam. Ve většině technických a přírodních věd je však tento vědecký význam historických fondů oslabován v průběhu času pokračujícím vývojem vědeckých metod a změnami paradigmat.

Dodejme, že určení finanční hodnoty rukopisu či starého tisku je náplní práce soudního znalce se specializací na historické knižní fondy.

2 Ochrana fondů

Obecně sleduje ochrana fondů dva cíle, jedním je uchování původní **fyzické formy** knihovního nebo archivního materiálu, druhým cílem je uchování **intelektuálního obsahu** zaznamenaných informací. Pokaždé není možné dostát obou cílů, někdy je například možný pouze přenos informačního obsahu na jiný nosič-médium na úkor fyzického stavu dokumentu, který již nelze zachránit. Jedním z faktorů ohrožujících sbírky je nestabilita samotného nosiče.

Dle knihovního zákona je správce knihovního fondu povinen zajistit jeho ochranu před odcizením, poškozením a nepříznivými vlivy prostředí, zajistit restaurování dokumentů, případně jejich převedení na jiný druh nosiče, je-li to třeba k jejich trvalému uchování [Česko. Zákon č.257, 2001, § 18].

Pokud není uvedeno přesněji následující kapitoly vycházejí z učebních materiálů Jana Hutaře *Ochrana knihovních fondů 19. a 20. století* [Hutař, 2005] a z knihy *Restaurování a konzervování archiválií a knih* [Ďurovič, 2002].

2.1 Nepříznivé vlivy prostředí

Ochrana dokumentů je komplexní činností zahrnující zajištění a udržování vhodných klimatických podmínek prostředí, podmínek uložení, odpovídající manipulaci, zpřístupnění a jinou prevenci poškození tak, aby se zajistila maximální životnost dokumentů [Hutař, 2004].

Degradace a poškození dokumentu je definována jako nepříznivá fyzická nebo chemická změna ve stavu objektu. Oba typy degradace, se většinou objevují zároveň [Hutař, 2004].

Každý materiál je přístupný řadě vlivů, jejichž přítomnost urychluje **degradační proces**, který zkracuje životnost a stává se příčinou narušení až rozpadu dokumentu. Tyto degradační faktory lze rozdělit na **vnitřní a vnější**. Mezi vnitřní řadíme ty, které si s sebou příslušný materiál nese již z výroby. Především sem patří kvalita podložky, psacích a tiskových látek. Významnými vnějšími degradačními faktory jsou pak např. teplo, vlhkost, světlo, prach, plynné nečistoty, biologičtí škůdci, nešetrné zacházení apod.

Obecně by měly být fondy skladovány v čistých, bezprašných a temných prostorách s vyloučením přímého světla a blízkostí světelného zdroje, uložené volně nebo v ochranných obalech, boxech z nekyselého papíru, na kovových děrovaných stacionárních nebo mobilních regálech [Národní knihovna, 2006].

Tabulka 1 - Faktory ohrožující historické fondy, zdroj Národní knihovna, 2006

Druh faktoru	Degradační činitel
Fyzikální	relativní vlhkost vzduchu (nízká, vysoká, kolísání) teplota vzduchu (nízká, vysoká, kolísání) proudění vzduchu světlo (intenzita osvětlení a UV-záření) destrukce ohněm anebo vodou (havárie, přírodní pohromy) mechanické poškození jako průvodní jev katastrofy (zhroucení knižních regálů)
Biologický	mikroorganismy (bakterie, kvasinky, plísňe) hmyz hlodavci destruktivní aktivity způsobené člověkem (nevhodné zacházení, vědomé poškození nebo zničení, zcizení)
Chemický	znečišťující látky ovzduší (prach, NO _x , SO ₂ , CO ₂ , ozón, volné radikály) chemické přípravky (chybné postupy při ošetřování, konzervaci, restaurování)

2.1.1 Relativní vlhkost a teplota vzduchu

Základní podmínkou vhodného uložení památek jsou vyhovující **klimatické podmínky** a z nich zvláště přijatelné hodnoty **teploty a relativní vlhkosti**. Relativní vlhkost (dále jen RV) je vyjádřena procentuelním poměrem absolutní vlhkosti k vlhkosti vzduchu nasyceného parami za určité teploty a tlaku.

Velké a rychlé změny teplot a RV vedou ke smršťování, rozpínání, krčení a vrásnění papíru, odlupování inkoustu, deformaci vazeb. RV a teplota vzduchu jsou na sobě závislé, proto se měří a udávají současně. Při zvyšování teploty RV klesá a naopak. Akceptovatelné je kolísání RV během roku, ale kolísání během dne je nepřijatelné.

Doporučené hodnoty pro skladové prostory knihoven jsou pro teplotu max 21°C a stabilní RV v rozmezí 30-50%. V zásadě lze říci, že pro materiál je vhodná co nejnižší teplota vzduchu. Těžko řešitelná je nestabilita prostředí způsobená přenosem dokumentů ze skladu do čítárny, kde bývá pro čtenáře příjemná vyšší teplota. V tomto případě lze doporučit kompromis v hodnotách **16-21°C a na 40 až 60% relativní vlhkosti**. Při vysoké RV nad 70% jsou knihy reálně ohroženy plísní a hmyzem. Naopak při nízké RV pod 40% dochází k vysoušení, smršťování, tvrdnutí, praskání a křehnutí materiálů. Hodnoty je třeba pravidelně monitorovat. Jsou k tomu využívány teploměry, vlasové vlhkoměry, psychrometr, datalogger, aj.. Úpravu hodnot zabezpečí vhodné a fungující topení, ventilace, řízené větrání, centrální klimatizace, zvlhčovače a vysoušeče vzduchu.

[Ďurovič, 2002, s. 83-89; Hutař, 2004]

2.1.2 Světelné podmínky

Významnou součástí péče o písemné památky je ochrana před **účinky světelného záření**. Degradální procesy vyvolané zářením vedou k trvalým poškozením a navíc výrazně zasahují do celkového vzhledu památky. Světlo urychluje degradaci knihovních a archivních materiálů, způsobuje křehnutí celulósových vláken, blednutí, žloutnutí i tmavnutí papíru, dochází k blednutí inkoustů, barvy mění svůj odstín, ztrácejí barevnost a blednou [Ďurovič, 2002, s.104].

Na poškození památky se podílí jak ultrafialové, tak infračervené, ale také viditelné záření. Přiměřenou ochranu lze obecně zajistit **snížením intenzity osvětlení**, vhodným spektrálním složením světla, omezením doby osvětlení [Ďurovič, 2002, s. 107]. Základním problémem je ovšem rozpor mezi podmínkou chránit dokumenty před nepříznivým vlivem světla na jedné straně, a na straně druhé stejně oprávněnou potřebou dobrého osvětlení při studiu, výstavách a jiných formách využívání a zpřístupňování památek. Podstata ochrany proto spočívá v nalezení takového způsobu osvětlení památky, který ještě umožňuje dostatečný vizuální vjem a zároveň nezpůsobí její poškození.

Dokumenty, dle uzpůsobení úložných prostor, mohou být ohrožovány buďto světlem přírodním – sluneční paprsky, nebo umělým. Slunce, žárovkové světlo, horské slunce, halogenové lampy na bázi kovů i zářivky jsou příklady nejvíce nebezpečných zdrojů **UV světla**. Nízké, neškodlivé hodnoty UV záření vyzařuje běžná žárovka. Jejich využívání je však v současnosti omezováno dle nařízení EU.

Hlavní metodou ochrany sbírek před světlem je zatemnění prostor (okenice, žaluzie, ochranné folie, světelná čidla, timery, obaly, sklo). Depozitáře bývají často budovány v prostorách bez oken. Nejúčinnějším způsobem ochrany materiálů je zamezení účinkům viditelného světla.

Viditelné světlo je měřeno v luxech přesněji lumen na metr čtvereční. Luxmetr měří jen úroveň osvětlení. Optimální hodnotou je rozmezí od 55 luxů do 165 luxů.

UV musí být měřeno jako složka světla. Nejběžnější UV měřič je Crawfordův monitor. Limit UV pro uložení materiálů je 75 $\mu\text{W}/1\text{m}$ [Ďurovič, 2002, s. 106].

Nutno připomenout, že **účinky světla jsou kumulativní**, tzn. vystavení při 100 lux na 5 hodin = vystavení při 50 lux na 10 hodin [Hutař, 2005, s. 18].

Často diskutovaným tématem je **škodlivost reprodukčních technik**³, tedy negativní vliv intenzivního světla, které se při snímání používá. Uvádí se, že krátkodobé (blesk fotoaparátu trvá 0,001 sekundy) osvětlení, při němž je překročena horní přípustná hranice 1000 luxů, není třeba považovat za škodlivé. Podmínkou však zůstává, že se jedná výhradně o jednorázový úkon za účelem pořízení média, které při využívání nahradí originál. Vliv xeroxování a skenování nelze pro nedostatek informací jednoznačně vyhodnotit.

Nelze tedy doporučit opakované vytváření kopií často žádaných dokumentů, vhodnější je, jak již bylo zmíněno, jednorázové vytváření kopií a jejich zpřístupnění [Đurovič, 2002, s. 106-107].

2.1.3 Znečištěné ovzduší, prach

Znečišťující prvky v ovzduší jsou nejčastěji spojeny s městským a průmyslovým prostředím. Vnější znečištění je způsobováno plynnými látkami v ovzduší, mezi jinými především **oxidy dusíku** nebo **prachovými částicemi**.

Hrozbou je též použití nevhodných materiálů a nátěrů v depozitářích, tyto mohou sublimovat a způsobit vnitřní chemické změny materiálů. Kvalita vzduchu bývá řízena využíváním kvalitní klimatizace s filtrací vzduchu, pračkami vzduchu, pomocí větrání a cirkulace vzduchu. Nápomocny mohou být ochranné obaly na dokumenty

2.1.4 Mikroorganismy

Biologické škůdce, kteří ohrožují knižní fondy, lze shrnout do tří skupin: mikroorganismy, hmyz, hlodavci.

Mikroorganismy jsou pro knižní fondy největším nepřítelem, zejména z hlediska škod, které působí na papíru. Také jejich likvidace je velmi komplikovaná. Mezi mikroorganismy dále rozlišujeme **bakterie** a mikroskopické houby čili **plísně**. Bakterie jsou spíše předmětem zájmu zdravotníků, pro sbírky a fondy znamenají vážnější nebezpečí jen za určitých podmínek. S ohledem na svou velikost (okolo 1 μ m) bakterie stravují pouze povrch struktury organických látek. Mnohem větším nebezpečím, pro písemné památky, je poškození způsobené plísněmi [Đurovič, 2002, s. 46].

Hrozba napadení knihovních materiálů plísněmi je zvyšována vysokou teplotou, vlhkostí, prachem, špínou i špatnou cirkulací vzduchu. **Klíčení plísňových zárodků** tzv. spor nastává při vysoké relativní vlhkosti 90-100%. Další růst může probíhat při RV mnohem

---

³ Kopírování, skenování, fotografování dokumentů.

nižší. Stejně jako většina hub i plísně rostou při teplotách 18-25 °C. Připomeňme, že doporučené hodnoty jsou pro RV 55% a nižší, teplota by neměla překročit 21°C [Ďurovič, 2002, s. 47].

Pouhým okem je možné napadení plísní vystopovat až ve chvíli intenzivního růstu. Ke včasnějšímu vyhodnocení situace se používají **stěrové** a **spadové metody**. Spočívají v určení množství spor (plísňových zárodků) přítomných na povrchu dokumentu (stěrová metoda) nebo ve vzduchu (spadová metoda). Existuje totiž přímá úměra mezi množstvím spor a intenzitou případné plísňové vegetace, pakliže by k jejímu růstu v budoucnu nastaly optimální podmínky. Obecně lze říci, že spory plísní jsou ve vzduchu stále a čekají jen na vhodné podmínky pro svou aktivaci [Ďurovič, 2002, s. 137].

Plísněmi napadené dokumenty při lokálním napadení ošetřujeme nejčastěji postřikem. Metoda zmrazení dokumentu nehubí spory. Přirozené vysoušení vlhkých dokumentů plísně inaktivuje. Přímo na místě mohou být knihy mechanicky čištěny tzv. restaurátorskou houbou, nebo tmelem.

Leckdy se na papíru objevují žlutohnědé skvrny, které se v odborné literatuře nazývají „**foxing**“⁴ [Obrázek 22, 23]. Doposud není přesně znám původ těchto skvrn. Pravděpodobně se jedná o skvrny mikrobiologického původu.

Papír může být napaden též dřevokaznými houbami např. **dřevomorkou domácí**, která do něj prorůstá z napadených dřevěných regálů, knihoven a stavebních prvků [Ďurovič, 2002, s. 46].

2.1.5 Hmyz

Dalším nepřítelem knižních fondů je hmyz. Hmyz má rád malé, klidné, tmavé a vlhké prostory. Je aktivní při teplotě mezi 5-45°C, rozmnožuje se při teplotě okolo 30°C. Optimální teplotou pro většinu hmyzu je 20-30°C, proto by se teplota v depozitáři měla pohybovat pod 20°C [Hutař, 2004].

Hmyz není lákán jen papírem, ale i lepidly, škroby a klišem, celulózu, kůží, pergamenem. Některé druhy hmyzu se specializují na mokré hadry, prach, odumřelou lidskou kůži apod. [Hutař, 2004].

V našich klimatických podmínkách přicházejí v úvahu zejména dvě skupiny hmyzu živící se výhradně a převážně papírem, a to rybenky a pisivky muzejní.

---

⁴ Angl. ryšavý, skvnitý.

Rybenka domácí žije běžně v blízkosti člověka. Má štíhlé, stříbřité, dozadu zúžené tělo. Za potravou se vydává v noci, vyžaduje vlhko a teplo (rel. vlhkost 75-99%). Živí se škrobovitými látkami jako papírem, některými lepidly, moukou.

Pisivka knižní je nenápadný hmyz dosahující nepatrných velikostí, asi 2 mm. Říká se mu též Pisivka muzejní nebo knižní vši. Kromě celulózy se živí rovněž plísněmi, řasami a dalšími organickými materiály. Původně se předpokládalo, že je škodlivá, což se ale ukázalo jako omyl. Pisivky se totiž živí hlavně plísněmi, které ve vlhku a teple bují na knihařském klišu a samy poškozují vazbu [Ďurovič, 2002, s. 48]. Pisivka knižní je tedy spíš pomocníkem než škůdcem.

Z dalších druhů hmyzu se u papíru můžeme setkat také s **červotoči**, jejichž larvy se prokousávají z napadených dřevěných regálů a knihoven přímo do knih. Vytvářejí tam charakteristickou spleť chodbiček stejně jako u dřeva. Podobným způsobem mohou škodit i **vrtavci**. Výskyt kožojedů a rušníků je charakteristický spíše pro materiály bílkovinného původu. Méně častými škůdci jsou švábi, rusi a moli [Ďurovič, 2002, s. 48].

K hubení hmyzu se používají **chemické metody** (spreje, návnady, repelenty, pesticidy, vykuřovadla – ETO), bohužel nepůsobí jako prevence a jsou často jedovaté i pro lidi. Dnes se využívají hlavně **nechemické metody** (modifikovaná atmosféra, redukce kyslíku, vzácné plyny, zmrazení na -30°C , aj.)

2.1.6 Hlodavci

Dalším biologickým činitelem, který se může podílet na degradaci fondů, jsou hlodavci. Památky poškozují mechanicky ohryzáváním a potřísněním výkaly.

K významnějším zástupcům patří **potkani, krysy a myši**. Běžně se vyskytují v blízkosti lidských sídlišť a zejména v zimních měsících poškozují dřevěné, papírové, pergamenové, textilní a kožené materiály. Jejich výskyt je pravděpodobnější tehdy, jsou-li v budově s depozitáři i bytové nebo hospodářské jednotky. Myšovití hlodavci jsou navíc nosiči a původci řady nákaz, z nichž některé mohou ohrozit i člověka.

Jejich výskyt je prokazatelný nálezy výkalů, stop po hlodání, děr, hnízd, případně stop po moči. Ve zvláště prašných prostorách můžeme nalézt otisky nohou a ocasu a vyhlazené cestičky. Při hubení hlodavců tzv. **deratizaci** se používají zejména mechanické a chemické metody. Fyzikální a biologické metody jsou doposud málo ověřeny.

Mechanická metoda spočívá v odchytu hlodavců pomocí pastí a lapačů. Oproti jiným deratizačním metodám je výhodou mechanické metody jednoduché odstraňování uhynulých

jedinců. Nevýhodou je značná časová náročnost. Metoda není vhodná v případě vysokého stupně zamoření, kdy je počet škůdců trvale obnovován.

Nejčastěji je hubení hlodavců prováděno **chemickými preparáty**. Upouští se od využívání akutních rodenticidů, způsobujících úhyn zvířete hned po prvním požití návnady. Bylo zjištěno, že část populace reaguje odmítáním dalších nastražených návnad. Vhodnější jsou chronické rodenticidy, které vyvolávají úhyn hlodavců teprve po několikadenním přijímání návnady. V dobře utěsněných skladech je možno provést deratizační zásah plynováním [Ďurovič, 2002, s. 48, 142-143].

2.1.7 Kyselý papír

Kvalita materiálu nosiče významně ovlivňuje trvanlivost dokumentu. Vlastnosti materiálu, které jsou mu vtisknuty již při výrobě, přímo ovlivňují fyzický stav dokumentu. Současně na dokument působí prostředí, ve kterém je uložen.

Papír patří mezi nejrozšířenější materiál knihovních sbírek, proto se v následujících kapitolách zaměřím především na jeho problematiku. Proces stárnutí a degradace papíru způsobuje řadu chemických optických a mechanických změn.

Papír ve spojitosti s materiály, ze kterých byl vyráběn, dělíme do dvou skupin: na papír vyrobený „z hadrů“ a papír vyrobený „ze dřeva“. **Buničina**, hlavní přísada při výrobě papíru, byla nejdříve vyráběna ze starých hadrů, přesněji z rostlinných vláken bavlny, lnu nebo konopí. Zhruba v polovině 19. st., začaly být hadry nahrazovány **levnější a dostupnější dřevní hmotou**.

Do té doby rozšířený papír z bavlny nebo konopí a lnu byl pevnější, měl delší vlákna. Dřevovinová drť byla méně odolnou, vlákna byla rozemleta, papír byl málo pevný. Navíc musela být použita chemická klíždla, která zapříčinila vyšší kyselost papíru, která působí jeho rozklad v důsledku **kyselé hydrolýzy**. Kyseliny způsobují lámavost, křehkost, ztrátu barevnosti papíru. Rozkladem papíru trpí téměř celá produkce z druhé poloviny 19. století.

Proces degradace lze zastavit neutralizací volných kyselin přítomných v papíru, **tzv. odkyselení – deacidifikací**. Tímto úkonem je však rozklad pouze zpomalen. Kyselých dokumentů je mnoho. Existují metody **hromadného odkyselování**, kdy je do papíru zavedena **tzv. alkalická rezerva**. Využíváno je organických rozpouštědel nebo plynů. Každá ze současně využívaných metod má svá pro a proti. Odkyselování dokumentů je výhradně součástí odborného restaurátorského zákroku.

2.1.8 Papíry archivní kvality

Papír archivní kvality má díky svým vlastnostem, za běžného využití, schopnost vydržet nejméně několik set let bez podstatných známek degradace. Papír je odolný proti roztržení, neobsahuje lignit, jeho kyselost se pohybuje v hodnotách pH 7,5-10, alkalická rezerva je vyšší než 2%. **Výrobní parametry** archivního papíru (složení, plošná hmotnost, trvanlivost, alkalita, alkalická rezerva a odolnost proti oxidaci) jsou standardizovány **ČSN ISO 11108** [Ďurovič, 2002. s. 24].

Archivní papír je používán k výrobě oficiálních dokumentů u kterých se počítá s budoucí archivací nebo dlouhodobým uložením. Tento papír může přijít do styku s rukopisy a vzácnými tisky obecně ohroženými kyselostí papíru. Jsou z něj vyráběny například proklady do svazků z poškozenou vazbou, nebo evidenční lístky a záložky. Obecně je papír vyrobený s alkalickou rezervou nazýván – alkalický nebo nekyselý papír.

2.1.9 Živelné katastrofy a havárie

Knihovny, coby správci kulturního dědictví, jsou plně zodpovědné za úroveň preventivních opatření a minimalizaci škod v případě **nenadálé události, havárie či živelné katastrofy**.

Základem předcházení haváriím a živelním katastrofám je definice konkrétních **rizikových faktorů**. Na základě znalosti rizikových oblastí jsou vytvářeny návrhy preventivních a ochranných opatření.

Hodnocení depozitářů z hlediska možnosti vzniku havárií a ohroženosti živelními pohromami je třeba vzít v úvahu:

- *umístění v záplavovém pásmu*
- *stav hydrantů, okapů, oken, střechy.....*
- *stav elektroinstalace a kabelů*
- *stav vnějších a vnitřních zdí, základů a otázka statiky budovy*
- *stav vodní a topenářské instalace*
- *stav z hlediska protipožárních opatření a protipožárního a hasícího vybavení.*

Důležité je vytváření krizových plánů pro případ nenadálé události. Rychlým a přesným řešením krizové situace lze minimalizovat rozsah škod [Národní knihovna, 2006].

2.1.10 Modrý štít

Mezinárodní komitét Modrý štít (International Committee of the Blue Shield, ICBS) - je nevládní, nadnárodní, nezávislou organizací.

Český komitét Modrý štít je dobrovolnou neziskovou společností. Je národní společností Mezinárodního komitétu modrý štít na území České republiky. Tato světová organizace, jakož i její česká odnož, se dlouhodobě věnuje ochraně a záchraně kulturního dědictví lidstva. Její aktivity sahají od preventivně – poradenských po aktivní spoluúčast při záchraně konkrétních památek. Český Modrý štít sdružuje, na základě společného zájmu, následující organizace:

Česká archivní společnost a pobočka České informační společnosti při Státním ústředním archivu; Český výbor ICOM; Český výbor ICOMOS; Svaz knihovníků a informačních pracovníků ČR – zástupce IFLA.

„Poprvé se proti nebezpečí ztrát kulturního odkazu spojila mezinárodní společenství v Haagské konvenci o ochraně kulturního dědictví v ozbrojeném konfliktu z roku 1954, která reagovala především na škody způsobené za Druhé světové války. Významné a historicky cenné budovy měly být chráněny nápadným označením v podobě modrobílého štítu.“
[Národní knihovna, 2006]

Obrázek I - Modrý štít, znak ICBS

2.2 Uložení a manipulace

Skladovací prostory a vybavení, které je užíváno k uložení, uskladnění a přepravě knihovních sbírek musí být konstruovány takovým způsobem, aby bylo minimalizováno riziko poškození dokumentů. Pravidelnou péčí je třeba zajistit čistotu prostor a svazků. Nejnižší umístěné police by měly být minimálně 25 cm nad zemí. Zamezí se tak poškození dokumentů vodou při záplavách nebo čistícími prostředky při úklidu podlah. Svazky by měly mít na polici dostatek prostoru, aby nedošlo k oděru vazby při vyjímání. Knihy by měly být zajištěny proti sesutí vhodnou knižní zarážkou odpovídající velikosti svazků. Velké formáty ukládáme přednostně do horizontální polohy, a to maximálně 3 svazky na sebe [Národní knihovna, 2006]. Dle normy ukládáme na plochu dokumenty o výšce přesahující 400 mm

[ČSN ISO 11799, 2006, s. 13]. Při vyjímání z regálu uchopíme knihu za střed hřbetu, nikdy za jeho horní část, knihu tzv. nevyklápíme, zamezíme tím poškození horní a střední části hřbetu knižního svazku. Knihy stavíme kolmo v žádném případě ne hřbetem nahoru, jinak dochází k vytržení knižního bloku z desek. K poškození i zlomení zadních nebo předních desek může dojít postavením nestejně velkých formátů knih vedle sebe [Národní knihovna, 2006].

2.2.1 Ochranné obaly

Jedním z prostředků ochrany dokumentů je jejich ukládání do ochranných obalů. Obaly k tomuto účelu jsou vyráběny z **nekyselé lepenky archivních kvalit**, individuálně přesně **podle rozměrů** konkrétního dokumentu. Obal dokument chrání před mechanickým poškozením, prachem, v případě živelné katastrofy snižuje riziko poškození, usnadňuje manipulaci s dokumentem. Obal slouží pro dokumenty určené k restaurování, aby se rozsah poškození nezhoršoval. Stejně tak je vhodný pro již restaurované dokumenty - svazky i listiny. V případě historických fondů je převazba dokumentu velkým zásahem do jeho vzhledu a autenticity, jedná se o rozsáhlý restaurátorský zákrok. Vhodnou variantou je právě uložení dokumentu do ochranného obalu. Ochranné obaly lze doporučit i v případě, kdy nelze papírový nosič svázat z důvodu jeho značného poškození, může se jednat o periodika nebo dokumenty tištěné na kyselém papíře. Dokument uložený do ochranného obalu tohoto typu lze postavit v depozitáři na původní místo [Národní knihovna, 2006].

V **Národní knihovně ČR** bylo v rámci projektu “Vývoj ochranných obalů pro vzácný a ohrožený knihovní fond” vybudováno **pracoviště na výrobu ochranných obalů**, které slouží také pro potřeby jiných paměťových institucí v České republice. Je vybaveno vzorkovacím **vyřezávacím plotrem**, který značně urychluje a racionalizuje zhotovení individuálních ochranných obalů a používá výhradně testovanou archivní lepenku z čisté buničiny, produkovanou tuzemskými papírnami (Neograph Štětí a Papírna Novosedlice). Díky tomu je také cena výsledného produktu nižší než při použití zahraničního materiálu a je srovnatelné kvality [Vrbenská, 2004].

2.2.2 Odborná péče

Ochrana sbírek ve smyslu preventivní péče spočívá v pravidelném průzkumu jejich stavu a to prováděném buď správcem sbírek, nebo povoláním odborníkem. Zajištění uspokojivé ochrany a péče o písemné památky je podmíněno dobrou a trvalou znalostí stavu

a podmínek jejich uložení. Toho lze docílit pouze pravidelnými **kontrolními prohlídkami a průzkumy fondu**.

Obecně by měly být kontrolovány všechny prvky utvářející skladovací a manipulační prostředí fondů: stav budovy, stav úložných prostor, úroveň bezpečnostních opatření, klimatická situace a čistota depozitáře. Zvláštní zřetel by měl být kladen na místa, kde se již dříve objevily závady a nepříznivé vlivy.

Vhodně zvolená perioda kontrolních prohlídek depozitní budovy nebo depozitáře (obvykle čtvrtletí) umožňuje včas reagovat na nepříznivou situaci, např. zatékání, výskyt plísní apod. Je třeba mít na paměti, že zkáze podléhají i dokumenty vyjmuté z výpůjčního režimu dlouhodobě uložené ve skladovacím místě.

2.2.3 Konzervace, restaurátorský zásah

Průzkum fondu napomáhá sledování fyzického stavu dokumentů a včasnému aplikování konzervátorského nebo restaurátorského zásahu. Obecně je výhodné podniknout včas konzervátorský zákrok namísto pozdního a nákladnějšího zásahu restaurátorského. Restaurátorský průzkum u historických fondů provádí **kvalifikovaný restaurátor**.

Je třeba stav dokumentů průběžně kontrolovat a včas vytipovat dokumenty vhodné pro reformátování, konzervaci, restaurátorský zákrok nebo případné omezení výpůjčního režimu.

Při kontrole knižních nebo listinných dokumentů může být; kromě zřetelně patrných mechanických poškození, jimiž jsou např. deformace knižních desek, poškození knižního pokryvu, barevné změny materiálu, koroze písma; sledován také stupeň pH, obsah vlhkosti, rozsah mikrobiologické degradace atd. Komplexnější průzkum má za cíl vytvořit důkladnější představu o způsobu uložení a stavu písemných památek.

Vhodná je **evidence stavu sbírek**, z níž vychází plánování dalších potřebných opatření: horizontální uložení dokumentu, uložení do obalu z nekyselé lepenky, úprava výpůjčního režimu, mikrofilmování, digitalizace, až po konzervaci a restaurování. Evidence podle dlouhodobě ověřené praxe probíhá prostřednictvím **exemplářových formulářů**. Do předtištěného formuláře jsou napsány všechny důležité informace o exempláři. Ve formuláři většinou nechybí signatura, rozměry svazku, typologický popis exempláře, stav poškození či degradace a v neposlední řadě návrhy dalších opatření a ošetření exempláře. [Příloha 2]

Konzervace je chápána jako zpomalení či zastavení degradace či poškozování předmětů kulturního dědictví kontrolou prostředí a ošetřením jejich materiálové struktury tak, aby setrvaly pokud možno v nezměněném stavu. Právě zásahem do podstaty dokumentu se liší

restaurování od konzervace, i když v praxi se tyto činnosti prolínají a doplňují [Národní knihovna, 2006].

Mezi běžnější konzervační zákroky, které se provádějí na jednotlivých knižních svazcích včetně novodobého fondu, patří mechanická očista dokumentů, rovnání a oprava deformovaných stránek, opravy knižních vazeb, odstraňování škod způsobených předchozími neodbornými zásahy.

Restaurátorský zákrok a práce na restaurovaném dokumentu by měly být zdokumentovány v **restaurátorské zprávě** obsahující textovou i obrazovou dokumentaci a další doporučení o uložení dokumentu.

2.2.4 Označení vlastnictví

V běžné praxi knihovny označují vlastnictví svazku **kulatým knihovním razítkem**. Je otázkou, zda je tato metoda vhodná i v případě starých tisků a rukopisů.

Vlastnické značky v knihách mají dlouhou tradici a byly využívány i v osobních knihovnách. Předchůdcem razítka je **exlibris**.

Majetnické razítko ve funkci exlibris se začíná objevovat na přelomu 15. a 16. století. O čtyři století později, zvláště v institucionálních knihovnách, je značení knih razítkem již zavedenou praxí. V 19. století se razítkování titulních stran ujalo i mezi majiteli soukromých knihoven [Voit, 2006, s. 254].

Vlastnické značky, které exemplář nese, jsou důležité při zkoumání jeho historie. Často ovlivňují hodnotu exempláře. Pokud je dokument uložen v historické sbírce (v knihovně), jsou však další neodborné nové zásahy do exempláře, jako např. vlepování běžných štítků čipů, magnetických proužků, dle konzervátorské praxe, nežádoucí. Zejména v případě využití běžných nestálých materiálů (štítků a lepidel).

Přijatelným řešením, které využívá např. Národní knihovna, je návrat k exlibris štítkům, vyrobených z alkalického papíru a přilepených speciálním restaurátorským lepidlem. Na psaní poznámek do svazků by mělo být používáno měkké obyčejné tužky.

V kontextu ochrany knihovních fondů je třeba pozornost věnovat také lístkům a kartičkám vkládaným do exemplářů. Pokud nejsou vyrobeny z nekyselého papíru, mohou způsobit tmavnutí papírového nosiče v místě vložení.

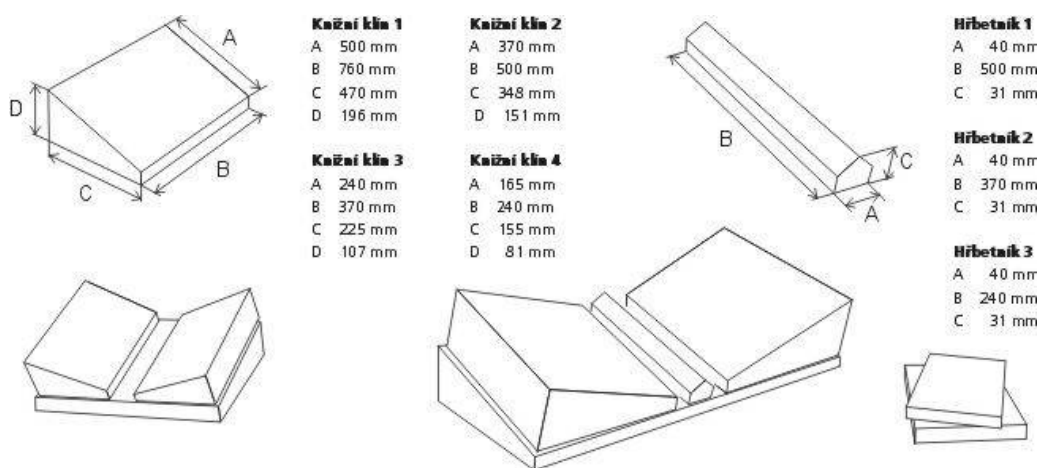
2.2.5 Badatelské pracoviště

Pro studium vzácných a ohrožených knihovních svazků je vhodné zřídit pracovní místo se speciálním vybavením, ochranou a dohledem. Uživatel by měl být poučen, jak má dokumenty studovat.

S knihami pracujeme pokud možno v **přízových rukavicích**, vždy s čistýma rukama. Při práci je zásada nejíst, nepít a nekouřit považována za základní. Badatelna by měla být vybavena vhodným nábytkem, stolky vhodnými pro manipulaci s nadměrným materiálem. K dispozici by měly být pomůcky pro podepření svazku, aby nemohlo dojít k jeho rozlomení ve hřbetě či podobnému poškození. K podepření svazku slouží dva **molytanové klíny** a podlouhlá podložka pod hřbet, tyto jsou využívány i při vystavování dokumentů [Obrázek II]. Obecnou zvyklostí je zákaz používání jiných psacích pomůcek mimo měkké obyčejné tužky, uživatel nesmí dokument používat jako podložku při psaní. V badatelně by měla být, pokud je to možné, teplota podobná skladovacím prostorám. Vyloučeno je využívání běžných skenerů a kopírek, přípustné je využití fotoaparátu bez blesku. K dispozici by měly být záložky z nekyselého papíru. Jiné by při delším vložení mezi listy mohly způsobit reakci způsobenou kyselostí papíru [Národní knihovna, 2006].

Uživatelé by měli mít k dispozici šatnu k odložení zavazadel a svrchníků. Badatelna by měla být pod neustálým dozorem. V knihovnách s rozsáhlými historickými sbírkami je dnes praxí instalace bezpečnostních kamer.

Obrázek II - Molytanové knižní klíny, zdroj Ceiba, 2004

2.3 Katalogizace rukopisů a starých tisků

Otázka knihovnického zpracování rukopisů je komplikovaná. U **historických rukopisů** je třeba si uvědomit, že každý exemplář je neopakovatelnou individuální jednotkou, kterou při zpracování nelze srovnávat s jinými exempláři.

Pravidla jejich popisu musí z této základní vlastnosti vycházet. Rukopisná kniha má své zvláštní charakteristické vlastnosti, které není možné vyjádřit pouze pomocí bibliografického záznamu. Pro rukopisy jsou proto vytvářeny **záznamy exemplářové**.

Prvotisk a starý tisk je oproti rukopisu jedním z mnoha stejných exemplářů, při zpracování má tedy knihovník možnost posoudit stav popisovaného výtisku, co do úplnosti a zachovalosti a v některých případech může i různé výtisky téhož vydání srovnávat.

2.3.1 ISBD(A)

Katalogizace prvotisků a starých tisků vychází ze standardu pro mezinárodní standardní bibliografický popis ISBD(A)⁵. Do češtiny bylo přeloženo 2. revidované. vydání. ISBD(A). Tento 1. český překlad vydala Národní knihovna ČR v roce 1997. ISBD(A) se od ISBD(M) odlišují ve třech oblastech: v oblasti údajů o názvu a odpovědnosti, v oblasti nakladatelských údajů a v oblasti údajů fyzického popisu [ISBD(A), 1997].

2.3.2 AACR2/DCRB

V roce 1983 Kongresová knihovna vytvořila Bibliographic Description of Rare Books (BDRB) katalogizační pravidla pro katalogizaci starých tisků. v roce 1991 vychází jejich revidovaná verze pod názvem Descriptive cataloging of Rare Books (DCRB). Pravidla jsou doplňkem AACR2, vycházejí ze standardů ISBD (A) a AACR2, pokud se tyto dva standardy liší, přihlíží se k AACR2.

2.3.3 Katalogizace v knihovnickém systému

V ČR, dle instrukcí NK, vychází katalogizace starých tisků ze standardu AACR2/DCRB. V AKS Aleph využívaném v rámci knihoven Univerzity Karlovy mají knihovny pro zpracování rukopisů a starých tisků ve formátu MARC21 k dispozici **šablonu RP**. Šablona vychází z doporučení Národní knihovny pro katalogizaci starých tisků a rukopisů [Příloha 4].

---

⁵ Písmeno A značí „Antiquarian, Ancient, Alt“.

2.3.4 Knihopis

Podkladem pro zpracování starého tisku není jen důkladné ohledání tisku samotného, ale i studium příslušné bibliografické a odborné literatury. Záznam nelze provádět mechanicky, ale je třeba exemplář zasadit do kulturního, literárního, historického a speciálního kontextu.

Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století (dále jen Knihopis) je dosud nejobsáhlejší publikovanou národní retrospektivní bibliografií v České republice.

Myšlenka na sepsání české tištěné produkce (1476-1800) vznikla v roce 1923 u příležitosti 150. výročí narození Josefa Jungmanna. Bylo rozhodnuto o vydání obdoby Jungmanovy Historie literatury české, avšak v novější a propracovanější podobě. Již v roce 1925 byl vydán **první díl**. Byly v něm zpracovány záznamy tehdy známých českých **prvotisků**. **Díl druhý**, obsahuje soupisy **starých tisků**, jeho celkem devět svazků bylo vydáno v letech 1939-1967. Od samého počátku byl redaktorem Knihopisu Z.V. Tobolka, po jeho smrti řídil vydávání doc. Dr. František Horák.

Hlavním kritériem zařazení díla do publikace byl jazyk – čeština nebo slovenština. Nebylo však důsledně stanoveno, jaký podíl jazyka v textu je rozhodující, tudíž v bibliografii nalezneme mnoho spisů v němčině a latině, v nichž se vyskytují názvy lokalit nebo odstavce v češtině či slovenštině.

Celkem 17631 zaznamenaných vydání je popsáno „**de visu**“⁶ podle dochovaných exemplářů. Vydání, k nimž se žádný exemplář nezjistil byla zaznamenána podle sekundárního zdroje. Důkladný a podrobný způsob zpracování dodává Knihopisu jedinečný zdroj údajů, jaké obvykle uživatel nenajde v tradičních knihovních katalozích.

V roce 1985 byla založena ediční řada Příspěvky ke Knihopisu. Chronologickým pokračováním Knihopisu je bibliografie české tištěné produkce 19. století, již se bibliograficky věnuje příslušné oddělení v Národní knihovně. Současná řada Dodatků ke Knihopisu začala vycházet v roce 1994.

---

⁶ Popis „s knihou v ruce“.

Záznamy v Knihopise lze dnes vyhledávat a ukládat do jeho elektronické on-line verze
- **Knihopis digital**. [Filozofický ústav (Akademie věd ČR), 2000].

V Knihopisu lze nalézt tyto záznamy o vlastnictví odkazující na Karlovu Univerzitu:

- *Praha Geogr.úst. UK geografický? ústav Univerzity Karlovy*
- *Praha Husova ev.boh.fak. Husova evangelická bohoslovecká fakulta*
- *Praha K. ETF UK Knihovna Evangelické teologické fakulty UK dříve Knihovna Komenského evangelické bohoslovecké fakulty*
- *Praha K.Komenského fak. Knihovna Komenského evangelické bohoslovecké fakulty dnes K. ETF UK*
- *Praha Slov.sem. UK Slovanský seminář Karlovy univerzity? z dodatků: nevysvětlena*
- *Praha UK Universitní knihovna dnes N*

3 Ochranné reformátování a zpřístupnění fondů

Zpřístupňováním písemných památek se naplňuje jedno z jejich nejdůležitějších poslání. Na druhé straně je každým zpřístupněním zvýšeno riziko trvalého poškození. Proto míra a způsob zpřístupnění by měly vždy respektovat historickou a uměleckou hodnotu dokumentu a jeho fyzický stav [Ďurovič, 2002, s. 146].

Způsob zpřístupnění fondu by měl být organizován s rozvahou. Ne vždy uživatel ke své badatelské činnosti potřebuje právě originál. K ochraně originálních dokumentů nelze přistupovat jen pasivně jejich vyloučením z výpůjčního procesu, nýbrž také aktivně utvářením dalších možností jejich uchování a využívání [Hejnová, 1999].

Opakované a neomezené používání knihovního materiálu vždy nese riziko jeho možného poškození, které je způsobeno manipulací. Toto vede k omezením v užívání originálních materiálů, originály bývají nahrazovány faksimilí, kopií, mikrofilmem, digitální kopií. U vysoce poškozených vzácných dokumentů je vedle restaurování, vyjmutí z výpůjčního procesu, vytvoření ochranného obalu, **digitalizace vhodným řešením** – uchování jeho obsahu pro budoucí generace.

3.1 Digitalizace

Reformátování je systém přenosu totožného obsahu, popřípadě i shodné grafické formy z jednoho média na jiné, přijatelnější pro uživatele, operativnější, nebo naopak stabilnější médium.

Digitalizace je významným nástrojem v oblasti ochrany sbírek, je využívána k tzv. **ochrannému reformátování**. Pro případ úplné ztráty originálu, je pomocí digitalizace zabezpečeno uchování originálu na jiném nosiči. Další oblastí, kde je digitalizace významným pomocníkem je **zpřístupnění dokumentů** jinak nedostupných a jejich přenos na dálku se širokými možnostmi přidaných hodnot, např. vytvoření metadat, indexace plného textu, vytváření nových dokumentů, prezentací apod.

Je třeba uvést, že digitalizovaný dokument nemůže uspokojit všechny typy uživatelských požadavků. Zvyšující se kvalita digitálních dokumentů a bohatost nástrojů pro jejich zpřístupnění se však snaží originál uživateli zprostředkovat co nejvěrněji.

3.2 Služby digitalizačních center

Je třeba připomenout, že elektrografické kopírování není vhodné u dokumentů **ohrožených kyselostí papíru**. Kopírování na běžných kopírovacích strojích je nešetrné

k historickým vazbám a může přispět k jejich poškození. Pracoviště specializovaná na digitalizaci starých tisků a rukopisů využívají **tzv. planetární skenery**, které jsou ohleduplné k dokumentům, jak po stránce ochrany papírového nosiče, tak po stránce fyzické manipulace s knižními bloky. Tyto přístroje jsou velmi nákladné, proto je digitalizace v knihovnách povětšinou objednávána u organizací vlastnících poskytující služby v oblasti digitalizace.

U některých méně cenných dokumentů, je příležitostné přímé kopírování na běžném kopírovacím stroji vhodnou alternativou.

3.2.1 Digitalizační centrum Akademie věd ČR

Digitalizační centrum Knihovny Akademie věd nabízí své služby ostatním organizacím. Zájemcům poskytuje **služby týkající se digitalizace a dalšího zpracování digitalizovaných dokumentů**, grafických úprav, pořizování metadat, OCR, zpřístupnění dat. Zprostředkovává instalace systému Kramerius a jeho podporu. Knihovna AV ČR začala tento systém používat od počátku jeho vývoje společně se zprovozněním svého Digitalizačního centra a Digitální knihovny AV ČR.

3.2.2 Digitalizační centrum AIP Beroun

Společnost AIP Beroun provozujeme špičková digitalizační pracoviště v Národní knihovně ČR a ve Strahovském klášteře.

Společnost je technickým koordinátorem projektu evropského projektu ENRICH. V rámci projektu ENRICH bylo inovováno a rozšířeno prostředí digitální knihovny Manuscriptorium. Služby společnosti AIP Beroun, v rámci digitalizace svých fondů využila knihovna ETF UK.

4 Dotazníkový výzkum

4.1.1 Studium zdrojů

Dílčí přehled o historických knihovních fondech v knihovnách univerzity podává příručka *Handbuch deutscher-historischer Buchbestände in Europa*. Publikace se zaměřuje na mapování německých (jazykově i provenienčně) dokumentů v Evropských knihovnách. První tři svazky jsou věnovány České republice. Ve stejném roce (1999) vychází pod editorským vedením Josefa Petráně kniha *Památky Univerzity Karlovy*. Zde je samostatná kapitola věnována knižním sbírkám v knihovnách Univerzity.

Tato diplomová práce sleduje problematiku fondů starých tisků a rukopisů optikou knihovníka a uživatele. Zabývá se historií, typologií a fyzickým stavem fondů v kontextu knihovnických procesů.

4.1.2 Objekty výzkumu

Univerzita Karlova má **17 fakult**. Ne každá fakulta má pouze jednu centrální knihovnu. V dotazníkovém šetření bylo nutné se rozhodnout na jaké organizační úrovni budou knihovny oslovovány.

Nejsložitější strukturu knihoven v tomto smyslu mají Filozofická fakulta, Přírodovědecká fakulta a Matematicko-fyzikální fakulta. V případě knihoven lékařských fakult byla situace zjednodušena nepřítomností historických fondů v mnoha knihovnách.

Následující přehled přibližuje organizační strukturu knihoven na jednotlivých fakultách.

Fakulty	Org. struktura knihoven
<i>Katolická teologická fakulta</i>	<i>1 knihovna</i>
<i>Evangelické teologická fakulta</i>	<i>1 knihovna</i>
<i>Husitská teologická fakulta</i>	<i>1 knihovna</i>
<i>Právnícká fakulta</i>	<i>1 knihovna</i>
<i>1. Lékařská fakulta</i>	<i>Více knihoven</i>
<i>2. Lékařská fakulta</i>	<i>1 knihovna</i>
<i>3. Lékařská fakulta</i>	<i>1 knihovna</i>
<i>Lékařská fakulta v Plzni</i>	<i>1 knihovna</i>
<i>Lékařská fakulta v Hradci Králové</i>	<i>1 knihovna</i>
<i>Farmaceutická fakulta v Hradci Králové</i>	<i>2 knihovny</i>
<i>Filosofická fakulta</i>	<i>Více knihoven</i>
<i>Přírodovědecká fakulta</i>	<i>Více knihoven</i>
<i>Matematicko-fyzikální fakulta</i>	<i>Více knihoven</i>
<i>Pedagogická fakulta</i>	<i>1 knihovna</i>
<i>Fakulta sociálních věd</i>	<i>1 knihovna</i>
<i>Fakulta humanitních studií</i>	<i>nemá knihovnu</i>
<i>Fakulta tělesné výchovy a sportu</i>	<i>1 knihovna</i>
<i>+Ústav dějin Univerzity Karlovy</i>	<i>1 knihovna</i>
<i>+Knihovna společenských věd T.G. M</i>	<i>samostatná knihovna</i>

4.1.3 Dotazníkové šetření

Hlavním podkladem pro zpracování studie byly informace poskytnuté jednotlivými knihovnami v rámci dotazníkového průzkumu.

Dotazníkový výzkum sledoval dva cíle. Prvním bylo zjištění přítomnosti fondů vzácných tisků v knihovnách Univerzity Karlovy. Do tohoto výzkumu byly zařazeny všechny oslovené instituce. Výsledkem této části výzkumu bylo vytvoření seznamu knihoven, které vlastní historický knihovní fond a vytvoření seznamu knihoven, které historický knižní fond nevlastní. Výsledky jsou zaznamenány v tabulce č. 10.

Druhým cílem dotazníkového šetření bylo získání informací o historických fondech. Do této části výzkumu byly zařazeny dotazníky z knihoven, které potvrdily přítomnost historických fondů ve svých knihovnách.

4.1.4 Dotazník

Dotazník byl vytvořen pomocí aplikace Google.docs. Do knihoven byl rozeslán e-mailem s průvodním dopisem popisujícím cíl práce. Všem knihovnám byla nabídnuta možnost: zaslání papírového dotazníku, či návštěva knihovny.

Velikost knihoven a charakter jejich historických sbírek jsou různorodé. U problematických otázek byly respondentům nabídnuty dvě varianty vyjádření odpovědi⁷. Respondent dostal v dotazníku dostatečný prostor ke slovnímu vyjádření odpovědi [Příloha 3].

4.1.5 Sběr dat

Tento výzkum je založen na 100% účasti respondentů. Respondenti byli oslovováni opakovaně, případně kontaktováni jiným způsobem. Z 27 oslovených knihoven bylo získáno 24 odpovědí. Bylo vyplněno 24 dotazníků, 5 knihoven jsem navštívila osobně. Dotazníky byly vyplněny i v případě osobní návštěvy v knihovně, pro účely kvantitativního zpracování dat. V případě nejasností byly položeny doplňující otázky telefonicky nebo e-mailem. Všechny údaje uvedené v dotaznících byly doplňovány a porovnávány s dostupnými informačními zdroji:

Handbuch deutscher-historischer Buchbestände in Europa, 1999

Památky Univerzity Karlovy, 1999

Výroční zprávy fakult a knihoven

Webové stránky knihoven

Články v odborných periodikách

4.1.6 Zpracování údajů

Dotazníky byly nejdříve rozděleny na knihovny, které mají historický fond a na knihovny, které historický fond nemají. K dalšímu zpracování bylo využito celkem 15 dotazníků z knihoven, které uvedly, že historický fond mají.

Dotazníky obsahují kvalitativní i kvantitativní údaje. Kvalitativní údaje byly zpracovány zejména v textové části práce, v kapitolách věnovaných jednotlivým knihovnám. Kvantitativní data byla zpracována do přehledových tabulek. Případně byla kvantitativní data shrnuta v podobě grafů.

---

⁷ Např. 1a 320 sv. ; 1b 1/4 fondu ; 1c slovní vyjádření

Kvantitativní srovnání jednotlivých kategorií bylo často problematické a muselo být doplněno slovním vyjádřením.

Dotazníky z těchto knihoven byly zařazeny do kvantitativního zpracování dat. Jedná se o knihovny, které se zúčastnily výzkumu a mají historický fond:

- *Knihovna Katolické teologické fakulty*
- *Knihovna Evangelické teologické fakulty*
- *Knihovna Husitské teologické fakulty*
- *Knihovna Právnické fakulty UK*
- *1. LF - Ústav dějin lékařství*
- *Farmaceutická Fakulta v HK - Muzeum Kuks*
- *Filozofická fakulta – Ústav pro dějiny umění*
- *PřF – Oborová knihovna biologie*
- *PřF - Oborová knihovna chemie*
- *PřF - Geografická knihovna*
- *PřF - Geologická knihovna*
- *MFF- Knihovna dějin přírodních věd*
- *Knihovna Pedagogické fakulty UK*
- *Knihovna Fakulty sociálních věd*
- *Knihovna Ústavu dějin UK*

5 Analýza stavu v jednotlivých knihovnách

V následujících kapitolách jsou stručně představeny knihovny fakult Univerzity Karlovy, součástí jejichž knihovního fondu jsou historické dokumenty.

Informace o knihovnách a jejich fondech byly získány analýzou dotazníků. Respondentům se vždy nepodařilo situaci v knihovně vyjádřit přesně. Údaje byly porovnávány a doplňovány s dalšími zdroji. V **příručce historických německých fondů** [Handbuch, 1999] je podrobně zpracován vznik a historie fondů všech zkoumaných knihoven. Nenajdeme zde pouze knihovnu KTF a Ústřední knihovnu Pedagogické fakulty. Dalším významným zdrojem je kniha **Památky Univerzity Karlovy**, zde v kapitole věnované knihovnám, ze zkoumaných chybí knihovny HTF, KTF a PedF. Ke každé knihovně zvlášť, byla vyhledána literatura popisující zejména současné či nedávné události, aktivity a zajímavosti s knihovnou a historickým fondem související. Čerpáno bylo především z výročních zpráv fakult či přímo knihoven, časopiseckých článků, příspěvků ze sborníků a informačních webových stránek knihoven.

Z důvodu získání dostatečného množství informací z jiných zdrojů mohly být zpracovány i statě o knihovnách, které se **nezúčastnily dotazníkového průzkumu**. Jedná se o knihovnu botaniky na Přírodovědecké fakultě, Jungmannovu knihovnu Gynekologicko-porodnické kliniky 1. LF, Fyzikální knihovnu MFF a knihovnu FTVS. Tyto knihovny se poté neobjevují v části věnované kvantitativní analýze dat získaných prostřednictvím dotazníků.

5.1 *Projekt Handbuch deutscher historischer Buchbestände in Europa*

Významným zdrojem pro studium historických fondů v knihovnách Univerzity Karlovy, ale i v Čechách a v Evropě, je řada příruček *Handbuch deutscher historischer Buchbestände in Europa - Příručka německých historických knihovních fondů v Evropě*⁸ [Faltysová, 2000].

První řada příruček *Handbuch der historischer Buchbestände in Deutschland* byla vytvářena od poloviny 80. let. Jak název napovídá zabývala se historickými fondy na území Německa, konkrétně produkcí od prvtisků do konce 19. století v knihovnách, archivech a jiných sbírkových institucích. V letech 1992-2000 bylo postupně vydáno 26 svazků. Dílo se poté dále rozrůstalo za hranice Německa. V letech 1995-1997 přibyly 4 svazky o historických

---

⁸ Překlad převzat z Faltysová, 2000.

fondech v Rakousku (Handbuch der historischen Buchbestände in Österreich). Další řada byla věnována **jazykově a provenienčně německým fondům** v dalších zemích Evropy - Handbuch deutscher historischer Buchbestände in Europa. První tři díly evropské řady jsou věnovány České republice. Je v nich zahrnuto na 300 významných knihoven, archivů a dalších sbírkových institucí. Jednotlivé příspěvky jsou členěny do čtyř částí: administrativní a technické údaje o knihovně, vývoj fondu, historie knihovny, obsahové složení fondu, jeho kvantitativní a jazykové zastoupení, existující katalogy a literatura. Nebyly pominuty ani rukopisné fondy, které jsou zde alespoň stručně charakterizovány [Streit, 2010].

Karlova Univerzita je v prvním svazku reprezentována deseti příspěvky fakultních a ústavních knihoven a archivem UK. Z nich můžeme čerpat informace o dějinách a fondech knihoven: Právnické fakulty, Fakulty sociálních věd, fakult teologických (Evangelické a Husitské), jednotlivých kateder, ústavů a seminářů Filozofické fakulty, dále lékařských fakult a komplexu knihoven Matematicko-fyzikální fakulty a Přírodovědecké fakulty. Lékařskou a farmaceutickou fakultu v Hradci Králové nalezneme ve třetím svazku – Böhmen und Mähren [Faltysová, 2000].

5.2 Ústav dějin Univerzity Karlovy

V roce 1958 vznikl při univerzitním archivu Ústav pro dějiny Univerzity Karlovy. Ústav se v roce 1967 přestěhoval z budovy Právnické fakulty do tehdy nově zrekonstruované budovy Karolina, zde sídlí dodnes [Handbuch, 1999, s. 211].

Archiv Univerzity Karlovy a Ústav pro dějiny Univerzity Karlovy vystupují jako jedna instituce, jsou však samostatnými organizačními jednotkami. Sbírkový Archiv UK, i když mohou obsahovat staré tisky, jsou spravovány jako sbírky archivní. Těmito sbírkami se proto práce nezabývá. Zaměříme se na knihovnu Ústavu dějin UK.

Knihovna

Základ knihovny Ústavu dějin tvoří bývalá rektorátní příruční knihovna, její počátky sahají do dvacátých let 20. stol. v poválečném období, především na počátku padesátých let byla knihovna rozšiřována o fondy z knihovny Josefa Emlera (1836-1899), profesora pomocných věd historických, fondy právnické jednoty a časopisy z Filozofické fakulty UK. Od té doby je knihovna doplňována systematicky nákupy a výměnou. Od sedmdesátých let má knihovna právo povinného výtisku z knihovní produkce UK [Handbuch, 1999, s. 211].

Historický fond

Historický fond knihovny tvoří 950 svazků. Jsou do něj zařazeny dokumenty vydané do roku 1850. Jedná se o fond starých tisků, neobsahuje rukopisy ani inkunábule. Nalezneme zde literaturu z oblasti historie, dějin umění a církevních dějin, dějin školství a vzdělanosti se zaměřením na dějiny Karlovy Univerzity [Dotazník č. 23].

Uložení fondu

V roce 2008 proběhla v prostorách ÚD UK a Archivu UK přestavba půdních prostor na depozitář pro uložení tzv. trezorových sbírek a rekonstrukce archivních a knihovních depozitářů. Knihovna ÚD a Archiv UK tak získaly optimální podmínky pro uložení svých fondů [Výroční zpráva za rok 2008, s. 9].

Katalogy a digitalizace

Fond starých tisků obsahující dokumenty vydané v letech 1501-1850 je spravován prostřednictvím lístkového katalogu. Jedním ze záměrů knihovny je zpracování záznamu historického fondu do automatizovaného systému Aleph. v Archivu UK probíhá rozsáhlá digitalizace archiválií jejichž digitální kopie jsou zpřístupněny prostřednictvím Digitálního repozitáře. v tomto případě se však jedná o sbírky archiválií, dokumenty knihovny nejsou do procesu digitalizace zařazeny. Knihovna by se také ráda zaměřila na restaurování ohrožených exemplářů [Dotazník č. 23].

5.3 Katolická teologická fakulta

Z historie fakulty

Katolická teologická fakulta je součástí Karlovy Univerzity již od jejího založení. Během své dlouhé historie byla výuka bohoslovectví na univerzitě několikrát přerušena. Stalo se tak v období husitství, v roce 1413, kdy se všichni doktoři fakulty kvůli vleklým neshodám uchýlili do exilu, teologická fakulta tak přestala existovat. Byla obnovena až po bitvě na Bílé hoře roku 1622, kdy správu celé univerzity převzal Jezuitský řád. Neblaze zasáhl osud fakulty a všech českých vysokých škol rok 1939 a léta následující. Po okupaci v roce 1945 fakulta rychle obnovila svoji činnost, pokračovala v ní do konce studijního roku 1949-1950. v roce 1950 byla Katolická teologická fakulta na základě vládního nařízení vyňata ze svazku univerzity. Působila dále jako Cyrilometodějská bohoslovecká fakulta [Katolická teologická fakulta, 2004].

V roce 1953 musela fakulta opustit své sídlo v budově pražského arcibiskupského semináře, kde sídlila od třicátých let, a přestěhovat se do nevyhovujících prostor bývalého ústavu hluchoněmých v Litoměřicích (Komenského ulice), a dalších budov na Dómském náměstí v blízkosti tamější biskupské katedrály sv. Štěpána. Tento nepřírozený exil trval celých 37 let. Větší část knihovních fondů vědeckých seminářů fakulty byla uložena zcela nevyhovujícím způsobem ve zchátralém litoměřickém kostelíku sv. Vojtěcha. Výjimkou byla seminární knihovna církevního umění a křesťanské archeologie, která byla ponechána v Praze [Dějiny Univerzity Karlovy, s. 351-357]. Dne 10. května 1990 byly teologické fakulty (Katolická, Evangelická a Husitská) začleněny do svazku Univerzity Karlovy.

Knihovna

Knihovna Katolické teologické fakulty uchovává dvě sbírky starých tisků a rukopisů. Jedná se o sbírku náležející Katolické teologické fakultě a sbírku Centrální katolické knihovny- knihovny Arcibiskupství pražského.

Fond

Historický fond celkově čítá 506 svazků. Ve fondu najdeme přibližně 10 historických rukopisů (povětšinou nedatované, ze 16.-18. století), minimálně 1 svazek inkunábule. Jedná se především o Bible, biblické výklady, traktáty, kázání, konkordance, římské misály, texty věnující se katolické dogmatice, díla zabývající se církevními dějinami, českými dějinami (B. Balbín, Václav Hájek z Libočan), v několika svazcích i texty filozofické - Platónovy a Aristotelovy, dílo T. Akvinského a sv. Augustina. Mimo jiné zápisy ze synodů Arcibiskupství pražského. Jazykově se jedná především o texty latinské, německé, jazyková bohemika jsou zde zastoupena v menší míře. Knihy pocházejí z tiskařských dílen v Praze, Vídni, Antverpách, Lipsku, Augsburgu aj. [Dotazník č. 1].

5.3.1 Knihovna Katolické teologické fakulty

Uložení fondu

Fond knihovny KTF je uložen ve 2. patře budovy. Fond byl původně uložen v dřevěných skříních, v roce 2005 byly pořízeny 3 trezory, ve kterých je fond schraňován. Svazky jsou uloženy na policích horizontálně, minimálně polovina svazků je zabalena (pravděpodobně) v pH neutrálním balícím papíře. Tento způsob uložení ochraňuje svazky před nepříznivými vlivy prostředí, častější manipulací by však byl papír potrhán. Některé svazky jsou zabaleny v novinovém papíře, domnívám se, že novinový papír by mohl svazkům

škodit spíše škodit. Doporučuji tento způsob uchování konzultovat s odborníkem. Trezor svazkům poskytuje tmavé prostředí, stabilní nekolísavou vlhkost vzduchu a teplotu, tyto hodnoty však nejsou měřeny a není zjištěno, zda odpovídají potřebám uložení starých tisků. Fond by mohl být ohrožen bakteriemi a plísní, již při průzkumu fondu byla plíseň některých svazků rozpoznána. Uložení v trezoru je však vyloučena přítomnost hlodavců, ohrožení fondu hmyzem nebylo zjištěno. V současné době mají svazky v trezoru dostatek místa. Fond je v současnosti uzavřen, způsob uložení zcela vyhovuje dlouhodobé archivaci fondu [Dotazník č. 1]. [Obrázky 13-15]

Organizace fondu

Sbírký nejsou popsány v literatuře. Fond není knihovnický ani bibliograficky zpracován, svazky nejsou označeny signaturou ani vlastnictví není ve svazcích označeno. Některé jsou označeny razítkem Cyrilometodějské teologické fakulty v Litoměřicích. Knihovna vlastní pouze v nedávné době vytvořený interní seznam. Lokace svazků ve sbírce je komplikovaná. Sbírký v tuto chvíli jsou v archivním režimu. Exempláře jsou půjčovány jen výjimečně pro potřeby badatelské nebo do výuky.

Pozůstalost Josefa Cibulky

V knihovně je spravována část (pravděpodobně jednu ze tří částí) osobní knihovny profesora Josefa Cibulky, významného historika umění, církevního archeologa, filozofa. Katolická teologická fakulta dne 14.12. 2007 upořádala symposium "*Život a dílo profesora Josefa Cibulky*". Sborník příspěvků byl vydán v roce 2009 - *Professori Josef Cibulka Ad Honorem*.

Budoucnost fondu

Knihovna by ráda překonala personální a finanční nedostatky a věnovala vzácnému fondu více pozornosti. i přestože je orientace ve fondu a lokace dokumentů velice složitá, je o něj projevován zájem ze strany vyučujících, a je využíván pro účely výuky. v roce 2005 byl proveden restaurátorský průzkum fondu, k jednotlivým exemplářům byly vyhotoveny formuláře charakterizující vlastnosti a stav svazků, určeny exempláře vyžadující celkový restaurátorský zákrok. Z těchto materiálů bude knihovna vycházet při dalším plánování.

Jelikož fond není nijak bibliograficky zpracován, nejvhodnější cestou k jeho otevření uživatelům by byla digitalizace fondu. Uložení a vytvoření metadat v rámci Manuscriptoria a následné využití metadat v knihovním katalogu v systému Aleph.

Současné vedení knihovny se přiklání k možné spolupráci s ostatními knihovnami na účasti v projektu EOD [Dotazník č. 1].

5.3.2 Centrální katolická knihovna

Fond CKK fakulta spravuje od roku 2005, kdy byly knihovny organizačně propojeny.

Prostory a způsob uložení se zcela liší od fondu knihovny KTF. Fond je uložen v 1. patře budovy v místnosti bez oken, místnost je opatřena vzduchotechnikou a chráněna alarmem. Knihy jsou uloženy na regálech. Jejich majitel, Arcibiskupství pražské, nechal všechny svazky opatřit ochrannými obaly z nekyselé lepenky. Dá se říci, že fond je tímto způsobem uložen v opravdu dobrých podmínkách. Míra knihovnického zpracování je u obou sbírek totožná.

5.4 *Knihovna Husitské teologické fakulty*

Zákonem z 8. dubna 1919 byla zřízena Husova československá evangelická fakulta bohoslovecká. Vznikla jako autonomní ústav se všemi právy a výsadami vysoké školy (včetně práva promočního), nebyla však součástí Karlovy univerzity. 17. listopadu 1939 byla spolu s ostatními vysokými školami uzavřena okupačními úřady. Teologické vzdělávání probíhalo pololegálně v rámci církví. Fakulta v činnosti pokračovala po válce do roku 1950, kdy byla vládním nařízením rozdělena na dvě samostatné fakulty: Husovu československou bohosloveckou fakultu – dnes **Husitskou teologickou fakultu** a Komenského evangelickou bohosloveckou fakultu – dnešní **Evangelickou teologickou fakultu** [Evangelická teologická fakulta, 2005]. Fakulty však stále nebyly součástí univerzity. Teologické fakulty byly pod Univerzitu Karlovu inkorporovány v roce 1990.

Historie knihovny

Knihovna Husitské teologické fakulty vznikla z části z knihovny koleje Církve Československé (dále CČS) a sekce CČS na Husově československé evangelické fakultě bohoslovecké. Dr. Fr. Kovář se v roce 1925 ještě před nastoupením do funkce ředitele koleje CČS zasadil o **založení knihovny a čítárny**. Knihovna sekce CČS na Husově fakultě vznikla v polovině třicátých let minulého století z příruční knihovny pedagogů CČS. Po uzavření vysokých škol byly fondy těchto dvou knihoven spojeny, tento fond sloužil poloilegální výuce bohoslovců za 2. světové války. Odtud se knihy po poválečném obnovení fakulty opět vrátily zpět, aby v létě 1950 bylo rozhodnuto o jejich převedení do knihovny nově vznikající Husovy

československé bohoslovecké fakulty. Po začlenění do svazku univerzity v roce 1990 byla fakulta přejmenovaná na Husitskou teologickou fakultu. Několik let po jejím vzniku se fakulta i s knihovnou stěhovala do pronajatých prostor na adrese Pacovská 350/4 blízko stanice metra Budějovická, zde sídlí dodnes [Husitská teologická fakulta, 2004].

Po roce 1950 v prvních čtyřech desetiletích své existence knihovna nedisponovala prostředky na nákup zahraniční literatury. Přesto z darů a pozůstalosti osobností z církve i pedagogů fakulty sestavila sbírku teologické odborné literatury. Obzvláště významným nákupem antikvární literatury byl v roce 1992 *český překlad Bible vydaný v Magdeburgu roku 1766*, který byl vytvořen pro Jednotu českých bratří v Herrnhutu (Ochranov) v Lužici. na insignie Univerzity Karlovy a na tento exemplář skládají slib studenti při imatrikulaci a promoci. Mimo to Církev československá husitská dala knihovně k dispozici svou vlastní knihovnu jako dlouhodobou zápůjčku ke studijním účelům [Handbuch, 1999, s. 185].

Schumacherův kabinet

V roce 2009 byl fond knihovny obohacen nákupem knižní pozůstalosti významného německého historika umění a archeologa **Waltera Schumachera**. Ucelený knižní soubor byl nakoupen v rámci rozvojového projektu. Kolekce více jak 6000 knih tvoří v knihovně samostatnou sekci tzv. Schumacherův kabinet. Historické dokumenty získala knihovna i v rámci tohoto souboru [Kohoutová, 2010].

Velikost fondu

V katalogu německých historických fondů v ČR [Handbuch, 1999] má knihovna Husitské teologické fakulty také svůj oddíl. Německý historický fond knihovny je vyčíslen 1037 svazky. Mezi nejstaršími exempláři jsou zde zmíněny dva basilejské tisky ze 16. století. Konkrétně Erasma Rotterdamského *Colloquiorum familiarum opus...* (1555) a *Concordantiae maiores sacrae Bibliae summi* (1543). Dále je zde zmíněn 1 svazek ze 17. století v německém jazyce a 183 svazků z 18. století v jazyce německém nebo latinském [Handbuch, 1999, s. 185].

Dle dotazníku historický fond obsahuje 466 svazků z toho 2 exempláře starých tisků 1501-1800. Zde se údaje rozcházejí při porovnání s OPACem. Rozpor vzniká tím, že historický fond není v knihovně samostatně vyčleněn. Je součástí prezenčního fondu knihovny, který je chráněn prezenční výpůjčkou do roku 1900 [Dotazník č. 3].

Katalogy

V elektronickém katalogu v systému Aleph najdeme záznamy 3 dokumentů ze 16. století, patnácti svazků ze 17. století a na 400 dalších svazků vydaných do roku 1850. Fond je zpracován v elektronickém katalogu částečně, knihovna spravuje i lístkový katalog, který je stále aktualizován.

Ochrana a uložení fondu

Knihovna nevyužívá zvláštního režimu při studiu historických dokumentů, vyjma využití rukavic při manipulaci s dokumenty. Budova prošla rozsáhlou rekonstrukcí, během níž byly změněny prostorové dispozice studoven a depozitářů.

Fond je uložen v dobrých podmínkách. Knihovna disponuje digitálními kopiemi svých dokumentů, vytváří je na vlastním zařízení. Fond není ohrožován žádnými vnějšími faktory ani přírodními živly. Budova je chráněna protipožárním systémem. Knihovna plánuje digitalizaci fondu, další potřeby v oblasti péče o historický fond neuvádí.

5.5 Knihovna Právnické fakulty

Právnická fakulta Univerzity Karlovy je jednou ze čtyř původních fakult na Univerzitě Karlově. Byla založena **7. dubna 1348**. Tehdy sídlila v prostorách Karolina. Budova na Nám. Curierových byla navržena ve 20. letech 20. století arch. Janem Kotěrou, na míru potřebám Právnické fakulty. v tehdejších podmínkách nebylo počítáno s centrálním uložením knih. Knihy byly uloženy v pracovnách profesorů v **tzv. seminárních knihovnách** [Právnická fakulta, 2010]. Podobně jako na jiných fakultách bylo v roce 1945 obtížné rekonstruovat knižní fondy seminářů a ústavů, rozptýlené během okupace institucemi německé univerzity. Již v červnu roku 1945 bylo profesorským sborem rozhodnuto zřídit **ústřední fakultní knihovnu**, která by zahrnula i fondy zbylé v knihovnách zrušené německé univerzity. Projekt ústřední knihovny byl však realizován až v roce 1949 [Památky, 1999, s. 197].

Historický fond

Historický fond je vymezen léty 1487-1800, ve skutečnosti jsou do něj však zařazovány knihy vydané před rokem 1900, naopak nejsou do něj zařazena periodika [Dotazník č. 4].

Jak uvádí literatura, rodinným stříbrem knihovny je soubor starých tisků obsahující 574 titulů v 823 svazcích z let 1487-1900. Z toho 56 svazků ze 16. století, 127 ze 17. století. Rozsáhlý soubor knižních památek právnické fakulty vznikl postupně nákupy, dary, odkazy. Jedná se většinou o knihy právnické vydané v Praze a ve Vídni, jsou zde zastoupena i další významná tiskařská centra své doby Norimberk, Basilej, Ženeva, Benátky, Antverpy a další. Z hlediska jazykového se jedná především o knihy latinské a německé [Památky, 1999, s. 197]. Dnes je fond odhadován na 900 sv., včetně několika rukopisů a inkunábulí [Dotazník č. 4].

Povodně 2002

Knihovna prošla v roce 1996 knihovna kompletní rekonstrukcí. Dalším mezníkem, který na dlouhou dobu ovlivnil všechny činnosti v knihovně, byly povodně v roce 2002. Knihovna PF UK byla zasažena povodní ve dnech 14. a 15.8.2002. Hlavní sklad knihovny byl zaplaven do výše 137 cm. Bezprostředně bylo zničeno asi 100 000 svazků odborné literatury převážně z přelomu 19. a 20. století. v teplém počasí rychle postupující plíseň zvýšila ztráty o dalších 50 000 knihovních jednotek. Z obsahového hlediska bylo největší ztrátou zničení velkého množství historických právních publikací, které jsou v českých knihovnách již málo zastoupeny [Právnická fakulta, 2010]. Je třeba dodat, že sbírky starých tisků však nebyly povodní postiženy.

Uložení fondu

Fond je uložen v podmínkách, vhodných pro skladování historických fondů. Knihy jsou uloženy v uzavřených skříních. Fond je tím chráněn před vnějšími vlivy, které by ho mohly ohrozit. Fond není ohrožen biologickými ani fyzikálními či chemickými činiteli. Potýká se s nedostatkem prostoru pro vertikální uložení exemplářů, kterým by hrozilo poškození knižní vazby a knižního bloku. Knihovna nevyužívá obaly na knihy z nekyselého lepenky, má k dispozici badatelské pracoviště.

Digitalizace

V návaznosti na rozvojový projekt *Budování repozitáře elektronických kvalifikačních vysokoškolských prací na Univerzitě Karlové v Praze* byly letech 2007 a 2008 byly pořízeny digitální kopie základních historických textů českého práva. Záznamy všech zdigitalizovaných knih nalezneme v katalogu Aleph. Zpřístupnit digitální kopie dokumentů prostřednictvím Digitálního repozitáře UK se z technických důvodů prozatím nepodařilo.

Tituly digitalizovaných dokumentů

1. *Geho Milosti ržimského cýsaře, vherského a českého krále, ec. Jozeffa Prwnjho... Wytisstěno w Praze : Dědičůw Jana Karla Geřábka, 1708. – Signatura: EE559*
2. *Práwa a Zřizenj zemská Kráľowstwiej Českého ... Praha : Volf z Vřesovic a Daubravské Hory c1564. – Signatura: EE575*
3. *Constitutio criminalis Theresiana, aneb, Vídeň : Trattner, 1769. – Signatura: EE533*
4. *Cýsaře Ržijmské Uherského a Českého Krále, geho Milosti Ferdynanda Druhého, Obnowené Práwo a Zřizenj Zemsjé Dědjčného Kráľowstwij Českého / Ferdinand II. Praha ? [b.n.] 1627. – Signatura: AII1874*
5. *Práwa Městská Kráľowstwij Czieského. Praha : [b.n.], 1579. Signatura: EE50a*
6. *Lectura super secunda parte secundi libri Decretarium / Siculus Nicolaus. Basileae : Amerbach, 1487. – Signatura. EE494*
7. *Říšský zákoník 1849-1918. 66 sv.*

[Dotazník č. 4]

Katalogy

V elektronickém katalogu nalezneme nové přírůstky od roku 1993 do současnosti a retrospektivně zkatalogizovanou hojně využívanou literaturu [Právnická fakulta, c2010]. Knihovna prozatím nemá personální rezervy pro převod lístkového katalogu do systému Aleph. Lístkový katalog jmenný (generální) byl uzavřen 31.12.2003. Z důvodu povodňových ztrát v roce 2002 však neodpovídají současné knihovní katalogy zcela skutečnosti. Knihovna považuje převod lístkového katalogu do systému Aleph za svůj hlavní cíl v této oblasti.

Cíle a potřeby knihovny

Mezi priority knihovny patří pokračování v digitalizaci ohrožených exemplářů. Dalším bodem mezi potřebnými cíli je bibliografické zpracování fondů, které naráží na nedostatek personálních sil.

V souvislosti s řešením větších prostor v depozitáři, je vhodné provedení odborného průzkumu fyzického stavu fondu, při kterém by bylo zajištěno uložení poškozených a nadměrných svazků do horizontální polohy včetně vytipování svazků s potřebou uložení do ochranných obalů. Nemožnost horizontálního uložení svazků, z důvodu naplnění kapacity

skladových prostor, by mohly částečně vyřešit ochranné obaly. Badatelské pracoviště by mohlo být doplněno knižními klíny a rukavicemi.

5.6 Ústav dějin lékařství a cizích jazyků 1. LF UK

Fakulta

1. lékařská fakulta je jednou z pěti lékařských fakult Univerzity Karlovy. Je přímou pokračovatelkou původní lékařské fakulty, která byla součástí Univerzity již od jejího založení. **Ústav dějin lékařství** zahájil svou činnost oficiálně na jaře roku 1924, vědní obor má na univerzitě své kořeny již v devadesátých letech 18. století.

Vznik historického fondu

V roce 1841 byla založena specializovaná lékařská knihovna **Prager medizinisches Lesemuseum** při lékařské fakultě tehdy Karlo-Ferdinandovy univerzity. Právě část této knihovny je významnou součástí knihovny Ústavu dějin lékařství [Památky, 1999, s. 191]. Starší část z **knihovny Lesemusea** knihovna Ústavu dějin lékařství získala v roce 1930, kdy novější část fondu byla deponována do právě otevřeného Lékařského domu. Nejstarší část fondu Ústavu dějin lékařství tak tvoří organický celek. Jedná se převážně o jazykově latinská a z malé části německá, česká, francouzská, italská díla z oblasti medicíny. Z původního fondu Lesemusea knihovna také zvlášť uchovává **sbírku starých lékařských disertací**, čítá přibližně 930 svazků, část z nich také zasahuje do období před rokem 1800 [Dotazník č. 5]. Jedná se především o disertace absolventů pražské lékařské fakulty, ojediněle se mezi nimi vyskytují i disertace vídeňské lékařské fakulty

Charakteristika fondu

. V knihovně nalezneme sbírku několika desítek **anatomických a lékařských atlasů**, v nich najdeme řadu dokonalých rytin, které jsou dodnes ukázkou tiskařské práce minulých století [Obrázek 5-7]. Také nejstarší a nejcennější časopisy ve fondu pocházejí z knihovny Lesemusea.

Knih desiderat Lesemusea

V ústavu se dochovala i velmi zajímavá kniha desiderat Lesemusea, založená 4.12. 1847 a s přestávkami vedená do roku 1907 [Obrázek 1-2].

Velikost fondu

Rozsah historického fondu, tj. dokumentů vydaných před rokem 1800, je odhadován na 2100 svazků. Literatura uvádí cca 130 publikací vydaných v 16. století, cca 230 ze 17. století a zbývající ze století osmnáctého. Nejstarší je latinský rukopis české provenience, je datován do roku 1474, mezi dalšími tisk ze 16. století, první vydání porodnické publikace *Eucharie Roeslina* z roku 1513 *Der Schwangere Frauen und Hebammen Rossgarten*, která byla v roce 1519 přeložena i do češtiny [Památky, 1999, s. 191-193].

Stěhování a organizace fondu

Historický fond v knihovně původně nebyl vyčleněn. Knihovna celkově obsahovala cca 20.000 z katalogizovaných knih a kolem 600 periodik, vesměs torzovitých. v létě 2009 se knihovna stěhovala z prostor v ulici Kateřinská 32, do nově zrekonstruovaných prostor v ulici **U Nemocnice č.p. 4**. Sbírká starých tisků byla pracovníky knihovny zabalena do 1200 krabic, po převozu pak za pomoci brigádníků uložena do nových depozitářů.

Uložení a ochrana fondu

Na nové adrese má knihovna k dispozici trezorovou místnost, kde je uložena knižní sbírka exemplářů vydaných do roku 1800. Ve zvláštních sbírkách knihovna schraňuje dále periodika a výše zmíněnou sbírku disertací [Univerzita Karlova. 1. lékařská fakulta, 2010, s.57].

V nových depozitářích je udržována standardní teplota a vlhkost vzduchu pro uložení historických fondů, prostory jsou klimatizovány. Budova je ochráněna protipožárním systémem, prostory nejsou přímo ohroženy vodním živlem.

Knihovníci v současnosti řeší především přístupnost knih v trezoru, jejich snadnou lokalizaci. Knihovna nemá v trezoru dostatek prostoru pro horizontální uložení vybraných svazků. Knihy jsou v trezorové místnosti uloženy na policích ve dvou řadách. Velkoformátové svazky anatomických atlasů jsou ohroženy, způsobem uložení ve vertikální poloze, **nové trezorové prostory** přesto nabízejí sbírkám ideální skladovací podmínky [Obrázek 3-4] [Dotazník č. 5].

V trezoru jsou deponovány historické exempláře i z ostatních knihoven 1. LF, z darů, pozůstalostí apod.

Katalogy

Historický fond je zpracován v el. katalogu pouze částečně, kompletně je evidován v lístkovém katalogu názvovém a předmětovém. V současnosti je personál knihovny zaneprázdněn, ale ve výhledu a cílem knihovny je bibliografické zpracování fondu.

Doporučení

V knihovně nebyl za posledních 10 let proveden průzkum stavu fondu. Pro fond by bylo vhodné provést jeho odborný průzkum a následné vytipování svazků pro uložení do ochranných obalů a vytipování exemplářů pro restaurátorský zákrok a případnou digitalizaci.

Knihovna má **speciální pracoviště** určené ke studiu starých tisků, při práci s nimi je využíváno speciálních rukavic, není však využíváno knižních klínů. Jelikož je významnou součástí fondu sbírka anatomických atlasů, které jsou povětšinou velkoformátové, bylo by vhodné zakoupit knižní klíny, které ochrání knižní vazbu při studiu exempláře [Dotazník č. 5].

5.7 Knihovna Gynekologicko-porodnické kliniky 1. LF

Antonín Jan Jungmann (1775-1854)

Jungmannova knihovna vznikla v roce 1918. Byla pojmenovaná podle profesora Dr. Antonína Jana Jungmanna, který vedl v letech 1811-1850 porodnici u sv. Apolináře a založil **první pražskou porodnickou školu**. Jungmann pracoval jako lékař, vědec, pedagog a autor knih a vyznačoval se širokým odborným rozhledem a mimořádně bohatou publikační činností. Od r. 1835 byl činný jako historiograf pražské lékařské fakulty a v ak. r. 1838/39 jako rektor Pražské univerzity. Pro svou porodnickou školu založil lékařskou knihovnu, která je považována za **druhou nejstarší knihovnu na Pražské lékařské fakultě** a obsahuje tak nejstarší knihovní fond na 1. lék. fakultě UK [Handbuch, 1999, s. 187].

Základy knihovny

V r. 1817 byla dvorských dekretem zamítnuta žádost Jungmanna o finanční zabezpečení knihovny pro nákup knih prostřednictvím státní kasy, podobně bylo zamítnuto vybavení studijní knihovny pro privátní záležitosti profesorů a studentů. Jungmann **daroval do fondu v r. 1819 60 knih** z vlastní knihovny jako základ a doplňoval knihovnu do r. 1850 z darů lékařů, porodních bab a studentů. Jaký rozsah měla tehdy knihovna je těžko odhadnout,

protože se nezachoval ani přírůstkový seznam ani historický katalog. Jeden údaj z r. 1839 vyjmenovává 537 monografií a učebnic a 260 disertací. V r. 1932 disponovala knihovna přes 800 sv. z druhé poloviny 18. st. a z 19. stol.. V porodnické škole visel seznam knih pro žáky. Knihy byly opatřeny **exlibris** „Ex bibliotheca schola artis obstericae”[Handbuch, 1999, s. 187].

Knihovna ve vlastnictví české lékařské fakulty UK

V roce 1850 A. J. Jungmann odešel do důchodu, klinika byla rozdělena na lékařskou a porodnickou. Knihovna zůstala při lékařské fakultě, nebyla však již systematicky doplňovaná. v r. 1875 se přestěhovala fakulta s knihovnou do **nové budovy zemské porodnice**. Roku 1882 se rozdělila pražská univerzita a stejně i lékařská fakulta na českou a německou. Knihovna prof. Jungmanna byla ustanovena při české lékařské fakultě v nové budově zemské porodnice, kde se nachází dodnes a byla rozšiřována výhradně prostřednictvím darů [Handbuch, 1999, s. 187].

Rozsah a charakteristika fondu

Příručka německých historických fondů uvádí přesně zpracované údaje o stáří, obsahovém a jazykovém rozložení fondu knihovny. Historická knihovna obsahuje přibližně 500 sv. z období od 1561-1850, z toho 231 sv. monografií, 73 sv. seriálů a 196 sv. disertací. Staré tisky od r. 1800 tvoří 135 sv. a tisky do r. 1850 365 sv.

Jeden sv. pochází z 16. stol a 4 sv. z 17. stol., 130 z 18. st. (z toho 10 sv. časopisů) a z první poloviny 19. stol. 169 sv. Nejstaršími tituly k porodnictví jsou všeobecně-praktické úvody. Nejstarší tisk je Walter Hermann *Ryffs Schwangerer Frawen Rosenbarten* (Frankfurt n. M., 1561), svého času základní učebnice oboru.

Jedná se o **lékařskou oborovou knihovnu** s úzce vymezeným profilem fondu: 85 procent tvoří díla o porodnictví, dále všeobecné medicíně (7%), pediatrii (5%), chirurgii, anatomii, dále dějiny lékařství, gynekologie, embryologie a očnímu lékařství. V rámci porodnictví se zabývá velká část děl těhotenstvím, porodem a šestinedělím. Vedle početné oborové literatury a učebnic pro lékaře a studenty medicíny fond obsahuje i populárně vědecké publikace [Handbuch, 1999, s. 187].

Správa fondu

Fond byl v roce 1992 evidován, z katalogizován, byla zavedena přírůstková kniha. Sbírká byla uložena odděleně od ostatního fondu v profesorně kliniky. Tato prostorná

místnost slouží i jako studovna. Svazky jsou uloženy v **prosklených uzamykatelných skříních**. Poskytují fondu dostatečnou ochranu [Sýkorová, 1992, s. 97].

Struktura – stáří fondu

Historická sbírka je tvořena 400 svazky knih, časopisů a disertací. Tabulka ukazuje strukturu a stáří fondu.

Tabulka 2 - Analýza fondu Jungmannovy knihovny 1. LF, podle Sykorová, 1992, s. 83-85

Období	knihy	časopisy	disertace	celkem
16. století	1	-	-	1
17. století	4	-	-	4
18. století	120	10	-	130
do r. 1850	106	63	96	265

Knihovna dnes

Dnes tvoří Jungmannova knihovna uzavřenou historickou sbírku knihovny gynekologicko-porodnické kliniky 1. lék fakulty UK. V roce 1991 byla knihovnický nově zpracována a z katalogizována. Kdysi existující historický fond není uchován v úplnosti, obsahuje přibližně 60 procent původního fondu.

Správě, organizaci a propagaci této sbírky se věnuje vedoucí knihovny Gynekologicko-porodnické kliniky 1. LF, Jaroslava Sýkorová. Podrobnou studii věnovanou této knihovně je její diplomová práce *Knihovna prof. med. dr. Antonína Jungmanna : knihovna první porodnické školy pražské Lékařské fakulty v I. pol. 19. století*, obhájená v roce 1992 na FF UK [Sýkorová, 1992].

5.8 Farmaceutická fakulta v Hradci Králové - Muzeum Kuks

Farmaceutická fakulta Univerzity Karlovy se sídlem v Hradci Králové byla zřízena vládním nařízením v červenci roku 1969. v roce 1972 byla založena knihovna při Ústavu dějin farmacie a uložena **na státním zámku Kuks**. Od 1994 funguje knihovna jako muzejní **knihovna Českého farmaceutického muzea při Farmaceutické fakultě UK v Hradci Králové**.

Vznik historické knihovny

Tzv. historická knihovna tvoří hlavní část (85%) knihovního fondu Českého farmaceutického muzea. Zahrnuje dokumenty od starých tisků, přes publikace 19. století po farmaceutickou literaturu a pozůstalosti významných farmaceutů 20. století.

Historická knihovna vznikla postupně, zpravidla převody dokumentů různých dnes zaniklých knihoven farmaceutických muzeí, lékáren, zdravotnických institucí a farmaceutických fakult na území bývalého Československa.

Příklady spolků a ústavů, jejichž knihovny byly do Historické knihovny

ČFM inkorporovány

Knihovna Spolku lékárníků českých, 1871-1875

Farmaceutická společnost 1875-1889

Česká lékárnická společnost 1880-1950

Klub českých farmaceutů 1889-1820

Státní ústav pro kontrolu léčiv

Rozvojové lékárenské středisko

Ústav dějin lékárnictví LF UK 1946-1951

Ústav dějin lékárnictví Farmaceutické fakulty MU v Brně 1953-1960

Farmaceutické muzeum v Praze 1959-1972

Soukromá knihovna lékárníka Josefa Svetozara Nováka (1877-1943)

Soukromá knihovna prof. farmakognosie* Eduarda Skarnitzla (1894-1970)

Všechny výše uvedené fondy byly nejprve mezi roky 1946 a 1950 převzaty Ústavem pro dějiny farmacie LK UK v Praze, později patřily pod zmiňovaný ústav v Brně, v roce 1972 byly převezeny do Hradce Králové do Ústavu pro dějiny farmacie Farmaceutické fakulty [Handbuch, 1998, s. 60].

Charakteristika a velikost fondu

Jádrem fondu jsou publikace zabývající se **zdravotnickou problematikou** se specializací na farmacii a lékařství. V nejstarší části fondu je to zejména literatura lékopisná, herbáře a farmaceutické a lékařské časopisy, dále publikace z oblasti přírodních věd, botaniky, chemie, fyziky a jejich aplikace ve zdravotnictví a průmyslu [Dotazník č. 9].

Celkově fond čítá 22488 svazků. v knihovně nalezneme několik středověkých rukopisů. Prvotisky nejsou ve fondu zastoupeny, staré tisky (1501-1800) jsou zastoupeny cca

400 svazky, vzácné tisky (1801-1850) cca 800 svazky, periodika do roku 1800 čítají 17 titulů [Dotazník č. 9].

Ochrana fondu

Některé exempláře mají poškozeny knižní vazby. Fond je ohrožován nedostatkem prostoru, poškozené exempláře nejsou uloženy v ochranných obalech, prostor pro horizontální uložení vybraných exemplářů také chybí. Fond by mohl být ohrožen hmyzem, což souvisí s jeho uložením v historické budově. Přesto lze říci, že je fond uložen v uspokojivých podmínkách. Fondy nejsou skladovány v podzemních prostorách, nejsou ohroženy vodním živlem ani napadeny vnějšími škůdci. Prostory jsou opatřeny ochranným požárním systémem.

Přístupnost fondu

Knihovna podporuje spíše ochranu fondu namísto jeho přístupnosti. Celý fond je chráněn prezenční výpůjčkou, výjimečně jsou dokumenty půjčovány jiným institucím v rámci meziknihovní výpůjční služby. Knihovna nemá badatelnu vybavenou pomůcky ke studiu historických fondů.

Katalog

Knihovna Kuks jako jedna z mála knihoven **kompletně zpracovala celý historický fond do knihovního systému Aleph**. Katalogizační záznamy jsou úplné. V katalogu nalezneme záznamy knih i periodik.

Potřeby knihovny

Knihovna by v případě ideálního pokrytí potřeb uvítala větší prostory vybavené nábytkem k uložení nejstarších dokumentů. Dalšími vhodnými kroky by byl odborný průzkum stavu fondu a případné restaurátorské zákroky, hlavně na poškozených knižních vazbách [Dotazník č. 9].

5.9 Filosofická fakulta

Filosofická fakulta je jednou ze čtyř původních fakult Univerzity Karlovy. Při jejím založení nesla název „artistická“. Je zároveň největší fakultou univerzity, její organizační struktura je velmi členitá, soustava knihoven tuto členitost kopíruje.

V posledních letech probíhají centralizační procesy knihoven FF UK. Bylo zrušeno středisko SVI, které nahradila **Knihovna FF** organizačně zastřešující všechny knihovny.

Několik fondů dílčích knihoven bylo sloučeno do nově vzniklého **Centra studijních a informačních služeb**. Sloučení fondů se však týkalo především fondů všeobecné studijní literatury. Lze říci, že především historické fondy si oborové knihovny ponechaly ve svých lokálních sbírkách. Připomeňme, že strukturu knihoven FF UK tvoří mimo zmíněných ještě **40 oborových knihoven**. Po konzultaci s vedoucí Knihovny FF UK paní Šárkou Frantovou byl jako reprezentativní historický fond zvolen **fond Knihovny Ústavu pro dějiny umění**. Patří v rámci FF UK vedle fondu Historického kabinetů k nejvzácnějším. a v posledních letech bylo v rámci ochrany tohoto fondu realizováno několik projektů.

Knihovny FF UK, ve kterých nalezneme historické knižní fondy

- *Knihovna Ústavu románských studií*
- *Knihovna Ústavu hudební vědy*
- *Knihovna filosofie*
- *Knihovna Kabinetu pro slovanskou filologii (součást CeSIS)*
- *Knihovna Ústavu dějin umění*
- *Knihovna Historického kabinetu*
- *Knihovna Katedry pomocných věd historických a archivního studia*
- *Knihovna Ústavu řeckých a latinských studií*
- *Knihovna Českého egyptologického ústavu*
- *Sbírka Ústavu dálného východu*

[Památky, 1999, s. 181-206]

V dílčích oborově vymezených fondech nalezneme soubory starých tisků do roku 1800 i vzácných tisků novějších, ojediněle i památky rukopisné. Nejedná se to fondy vzniklé průběžně, ale zejména akviziční činností ve 20. století, ať již jako sbírky starých seminárních knihoven české a německé univerzity, odkazy a nákupy pozůstalostí, nebo převody zprostředkované Národní kulturní komisí v letech 1947-49. Větší soubor starých tisků vedle dvou výše zmíněných má rovněž knihovna katedry germanistiky, nederlandistiky a nordistiky [Památky, 1999, s. 199].

5.9.1 Knihovna Ústavu dějin umění FF

Vznik a charakteristika fondu

Knihovna Ústavu pro dějiny umění (ÚDU) FF UK a její počátky jsou úzce spjaty se založením ústavu a jeho složitým historickým vývojem již od roku 1850. **Knihovna Ústavu dějin umění byla založena v roce 1905.** Knihovna se ve svých počátcích utvářela ze soukromých zdrojů osobností oboru, ty jsou zastoupeny samostatně uloženými fragmenty pozůstalosti Msgr. Ferdinanda Josefa Lehnera a prof. ThDr. PhDr. Josefa Cibulky. Ve fondu lze objevit knihy označené vlastnictvím historika umění Oskara Pollaka. Oborově fond knihovny pojímá kunsthistorickou literaturu k českému a světovému umění od antiky do současnosti, dále literaturu k dějinám výtvarného umění, estetiky, technice obrazového umění, péči o památky, architekturu, muzeologii aj.

Knihovna vlastní část pozůstalosti (pravděpodobně jednu ze dvou částí) českého katolického kněze **Josefa Lehnera (1937-1914)**. Jedná se o soubor cca 30 svazků základní literatury středověkého umění z přelomu 17. a 18. století, vysoké vědecké a historické hodnoty.

Další ucelenou sbírkou je část původní knihovny **prof. Josefa Cibulky (1886-1968)**, významného českého historika umění, teologa, archeologa a vědce evropského formátu. i přestože se jedná pravděpodobně jen o třetinu celé jeho osobní knihovny, tvoří ucelený průřez dějinami oboru se vzácnými dnes nezastupitelnými knihami z konce 18. a počátku 19. století, převážně v němčině, francouzštině a hojně v češtině.

Knihovna prof. Josefa Cibulky byla pravděpodobně **rozdělena na tři části**. O uložení druhé části sbírky na KTF UK neměli knihovníci knihovny ÚDU povědomí.

Sbírka starých tisků, do které jsou zahrnuty knihy tištěné v rozmezí let 1500-1860, tvoří 855 svazků vzácných publikací z oblasti dějin výtvarného umění, sochařství a architektury, textů především, latinských německých, italských a francouzských. Jazyková bohemika jsou ve sbírce zastoupena pouze několika svazky. Rukopisy a inkunábule knihovna nevládne. Historický fond byl vyčleněn v roce 1999 za spolupráce odborníků ÚDU.

Uložení nejstarších exemplářů v Archivu UK

52 svazků nejvzácnějších exemplářů bylo předáno a uloženo do Archivu Univerzity Karlovy. V roce 2007 prošel tento soubor rozsáhlou revizí a následným restaurátorským průzkumem. Soubor zahrnuje 11 svazků ze 16. století, 32 svazků ze 17. století. Zmiňme

unikátní tisk knihy Albrechta Dürera: *Underveisung der Messung mit dem Zirckel und richtscheit*, Norimberk, 1525.

Projekt restaurování fondu

Filozofická fakulta UK získala v letech 2008 a 2009 finanční podporu z grantového programu Knihovna 21. století. Díky ní mohl být zahájen projekt **Restaurování historického knihovního fondu filosofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze**. Z dotace bylo v roce 2008 restaurováno 24 starých tisků a v roce 2009 12 starých tisků. Knihovna již několik let intenzivně pracuje na restaurování tohoto souboru. Knihovna by ráda v roce 2011 dokončila restaurátorské práce na posledních 16 svazcích nejvzácnějších exemplářů. Exempláře, které již byly zrestaurovány, jsou uloženy v depozitáři Archivu UK, jsou opatřeny ochrannými obaly z nekyselého lepenky, jejich záznamy jsou zaneseny do CKIS. Nově zrekonstruované prostory depozitáře Archivu UK v prostorách Klementina nabízejí sbírkám ty nejlepší podmínky.

Uložení a ochrana sbírky v Celetné 20

Zbývající a rozsáhlejší část sbírky starých tisků (803 sv.) je uložena v místě **sídla ústavu v Celetné 20** ve 4. patře, v místnosti s oknem, bez regulace a měřidel teploty a relativní vlhkosti vzduchu. Stabilní prostředí svazkům poskytují dřevěné skříně. Teplota v prostorách je vyhovující a stabilní. Prostory se vyznačují nižší vlhkostí vzduchu, sbírka není ohrožena hmyzem a plísněmi. Nízká vlhkost vzduchu může způsobit vysychání a deformaci materiálu. Prostory jsou občas větrány. Podmínky uložení této sbírky byly hodnoceny odborníkem coby uspokojivé. Vhodné by bylo doplnit depozitář měřidlem teploty a vlhkosti vzduchu, zvlhčovačem.

Dalším možným cílem je provedení odborného průzkumu této části historického fondu. na jeho základě by knihovna řešila pořízení nábytku, trezorů apod. Knihovní skříně nemají rezervní prostor pro horizontální uložení dokumentů.

Přístupnost fondu

Absenční výpůjčky nelze uskutečnit u knih s vročením starším roku 1905. Publikace z příruční knihovny, historických fondů a fondu vysokoškolských prací jsou určeny pouze k přísně prezenčnímu využití [Ústav pro dějiny umění, www].

Digitalizace

Knihovna nemá digitální kopie svých fondů, ráda by se podílela na digitalizaci svého fondu ve spolupráci s Knihovnou FF.

5.10 Přírodovědecká fakulta UK

Historie fakulty

Přírodovědecká fakulta se stala pátou fakultou Univerzity Karlovy, tedy první z novodobých fakult, které doplnily čtyři klasické fakulty.

Snahy o vyčlenění přírodovědných oborů z filozofické fakulty se objevily již v roce 1908. 1. světová válka však těmto změnám nepřála. Po válce byla jednání opět obnovena. Samostatná přírodovědecká fakulta vznikla dne **24. června roku 1920**. v roce 1952 došlo pod tlakem tehdejší moci k rozdělení přírodovědecké fakulty na tři nové: matematicko-fyzikální, geologicko-geografickou a biologickou fakultu. Toto uspořádání se však neosvědčilo, a tak v roce 1959 došlo k další reorganizaci, při níž byla sloučena fakulta biologická a geologicko-geografická s obory chemickými. Vznikla tak Přírodovědecká fakulta v podobě, kterou známe dnes [Přírodovědecká fakulta, 2007a].

Knihovny PŘF

Organizační struktura knihoven Přírodovědecké fakulty je členitá. Všechny knihovny zastřešuje Středisko vědeckých informací. Fakulta je členěna do čtyř oborových sekcí do **chemické, biologické, geologické a geografické**. Každá sekce má vlastní knihovnu, fondy sekce chemické a biologické jsou navíc rozčleněny na katederní knihovny.

5.10.1 Biologická sekce

Soustavu knihoven biologické sekce tvoří

Biologická knihovna

Knihovna filosofie a dějin přírodních věd

Knihovna botaniky

Knihovny sídlí ve dvou budovách. v budově **Viničná 7** je umístěna Biologická knihovna a Knihovna filosofie a dějin přírodních věd. Třetí - Knihovna botaniky se nachází v **ulici Benátská č.p. 2** [Přírodovědecká fakulta, 2007d].

Počátky knihoven biologické sekce sahají do konce 19. a začátku 20. století a jsou spojeny se sbírkami tehdejších ústavů přírodních věd české i německé univerzity, po roce 1920 ústavů Přírodovědecké fakulty UK. Nejstarší část knihovních fondů tvoří soukromé sbírky, dary, případně pozůstalosti významných vědeckých osobností v oboru. Díky nim se ve fondech všech biologických knihoven nacházejí bohaté sbírky historického fondu včetně starých tisků ze 16., 17., a 18. století [Přírodovědecká fakulta, 2007d].

5.10.2 Biologická sekce – Knihovna biologie

Dílčí knihovnu biologie – biologickou knihovnu, najdeme v prvním patře budovy Viniční 7, je největší knihovnou biologické sekce. Knihovna spojuje fondy bývalé Knihovny antropologie, Knihovny fyziologie rostlin, genetiky a mikrobiologie a Knihovnu zoologie.

Historický fond

Významnou část knihovny tvoří rovněž historický fond obsahující dokumenty vydané do roku 1860, fond skrývá několik desítek starých tisků. „Ten pochází především z knihovního fondu Zoologické laboratoře České univerzity (založena r. 1882), druhého fakultního zoologického ústavu (založen r. 1925) a Ústavu pro anatomii a fyziologii rostlin (založen r. 1899), a dále ze soukromých sbírek vedoucích Zoologického ústavu PřF UK prof. Františka Vejdovského (1849-1939) a prof. Aloise Mrázka (1868-1923), stejně jako vedoucího Ústavu pro anatomii a fyziologii rostlin prof. Bohumila Němce (1873-1966)“ [Přírodovědecká fakulta, 2007d].

Velikost fondu

V dotazníku je rozsah historického fondu odhadován na 500 svazků, s horní hranicí roku 1900.

Literatura uvádí v knihovně zoologie dva tituly ze 17. století a 80. svazků z 18. století. Jazykově většinou německé a latinské. Knihovna antropologie by měla vlastnit 25 titulů z toho pět ze 17. století, zbývající z 18. století [Památky, 1999, s. 184]. Tyto jsou nyní součástí Biologické knihovny.

Uložení fondu

Depozitáře knihovny se nacházejí ve druhém podzemním podlaží, prostory byly nově přebudovány a vybaveny automatickými posuvnými regály v roce 2007 [Přírodovědecká fakulta, 2007d].

5.10.3 Biologická sekce - Knihovna botaniky

V biologické sekci najdeme nejvíce starých tisků **v knihovně botaniky**. Historický fond knihovny tvoří dokumenty vzniklé před rokem 1860, fond starých tisků (1501-1800) obsahuje celkem 232 tituly ve 368 svazcích [Památky, 1999, s. 184].

Vznik fondu

Pocházejí vesměs ze soukromých sbírek botaniků působících na tehdejší Německé univerzitě.

Mezi nejvýznamnější donátory patřili např.: profesori botaniky Vincenz Franz Kosteletzky (1801-1818), Viktor Felix Schiffner (1862-1944) a Moritz Heinrich Willkomm (1821-1895), dále knihkupec Friedrich Tempsky (1821-1902) a lékař Johann Ott. v pozdějších letech se historický fond rozšířil o dary a sbírky dalších profesorů botaniky: Josefa Velenovského (1859-1949), Jana Vilhelma (1876-1931), Karla Cejpa (1900-1979), Vladimíra Krajiny (1905-1993) a lékárníka Zdeňka F. Klana (1894-1951). Publikace patřící do historického fondu jsou převážně v německém jazyce, dále ve francouzštině a latině [Přírodovědecká fakulta, 2007d].

Velikost fondu

Dle literatury knihovna uchovává 19 titulů (21 svazků) ze 16. století, pojednávajících převážně o léčivých rostlinách, flóře Německa a Čech, taxonomii a dějinách botaniky. K obzvláštním spisům náleží L. Fuchse *De historia stirpium commentarii insignes* (Basilej, 1542), dále spisy Mattioliho. Ze 17. století 22 titulů (24 svazků), 18. století 191 titulů (323 svazků) [Památky, 1999, s. 184].

Katalog

Porovnáme-li výše uvedené údaje se záznamy v katalogu v systému Aleph, zjistíme, že knihovna má celý historický fond zpracován v systému Aleph. V OPACu najdeme 21 záznamů ze 16. století, 27 ze 17. století a 296 z 18. století [Tabulka 12]⁹. Nejstarším dokumentem je *De Historia Stirpium Commentarii/ Leonharto Fuchsio medico &c. autore* z roku 1542.

---

⁹ Tabulka je na s. 110.

5.10.4 Oborové knihovny chemie

Oborová knihovna chemie sídlí v přízemí budovy chemických ústavů v areálu na Albertově, v Hlavově ulici, č.p. 8, v místnostech 148, 149, 150.

Historický fond

Mezi nejstarší dokumenty v knihovně patří **sbírka časopisů z oboru chemie**. Historické časopisy pocházejí například z Českého c.k. universitního laboratoria a České laboratoře Německé univerzity v Praze [Handbuch, 1999, s. 207]. Do této sbírky jsou zařazeny tituly, které vycházely před rokem 1860. Nejstarším titulem je *Annalen der Pharmacie* od roku 1832 (Následující název: *Justus Liebigs Annalen der Chemie*, 1840-1978). Mezi dalšími například *Chemische Berichte*, nebo *Journal of American Chemical society* [Dotazník č. 13].

Katalog, přístupnost fondu

Historický fond časopisů je zpracován v **lístkovém katalogu**, katalog je nadále aktualizován. V elektronickém katalogu je zpracována pouze část novodobých fondů. Jedním z hlavních cílů knihovny je doplnění katalogizačních záznamů dosud nezpracovaných dokumentů do systému Aleph. Periodika jsou přístupná prezenčně všem uživatelům. Na požádání je možné si pořídit kopii článku [Dotazník č. 13].

Ochrana fondu

Sbírky jsou částečně uloženy v podzemních prostorách. V minulosti byly částečně poškozeny vodním živlem. Sbírky by mohly být ohroženy mikroorganismy, kolísavou teplotou a vlhkostí vzduchu. Jejich stav však není kritický.

Cíle

O digitalizaci a dalších aktivitách týkajících se historických fondů knihovna neuvažuje. V oblasti chemické literatury se na historický fond neklade přílišný důraz z důvodů pokroků v oboru [Dotazník č. 13].

5.10.5 Geologická knihovna

Vznik fondu

Podstatná část dnešní **geologické knihovny** je tvořena fondem bývalého c.k. geologicko-paleontologického ústavu Německé univerzity z let 1877-1944 a fondem geologického ústavu české Karlovy univerzity budovaného od jeho zřízení v r. 1920. Od roku 1926 byl ředitelem ústavu profesor Radim Kettner, jeho rozsáhlá odborná knihovna je významnou součástí fondu. V roce 1945 byl do knihovny inkorporován fond knihovny mineralogického ústavu České univerzity jejíž kořeny sahají do roku 1883. V dalším období se knihovna dále rozrůstala, vzhledem k nedostatku vlastních prostor a vzniku nových kateder byly vytvářeny další dílčí knihovny na jednotlivých katedrách a ústavech, kupříkladu knihovny mineralogie, petrologie, hydrogeologie, inženýrské geologie a užití geofyziky, vždy však pod jednou správou v knihovně tzv. geologické sekce. K centralizaci knihoven, jak je známe dnes, došlo na počátku roku 2000 [Přírodovědecká fakulta, 2005].

Velikost a charakteristika fondu

Do historického fondu geologické knihovny jsou zařazeny knihy i periodika vydané do roku 1860. Staré tisky jsou v knihovně zastoupeny 26 svazky [Dotazník č. 14], nalezneme zde minimálně 2 tituly ze 17. století, zbývající z 18. století [Památky, 1999, s. 185]. Knihovna vlastní několik titulů časopisů od počátků jejich vydávání, např. *Živa* od r. 1853, *Zeitschrift der Deutschen geolog. Gesellschaft* od r.1849. Knihovna spravuje samostatně fond starých tisků, periodika jsou uloženy dle signatur v běžném fondu [Dotazník č. 14].

Katalog

Knihovna přistoupila k postupné retrokatalogizaci svých fondů v knihovním systému Aleph v r. 1998. V něm je zpracováván knižní fond knihovny, časopisecký fond je spravován prostřednictvím lístkového katalogu.

Digitalizace

V roce 2002/2003 byl ve všech knihovnách Přírodovědecké fakulty odstartován proces digitalizace, pro nedostatečné personální pokrytí byl však po jednom roce pozastaven. Knihovna geologie má digitalizovány 3 dokumenty, ráda by v procesu digitalizace pokračovala [Dotazník č. 14].

5.10.6 Geografická knihovna

Historie knihovny

Základy Geografické knihovny byly položeny v roce 1885 na půdě **geologického ústavu** ve Spálené ulici v Praze. Poté se fond pomalu rozrůstal. Dary a výměny tvořily základ akvizice. Knihovnu podporoval zejména klub přírodovědecký a klub historický, také z c. k. Veřejné a univerzitní knihovny docházely pravidelně duplikáty [Přírodovědecká fakulta, 2007a].

V roce 1920 se Přírodovědecká fakulta oddělila od Filozofické fakulty. S dostavbou východního křídla budovy na Albertově 6 geografie získala prostory pro knihovnu. v roce 1993 knihovna převzala fond zrušeného Geografického ústavu Akademie věd. v roce 2006 proběhla rekonstrukce nového depozitáře v suterénu budovy. Byla zde mimo jiné umístěna část staršího knižního fondu. V roce 2008 byl navíc zakoupen trezor na staré tisky [Přírodovědecká fakulta, 2007a].

Historický fond

Do historického fondu jsou zařazovány dokumenty vydané do roku 1800 včetně, hranicí pro vzácné dokumenty je rok 1850. Historický fond čítá přesně 148 svazků [Dotazník č. 15]. 120 patří do starých tisků. Literatura uvádí dva exempláře ze 16. století (*Girolamo Berzionariova Americae Pars Quarta a pars quinta* z let 1594 a 1595) a 12 ze 17. století [Památky, 1999, s. 185]. Dalších 28 svazků z historického fondu náleží do vzácných tisků.

Charakteristika fondu

Ve fondu knihovny nalezneme literaturu geografickou, cestopisy a již zmíněné kartografické dokumenty. Sbírký historických map, atlasů a globusů jsou uchovávány v Mapové sbírce, která také sídlí v budově Přírodovědecké fakulty. Bude ještě zmíněna.

Přístupnost fondu

Fond plní konzervační funkci a je uživatelům knihovny zcela nepřístupný. knihovna upřednostňuje ochranu dokumentů před jejich zpřístupněním. Knihy z důvodu jejich stáří jsou chráněny prezenční výpůjčkou až do roku 1950 [Dotazník č. 15].

Ochrana a uložení fondu

Knihovna nemá dostatek prostoru pro možné vertikální uložení některých materiálů, ani nedisponuje regály vhodnými pro specifické druhy dokumentu. Při manipulaci jsou

používány rukavice, nejsou využívány knižní klíny. Knihovna nemá dokumenty uložené v ochranných obalech. V knihovně byl v posledních 10 letech proveden průzkum fyzického stavu fondu. Fond je v uspokojivém stavu, některé exempláře by si zasloužily zásah restaurátora, jejich stav však není krizový [Dotazník č. 15].

Část fondu je uložena v podzemních prostorách. Fondy však nejsou vodním živlem reálně ohroženy a v minulosti jím nebyly ani ohroženy ani poškozeny. Ochranný systém proti vodě není potřebný [Dotazník č. 15].

Katalog

Knihovna má část fondu zpracovanou v systému Aleph. V katalogu nalezneme i výše zmíněné dva svazky ze 16 století. Status výpůjčky je definován jako „přísně prezenční“.

5.10.7 Mapová sbírka

Mapová sbírka (dále jen MS) je od svého vzniku po celou dobu existence umístěním i funkčností spjata s Přírodovědeckou fakultou UK v budově na Albertově, i když ne vždy byla její organizační součástí. O vznik instituce Mapové sbírky a položení jejich základů se zasloužil významný český kartograf profesor Václav Švambera. V roce 1920 MS získala status **Státní sbírky mapové** [Novotná, 2011].

Vznik sbírky

Základním kamenem sbírky se staly fondy Geografického ústavu přírodovědecké fakulty, množství mapových listů z válečného archivu ve Vídni po rozpadu Rakousko-Uherska i kartografické archiválie různých knihoven. Archivní fondy byly rozšiřovány akvizicemi zahraniční produkce a povinnými výtisky map od domácích institucí a firem. Po druhé světové válce připadly Státní sbírce mapové nejdříve fondy map Německé univerzity, později byl fond obohacen i kartografickými archiváliemi Národního muzea.

V roce 1952 byla MS včleněna do Akademie věd ČR, i když fyzicky zůstávala stále na Albertově. Jen díky prof. Karlu Kuchařovi a jeho entuziasmu se podařilo sbírku zachránit před rozdrobením. Od sedmdesátých let však sbírka chátrala a bojovala o vlastní existenci. v roce 1993 byla sbírka vrácena zpět Univerzitě Karlově [Novotná, 2011].

Charakteristika sbírky

Ve sbírkových fondech jsou zařazeny originály a faksimile kartografických výtvorů od osmého století po současnost z různých lokalit světa. Sbírkou tvoří na 2000 atlasů

od 16. století, 60 glóbů, kolem 100 000 mapových listů i knižní a časopisecké svazky [Univerzita Karlova v Praze, 2004a].

Projekt Geobibline

Od roku 2008 Geografická knihovna PŘF ve spolupráci s 20 knihovnami ČR včetně Národní knihovny ČR a Knihovny Akademie věd vytváří databázi **Geografické bibliografie ČR** on-line (<http://www.geobibline.cz>). v současnosti obsahuje 140 tisíc bibliografických záznamů všech typů dokumentů včetně šedé literatury.

Ve spolupráci s odborníky z Moravské zemské knihovny a Masarykovy univerzity byl připraven rozsáhlý projekt do Programu aplikovaného výzkumu a vývoje národní a kulturní identity (NAKI) s názvem **TEMAP: technologie pro zpřístupnění mapových sbírek ČR: metodika a software pro ochranu a využití kartografických děl národního kartografického dědictví**. Projekt TEMAP umožní během následujících 5 let připravit vzorové technologie, metodiky a sadu dalších nástrojů pro zpracování, ochranu a on-line zpřístupnění mapových sbírek. Softwarový vývoj se zaměří na podporu bibliografického a kartografického zpracování mapových sbírek a na následné využití dat a metadat pro nové způsoby zpřístupnění těchto sbírek odborné, ale i laické veřejnosti. Vybrané dokumenty z těchto sbírek budou digitalizovány a zpřístupněny on-line. Sekundárním výsledkem tak bude záchrana nejohroženějších dokumentů nevyčísitelných hodnot. Upřednostněny budou staré tisky a rukopisy do roku 1850, jimž bezprostředně hrozí degradace fyzického nosiče [Novotná, 2011].

Geografická bibliografie ČR online

Dotazy Nápověda

UJEP

» Vyhledávání » Výsledky dotazu » Předchozí dotazy » Schránka » Info » Nastavení

» Přidat do schránky » Uložit/odeslat SFX

Úplné zobrazení záznamu

Zvolte formát: Standardní formát Katalogizační listek Zkrácený záznam S návěstími polí S kódy polí MARC 21

Záznam 335 z 335

Číslo záznu.	000155475
Autor	Ortelius, Abraham, 1527-1598
Název	Moraviae, quae olim Marcomannorum sedes [kartografický dokument] / [Ortelius]; corographia a D. Pavlo Fabricio : et a generosis Moraviae baronibus quibusdam correcta
Naklad. údaje	[Antwerpen : s.n., 1580]
Popis	1 mapa : kolor. ; 34 x 46 cm na listu 43 x 54 cm
Vedl.-osobní jm.	Fabricius, Pavel, 1519-1582
Poznámka	Zobrazena moravská orlice Rukopisná poznámka o autorovi a dataci na okraji listu Na rubu listu tištěný text o Moravě s číslem strany 55
Předm. heslo	regionální mapy
Geograf. jméno	Morava (Česko)
Žánr/forma	staré tisky
Příbuzný záznam	CKIS
Citace	ORTELIUS, Abraham; FABRICIUS, Pavel. <i>Moraviae, quae olim Marcomannorum sedes</i> . [Antwerpen : [s.n.], 1580]. 1 mapa.

Obrázek III - Geobibline využívá systém Aleph, v záznamu odkaz na CKIS, zdroj Geografická bibliografie, 2008

5.11 Matematicko fyzikální fakulta

Vznik fakulty

Matematika, fyzika a astronomie byly na pražské univerzitě studovány a rozvíjeny nejprve na fakultě artistické, později filozofické. V roce 1920 vznikla přírodovědecká fakulta, studia matematiky, fyziky i astronomie byla její součástí. V roce 1952 byla **přírodovědecká fakulta rozdělena** na tři nové - geologicko-geografickou, biologickou a matematicko-fyzikální fakultu. Toto rozdělení se však neosvědčilo a již roku 1959 byly geologicko-geografická a biologická fakulta a chemické obory (vyčleněné z matematicko fyzikální fakulty) opět spojeny ve fakultu přírodovědeckou.

Vznik knihoven

Fond knihovny MFF se formoval od roku 1882, kdy došlo k rozdělení univerzity na českou a německou část, z původních oborových seminářů probíhajících v rámci filozofické a později přírodovědecké fakulty. O rozvoj knihovny se v předválečném období zasloužil **prof. Fr. Závíška**; na jeho počest nese **fyzikální oddělení knihovny** jeho jméno. Postupné rozrůstání fakulty s sebou přineslo i rozšiřování knihovny. Vzniklo **matematické oddělení knihovny v Karlíně**; po nedávné rekonstrukci bylo pojmenováno po **prof. Václavu Hlavatém**. Součástí knihovny jsou dále **Knihovna dějin přírodních věd** a Půjčovna skript

a učebnic z oboru fyzika a matematika v Tróji a specializované dílčí knihovny při některých pracovištích MFF UK [Matematicko-fyzikální fakulta, 2007].

Původ historického fondu

Sbírký starých tisků v knihovnách MMF pocházejí z velké části z fondů fyzikálního kabinetu, založeného v roce 1849, matematicko-fyzikálního kabinetu (zal. Roku 1874) a matematického semináře (zal. roku 1875), které po roce 1882 spravovala německá univerzita ; dále pak z fondu astronomického ústavu české univerzity (zal. roku 1887) [Památky, 1999, s. 185].

Povodně 2002

V roce 2002 byly některé části fondů zasaženy povodněmi. Zcela zničeno bylo matematické oddělení v Karlíně, půjčovna skript a učebnic v Tróji a dílčí knihovna meteorologie. V karlínské knihovně sahala voda do výše téměř 2 metrů a zničila přibližně 2/3 knihovního fondu. Oblast Karlína byla řadu dní uzavřena, proto došlo k odvozu nepoškozených svazků a svazků vybraných ke zmrazení až týden po záplavě. Odhad ceny zničeného knihovního fondu v Karlíně dosáhl výše cca 57 mil.; odhad ceny zničeného vybavení knihovny je cca 3,4 mil. Cena zničeného knihovního fondu v Tróji byla odhadnuta na 640 tis. Kč. Dílčí knihovna katedry meteorologie a ochrany životního prostředí byla zcela zaplavena. Byly zničeny přibližně 4 pětiny fondu monografií a 6 titulů časopisů. Podařilo se zachránit pouze 1/5 svazků [Výroční zpráva 2006].

Historické fondy v knihovnách MFF

Nejrozsáhlejší fondy starých tisků najdeme v knihovně **Ústavu dějin přírodních věd**, několik tisků nalezneme v knihovně **Astronomického ústavu a Fyzikální knihovně**. Knihovna Matematického oddělení přišla o své fondy při povodních v roce 2002. v informatickém oddělení knihoven MFF, v Půjčovně skript a učebnic a v dílčích knihovnách geofyziky, geologie a ochrany životního prostředí a Ústavu částicové a jaderné fyziky jsou spravovány pouze novodobé fondy.

5.11.1 Knihovna dějin přírodních věd

Nejrozsáhlejší historický fond v rámci MFF je uložen v **Knihovně dějin přírodních věd**. Knihovna sídlí v areálu MFF v Tróji, kam se přestěhovala v roce 2002 do nově

zrekonstruovaných prostor z původních na Malostranském náměstí. Toho roku byly některé budovy areálu v Tróji zasaženy povodní, prostory Knihovny dějin přírodních věd však nebyly zasaženy.

Historický fond

Historický fond vznikl zejména převodem dokumentů z jiných fondů na počátku padesátých let, z fondů zrušených klášterů a jiných režimem zrušených institucí. Dle publikace Památky Univerzity Karlovy je obsahuje historický fond knihovny celkem 1657 titulů. Z toho 32 je ze 16. století, 183 ze 17. století a 1442 z 18. století. Nejstarší exempláře pojednávají o aritmetice, praktických počtech a astronomii. Za zmínku stojí rovněž vědecké časopisy např. *Journal des Scavans* (1. sv., Kolín, 1667) [Petráň, 1999, s. 185].

Katalog a organizace fondu

Fond je zpracován v názvovém lístkovém katalogu. V současnosti knihovna nemá přesnější údaje o velikosti fondu. Fond obsahuje knihy i periodika, není tematicky rozčleněn ani jinak uspořádán. Knihy jsou uloženy dle přírůstků. Stávající knihovna jim přidělila přírůstkovou signaturu, jiné označení knihy nemají.

Přístupnost fondu

Do historického fondu jsou uloženy knihy a periodika vydané do konce 19. století. Fond je uložen ve studovně s volným výběrem, ve fondu se však orientuje pouze knihovník, čímž je přirozeně omezen přístup čtenářů do fondu.

Uložení a ochrana fondu

Knihy jsou uloženy v dobrých klimatických podmínkách. Studovna je vybavena zařízením regulujícím teplotu i vlhkost vzduchu. V místnosti je udržována trvalá teplota 18 °C, což svědčí fondům, ale může být náročné pro knihovníka konajícího v těchto prostorách službu. Knihovna má však otevřeno jeden den v týdnu a dle respondentky je pobyt v těchto podmínkách snesitelný. Opačným problémem je osvětlení místnosti v otevírací době knihovny. Pro knihovníka a uživatele je potřebné, ale pro fond škodlivé. V případě této knihovny se jedná o oboustranný kompromis a je nutno dodat, že podmínky uložení lze hodnotit jako dobré. V minulosti byl u vybraných dokumentů proveden mikrobiologický sěr. Některé dokumenty byly předány k převazbě do restaurátorské dílny. Prostory nejsou ohrožovány hlodavci, hmyzem, ani plísní.

Domnívám se, že se jedná o rozsáhlý fond, starý fond, který v prostředí matematických a fyzikálních oborů jen občas najde svého docenění.

5.11.2 Fyzikální knihovna

Fyzikální knihovna zajišťuje akvizici a vstupní zpracování dokumentů pro dílčí knihovny MFF. Jsou to Dílčí knihovna astronomie (Knihovna Augusta Seydlera), knihovna geofyziky a knihovna meteorologie a ochrany prostředí.

Nalezneme zde několik málo tisků ze 17. a 18. století, mezi nimi je třeba zmínit první vydání Newtonových *Philosophiae naturalis principia mathematica* (Londýn, 1686).

V knihovně Astronomického ústavu dle literatury nalezneme dva tituly 16. století a 2 tituly ze 17. století, např. v Praze roku 1654 vydané dílo *Circulo archetypo immenso*, z 18. stol. 27 titulů. v knihovnách Matematicko fyzikální fakulty najdeme texty německé, latinské a francouzské jazyková bohemika však ve fondech chybí [Památky, 1999, s. 185].

5.11.3 Matematické oddělení

Knihovna Matematického oddělení, nesoucí jméno profesora Václava Hlavatého (1894-1969), sídlí na adrese Sokolská 83. Dle literatury bylo možné ve fondu knihovny nalézt 34 titulů starých tisků, z toho 17 ze 17. století, jazykově latinských a německých [Památky, 1999, s. 185]. Knihovna však o své fondy přišla při povodních v roce 2002, jak jsem již podrobněji zmínila.

V současnosti knihovna vlastní pouze novodobé fondy. Po průzkumu katalogu nalezneme 25 titulů vydaných v 19. století, nejstarší z nich je: *Recherches arithmétiques / CH.F. Gauss* ; traduites par A.-C.-M. Pouillet-Delisle vydaný roku 1807 v Paříži.

5.12 Pedagogická fakulta – Ústřední knihovna

Vznik fakulty

Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy patří mezi mladší fakulty, které vznikly po roce 1945. Pedagogická fakulta vznikla v listopadu 1946 na základě jednoho z prvních prezidentských dekretů po obnově samostatné Československé republiky a zákona o zřízení pedagogických fakult na všech tehdejších univerzitách. Ke slavnostnímu otevření Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy došlo 15. listopadu 1946 v Domě umělců v Praze za přítomnosti prezidenta republiky Dr. Edvarda Beneše [Pedagogická fakulta, c2011]. Další vývoj vzdělávání pedagogů byl spletitý. Školská reforma v roce 1953 ukončila existenci všech

pedagogických fakult a přípravou učitelů byla pověřena Vyšší pedagogická škola a Vysoká škola pedagogická, později pak nově založené Pedagogické instituty v Praze a Brandýse nad Labem. v roce 1964 byly pedagogické fakulty obnoveny. v polovině 70. let došlo ke sjednocení přípravy učitelů pro základní a střední školy a současně bylo studium prodlouženo na pět let [Dějiny, 1998, s. 511-532].

Ústřední knihovna

Ústřední knihovna fakulty sídlí v ulici M.D. Rettigové, č. p. 4. v jedné ze čtyř budov využívaných Pedagogickou fakultou.

Velikost historického fondu

Do historického fondu ústřední pedagogické fakulty je zařazeno 203 evidovaných svazků v rozmezí let 1500-1850. Z toho 24 svazků spadajících do skupiny starých tisků (1501-1800). Do historického fondu jsou zařazovány dokumenty vydané před rokem 1945 včetně. Fond vznikl z poloviny přirozenou akvizicí, z části převodem jiného fondu a z ¼ je získáván prostřednictvím darů a pozůstalosti [Dotazník č. 20].

Charakteristika fondu

Konkrétně ve fondu nalezneme učebnice a metodiky a učební osnovy pro všechny typy škol, odborné knihy, hudebniny, periodika, legislativní sbírky, atd.

V knize Památky Univerzity Karlovy se dozvídáme o některých zajímavých exemplářích, které nejsou prozatím zpracovány v katalogu. Za povšimnutí stojí z bohemikálních tisků *Snář* od kněze Řehoře Františka Čichovského r. 1639, *Výklad římského katechizmu a křesťanského učení* r. 1711, *Lexicon tripartitum* Kašpara Zachariáše Vyšína r. 1742, třetí díl Beckovského *Základu živobyті katolického* z roku 1708 a vydání *Kroniky české Příbika Pulkavy z Radetína* z roku 1786 [Památky, 1999, s. 184].

Výstava starých tisků

Dne 16. 4. 2009 se konala výstava starých tisků uložených ve fondu ústřední knihovny. v seznamu vystavených exemplářů nalezneme vědecké a odborné dokumenty z 18. a 19. století. Velkou část vystavených exemplářů tvořila především česká beletristická literatura z 2. poloviny 19. století.

Uložení a ochrana fondu

V budově fakulty nyní probíhá rozsáhlá rekonstrukce. Opravy budovy se však netýkají prostor knihovny. Fond je uložen v podzemních prostorách. Fondy jsou reálně ohroženy vodním živlem a v minulosti jím byly částečně poškozeny. Dle dotazníku prostory nemají ochranný protipožární systém, což by mělo být vyřešeno v rámci rekonstrukce budovy. Stavba tak musí dodržet základní bezpečnostní požadavky veřejných budov.

Knihovna již podnikla opatření v oblasti dostatku prostoru pro uložení svazků a v depozitáři regulována vlhkost vzduchu. Fond by mohl být ohrožen mikroorganismy, teplotou a prouděním vzduchu, světlem a znečišťujícími látkami. Knihy jsou ohroženy deformací vazeb a bloků. Knihovna nepoužívá ochranné obaly.

Digitalizace

Knihovna využívá systém Kramerius. v systému jsou uloženy digitální kopie školských zákonů a nařízení z let 1900-1939. Knihovna v současnosti nevytváří digitální kopie historických dokumentů, digitalizaci ale považuje za vhodnou metodu.

Potřeby knihovny

Pedagogická fakulta je jednou z největších na UK, tomu odpovídá i velký počet čtenářů knihovny (Výroční zpráva za rok 2009 uvádí 6066 registrovaných uživatelů). Digitalizace knihovního fondu by byla v tomto případě na místě.

Knihovna postrádá jak personální, tak i prostorové vybavení. Historický fond je potřeba bibliograficky zpracovat a předpokládá se i restaurátorský zákrok. Vhodné by bylo provést celkový průzkum stavu fondu.

5.13 Knihovna fakulty sociálních věd

Fakulta sociálních věd vznikla na jaře roku 1990 jako první nová fakulta Univerzity Karlovy po sametové revoluci. Nahradila zrušenou Fakultu žurnalistiky a navázala na předešlé snahy o institucionalizaci společenskovedních oborů v rámci univerzity.

Na konci 60. let vznikla Fakulta sociálních věd a publicistiky UK. Období nástupu normalizace. v roce 1972 tuto fakultu nahradila nová - Fakulta žurnalistiky, která byla schopna vyhovět tehdejší představám o výuce budoucích novinářů. Zrušena byla v roce 1990 [Fakulta sociálních věd, 2006, s. 2].

Historie knihovny

Historie fondu knihovny sahá do roku 1949, kdy byly shromažďovány knihy, časopisy a noviny pro novou instituci archivu žurnalistiky. V roce 1953 vznikl Novinářský studijní ústav, který sloužil novinářům sjednoceným ve Svazu čsl. novinářů, jako vzdělávací a informační centrum. Fond v té době čítající cca 41 000 svazků sloužil ústavu jako první knihovna. v roce 1967 byl Novinářský studijní ústav začleněn do Ústavu pro teorii a dějiny hromadných sdělovacích prostředků při Fakultě osvěty a novinářství, později Fakulta sociálních věd a publicistiky. v roce 1990 přešla knihovna pod nově vzniklou Fakultu sociálních věd.

Laurinova knihovna

Tento fond, tzv. žurnalistická knihovna, je ojedinělou sbírkou novinářské oborové literatury dokumentující rozvoj české a zahraniční žurnalistiky. Významnou součástí této sbírky je Laurinova knihovna. Soubor žurnalistické oborové literatury z celého světa od 17. stol. do r. 1937 vytvořil **Arne Laurin (1889-1945)**, německý novinář žijící v Praze, šéfredaktor **Prager Presse**. Laurinova knihovna se ve vlastnictví fakulty nachází od r. 1956. v katalogu německých historických fondů je rozsah sbírky vyčíslen 7707 svazky. Nalezneme zde v mnoha jazycích literaturu ke zpravodajství, svobodě tisku, dějinám tisku, cenzuře a tiskovému právu, novinářským svazům a kongresům, dále oborové příručky a katalogy časopisů a novin. Její součástí je též jedinečná sbírka jubilejních vydání časopisů a novin. Fond Laurinovy knihovny byl podrobně katalogizován ve 30. letech 20. stol. v roce 1931 byl vydán sedmisvazkový katalog této významné sbírky. Sbírkou je dnes uložena v depozitáři ve Vršovicích [Handbuch, 1999, s. 175-178].

Restituce

V devadesátých letech fakulta předala v rámci restitučního řízení rozsáhlé fondy novin a časopisů rodině Lobkoviců [Dotazník č. 21].

Sbírkový fond

Tzv. sbírkový fond knihovny FSV UK obsahuje kolekci starých tisků 17.– 19.století. Jsou to především vzácná periodika. Najdeme zde kupříkladu *Kramériusowy c.k. vlastenské nowiny* (1794,1809), *Květy české* (1.ročník 18 4), *Občanské noviny z revolučního roku1848*, *Slovan* (1850/51), *Hlasatel český* (1.ročník 1806), *Der Kranz* (1725), *Neuer Titular und Wirtschaftskalender* (1771), *Máj – jarní almanach* (1858) aj. [Uhrová, 2009, s. 8].

Centrální knihovna - Hollar

Část knižního fondu a periodik, včetně sbírkového fondu je umístěna v tzv. Centrální a novinářské knihovně v hlavní budově fakulty - Hollar na Smetanově nábřeží. Knihovna a depozitáře jsou umístěny v přízemí a suterénu budovy. Prostory knihovny prošly v roce 2009 rekonstrukcí. Součástí nově zrekonstruovaných prostor je knihovní trezor, v něm je uloženo 196 svazků historického fondu, které vyžadují zvláštní péči [Dotazník č. 21].

Nicméně větší část fondu je umístěna v depozitářích ve Vršovicích, na Slávii a v mimopražském depozitáři v Lešeticích.

Povodně 2002

Povodně v roce 2002 zasáhly (dnes již knihovnou nevyužívané) skladové prostory v Pařížské ulici, zde byl uložen fond z 19. století. Sklad byl zatopen spodní odpadní vodou až do výše 1,7 m. Knihovna přišla o cca 30 tisíc svazků knih a časopisů a veškeré zařízení skladu. Zbylý knihovní fond byl provizorně uložen v prostorách Syndikátu novinářů. Postupně sepisován, dezinfikován ve speciálním zařízení Státního ústředního archivu v Praze a podle důležitosti umístěován v náhradních prostorách nebo v depozitu Lešetice [Výroční zpráva, 2002].

Reorganizace a revize fondů

Na základě zkušeností z povodní byla započata reorganizace a revize fondů v depozitářích. Práce pokračují dodnes. Knihovna se snaží získat prostředky pro přesun sbírek do společného centrálního skladu do prostor bývalého hotelu Krystal ve Vokovicích. Zejména v souvislosti s přesunem sbírek z depozitáře v Lešeticích, kde byly fondy uloženy dočasně po povodních. Skladové prostory ve Vršovicích lze též hodnotit jako nevyhovující.

Digitalizace

V roce 2003 knihovna, z prostředků získaných z grantového programu FRVŠ, vybudovala vlastní skenovací pracoviště, ve kterém byla hned započata jednak digitalizace vybraných lístkových katalogů [Obrázek 2.] a dále také digitalizace nejvíce ohrožených dokumentů čili nejčastěji půjčovaných titulů novin a starých tisků. Digitalizované dokumenty jsou ukládány do Digitální knihovny SVI FSV UK [Obrázek 3.]. Dnes digitální knihovna zpřístupňuje 21 titulů nejvíce žádaných periodik. Z důvodu dodržení autorských práv je zobrazení obrazových souborů možné pouze v prostorách knihovny Hollar.

Digitalizovaný lístkový katalog

Knihovna má převedeny do digitální podoby všechny lístkové katalogy. Jedná se o jmenný (generální) katalog budovaný v letech 1953-1999, předmětový a další lístkové katalogy specializované. v prostředí elektronického lístkového katalogu, má uživatel možnost online objednávky titulu. Expedici výpůjček z depozitářů ve Vršovicích a na Slavii knihovna garantuje do 3 až 7 dnů, z depozitáře v Lešetících od 3 týdnů do 1 měsíce [Uhrová, 2009, s. 9].

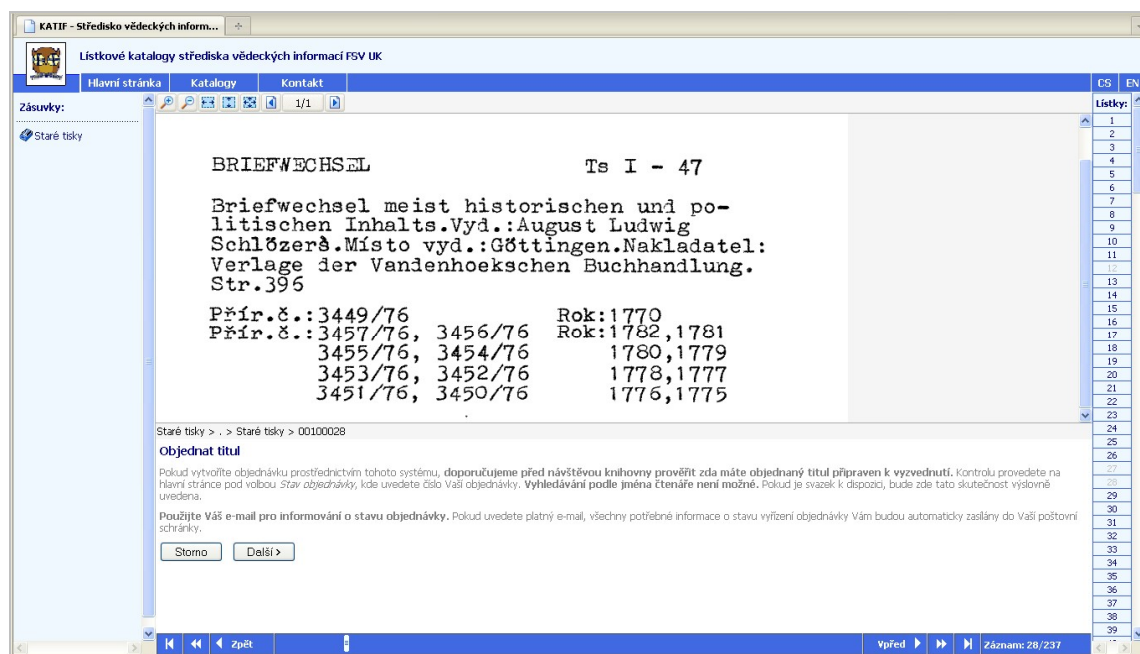
Přístupnost fondu

Výpůjčky originálů ze sbírkových fondů jsou povolovány pouze výjimečně a v případě, kdy není dokument přístupný v digitální podobě. Vzácné tisky jsou půjčovány k příležitostným výstavám pořádaným univerzitou nebo jinými institucemi. Knihovna se podílela půjčením svých exemplářů na úspěšné výstavě pořádané Národním muzeem: *Zlaté časy médií, s podtitulem Výstava o minulosti a současnosti působení periodického tisku, rozhlasu, televize a internetu v českých zemích*. Výstava se konala na přelomu roku 2005 a 2006 od 25. listopadu do 2. dubna.

Potřeby knihovny

Další fakultní knihovny, jmenovitě Knihovna Institutu ekonomických studií v Opletalově ulici č. 26. a Knihovna společenských věd T.G. Masaryka v Jinonicích, spravují výhradně novodobé fondy.

Pokud shrneme potřeby knihovny v oblasti péče o historické a vzácné fondy, pak největší potřebou je bibliografické a knihovnické zpracování rozsáhlých fondů v depozitářích, které jsou z nyní ze stejného důvodu zcela nepřístupné. V návaznosti na to vytvoření dalších trezorových prostor a skladů, ve kterých budou vytvořeny podmínky pro uchování knižních a časopiseckých fondů. v této oblasti knihovna již hledá finanční grantové zdroje.

Obrázek IV - Digitalizovaný listkový katalog SVI FSV UK

Obrázek V - Digitální knihovna periodického tisku SVI FSV UK

5.14 Knihovna fakulty tělesné výchovy a sportu

Knihovna nevlastní rozsáhlejší historické fondy. Najdeme zde pouze několik vzácných exemplářů. Kupříkladu vydání Girolama Mercuriale, *Arte Ginnastica* z roku 1601 [Památky, ..]. V OPACu nalezneme na čtyřicet záznamů dokumentů z první poloviny 19. století. Jako příklad lze uvést hudebninu *Sokolský zpěvník* z roku 1801.

6 Knihovna Evangelické teologické fakulty UK (podrobná studie a průzkum fondu)

6.1 Historie fakulty a knihovny

Historie knižního fondu fakultní knihovny ETF UK je úzce svázána nejen s dějinami fakulty, ale i Českobratrské církve evangelické¹⁰ ustavené v r. 1918 v rámci nově vzniklé Československé republiky. ČCE si zřídila v Praze vlastní bohosloveckou fakultu, nezávislou na Vídni. Byla ustavena zákonem ze dne 8. dubna 1919 jako **Husova československá evangelická fakulta bohoslovecká**. Vznikla jako autonomní ústav se všemi právy a výsadami vysoké školy (včetně práva promočního), nikoli jako součást Karlovy univerzity [Evangelická teologická fakulta, 2005]. Nově vzniklá škola převzala několik set knih knihovny „československého spolku“ vídeňských bohoslovců. Tak byl položen základ fakultní knihovny. Prameny uvádějí, že již od počátku bylo snahou fakulty a později knihovníka doplňovat fond nejen současnou produkcí, ale i vytvářet sbírku historických dokumentů.

Většina exemplářů sbírky historických dokumentů pochází z pozůstatostí profesorů fakulty, zejména církevních historiků Gustava A. Skalského, Ferdinanda Hrejsy, F. M. Bartoše, Rudolfa Říčana a Amadea Molnára, ale i darů bývalých studentů aj. Mimořádnou událostí byla koupě podstatné části knihovny herrnhutského archiváře a kazatele Jednoty bratrské ochranovské **Josefa Theodora Müllera**.

V roce 1920 se fakulta i její knihovna přestěhovaly z provizorního sídla v prostorách pražského sboru u Salvátora do areálu Klementina, kde setrvaly až do uzavření českých vysokých škol r. 1939. Tehdy již knihovna spravovala na 20 tis. svazků knih a časopisů. Ve válečném období se podařilo zabránit odvozu knižního fondu do Rakouska a bylo prosazeno jeho uložení ve sklepních prostorách Husova domu. Nejcennější tisky byly svěřeny do opatrování jednotlivým profesorům, kteří je schraňovali doma, aby nedošlo k jejich ztrátě či poškození. Po válce byla většina knih znovu shromážděna a nově uspořádána v budově bývalé školy v Konviktské ulici, kde fakulta sídlila v letech 1945-1953. Velkou zásluhu o zachování a znovuzpřístupnění fondu knihovny měl dr. Václav Sobotka, který stál v čele knihovny od r. 1938 až do r. 1972.

Rozdělení Husovy československé evangelické fakulty bohoslovecké na Husovu československou bohosloveckou fakultu (dnešní Husitská teologická fakulta UK)

a **Komenského evangelickou bohosloveckou fakultu - KEBF** (dnešní Evangelická teologická fakulta UK) v r. 1950 se knihovny podstatnějším způsobem nedotklo, protože její fondy z větší části zůstaly majetkem KEBF. Knihovnu ostatně nezasáhlo ani vyřazování "závadné literatury", nadto získala cenná díla z konfiskátů zrušených klášterů a jiných institucí, a to především zásluhou Václava Sobotky¹¹ [Evangelická teologická fakulta, 2005].

K definitivnímu odloučení fakult došlo v roce 1953, kdy se Komenského fakulta přestěhovala do **Husova domu** v Jungmannově ulici. Knihovna, která mezitím vzrostla na 70 tis. svazků, byla umístěna v Komenského síni v přízemí budovy (dnes Divadlo Kalich). Po přestěhování došlo k podstatné změně ve skladbě i organizaci knihovny. Bylo opuštěno dosavadní oborové uspořádání fondu a pro knihy získané po r. 1950 bylo zavedeno běžné číslování. Historická část fondu přestala být systematicky doplňována, důraz se přesunul na současnou odbornou literaturu. Součástí Univerzity Karlovy se fakulta stala v roce 1990.

[pokud není uvedeno jinak, Faltysová, 1999, s. 172-175]

6.2 Současné sídlo fakulty a knihovny

V roce 1990 byla fakulta inkorporována do svazku Univerzity Karlovy. Z Husova domu do svého současného sídla v Černé ulici č. p. 9 se fakulta i knihovna přestěhovala v roce 1995. Novým sídlem fakulty a knihovny se stal **palác Marathon** od architekta Františka Xavera Čtrnáctého z r. 1928. Budova byla postavena pro Plichtův tělovýchovný ústav, v puristickém architektonickém duchu.

Tehdejší ředitelka knihovny **Mgr. Marie Šírová** se se svým týmem bravurně zhostila stěhování fakultní knihovny čítající na 80 tisíc svazků, a mnoha úkolů souvisejících.

Po celé šíři domu se původně nalézala přes dvě podzemní podlaží velká tělocvična s galerií. V této bývalé tělocvičně byla vybudována knihovna. Pomocí originálně konstruovaných dvoupatrových regálů byl celý prostor využit k zpřístupnění fondu ve volném výběru [Slezáková, 2009]. Reorganizace původně uzavřené skladové knihovny trvala celé 4 roky.

---

¹⁰ Českobratrská církev evangelická vznikla záhy po vyhlášení Československé republiky, v prosinci roku 1918 sloučením českých evangelických církví.

¹¹ Dr. Václav Sobotka spravoval knihovnu (nutno dodat, že jako jediný zaměstnanec) více než 40 let, během nichž několikrát uchránil její fond před zásahy nacistické a komunistické moci. Po právu mu byl v r. 1990 udělen za jeho zásluhy o knihovnu čestný doktorát fakulty [Evangelická teologická, 2005].

6.3 Charakteristika historického fondu

Většina fondů je tvořena starými tisky, najdeme zde ale i historické rukopisy z 16., 17. a 18. století, zajímavou součástí jsou faksimile starých tisků i rukopisů pořízené v polovině 20. století povětšinou profesory fakulty [Obrázek 31-34].

Většinu historického fondu představují tisky z 18. století a 19. století, ze 17. století ve fondu nalezneme 261 titulů a z 16. století 85 titulů.

Najdeme zde exempláře, které vyšly z českých i evropských tiskáren. Významnou část tvoří produkce tiskáren bratrských v Kralicích, Žitavě a Lešně. Téměř polovinu tvoří knihy jazykově či provenienčně německé, zbytek latinské, české, výjimečně hebrejské, francouzské aj. Obsahově se jedná především o spisy teologické bohoslužebné, kancionály i díla filosofická a historická proslulých autorů. Uvedme několik příkladů:

- *J.Hus: Postilla, Norimberk 1564, sign. 3T4*
- *P.Chelčický: Kniha vykladuw spasytedlnych..., Praha, P. Severyn 1532, sign. 2T8*
- *A.Sylvius: De Bohemorum origine...Historia, Solingen 1538, sign. 1M1 (v této knize je poznámka F.M. Bartoše, že byla v majetku V. Budovce z Budova r. 1570, kdy studoval ve Wittenberku)*
- *E. Rotterdamský: Colloquia, Amsterdam 1526, sign. 1K5246 a 1T62 M.Luther: Wider das Bapstum zu Rom..., Wittenberg 1545, sign. 1T166*
- *Ph. Melanch ton: Opera omnia L - III, Wittenberg 1562, sign. 4D12*
- *J. Calvin: Institutio christianae religionis, Lausanne 1576, sign. 1T130*
- *Z. Theobald: Hussiten Krieg, Wittenberg 1609, sign. 1T165, Vratislav 1750, sign. 1T164*
- *A. Zitte: Lebensbeschreibung des Magister Johannes Hus, Praha 1789, sign. 1M210*

Dílo J.A. Komenského je v historickém fondu zastoupeno 46 svazky. Mnohé vyšly ještě za jeho života. Pocházejí převážně ze sbírky Müllerovy knihovny (sg. M). Uvedme několik zřídka se vyskytujících výtisků:

- *Physicae ad lumen divinum, Amsterodam 1645, sign. 1M3*
- *Januae latinitatis vestibulum, Lipsko 1752, sign. 1M166*
- *Unum necessarium, Lipsko 1724, sign. 1M9*
- *Srdečné napomenutí..., Berlín 1748, sign. 1M219*

Samostatně zmiňme spis *Disquisitiones de caloris et frigoris natura*, vydaný v Amsterdamu r. 1659, jedná se o **jediný exemplář** tohoto díla v české republice [Obrázek IIV].

Z kralických tisků je nutno uvést šestidílnou Bibli Kralickou (I. díl 1579, II. díl 1580, III. díl 1582, IV. díl 1587, V. díl 1588, sign. 1T27, VI. díl (2. vyd.) 1601, sign. 1T7 a 1T131), Bibli kralickou z r. 1596 (sign. 1T61) a první vyd. Žaltáře Davida Svatého z r. 1579.

Z bratrských tisků vydaných v exilu uveďme např. *Gesangbuch der Bruder in Behemen...*, Norimberk 1570, sign. 1M20 a *Kleychův Nový zákon* vydaný v Žitavě r. 1720, sign. 1T42 (1T1 a 2- neúplné).

V knihovně je uchována početná **sbírka českých Biblí**. Počínaje jedním z nejstarších vydání české Bible tištěné r. 1506 v italských Benátkách, přes Severýnovu pražskou bibli z roku 1529, mezi dalšími vydání norimberské (1540), Melantrichova, dále již zmíněnou šestidílkou, další bratrská vydání biblických knih z r. 1596 a 1613. Dále barokní katolické překlady jsou zastoupeny Biblí svatováclavskou z let 1677, 1715 a 1769. Je třeba zmínit vydání bible českými evangelickými exulanty, kteří roku 1766 začali z Halle exportovat její výtisky do své vlasti. Dále z roku 1720 *Klehtův Nový zákon* vydaný v Žitavě i jeho berlínské vydání z r. 1752. Sbírkou uzavírají biblické tisky z doby josefínské, Katolická bible z roku 1780, bible Prešpurská z roku 1787 a tisky *Nových zákonů* z Halle, Prešpurku i Prahy, které často byly využívány po celé následující 18. století [Halama, 2003].

Mezi **tisky z 18.století** jsou hojně zastoupena česká a německá kázání, kancionály a liturgické knihy (agendy). Sbírkou starých tisků uložená v knihovně ETF UK je hodnotným celkem charakterizujícím církevní dějiny Čech v období reformace a protireformace.

V knihovně najdeme i **historické rukopisy**, mezi nejstarší patří sbírka novokřtěneckých rukopisů ze 16. století. Pozoruhodným exemplářem je rukopisný sborník Matěje Sabina Drahotušského z 90 let 16. století, který daroval knihovně historik Ferdinand Hrejsa. Celou řadu bohoslužebných textů, modliteb, písní a několika písmáckých sborníků uzavírá rozsáhlá sbírka rukopisů, které se váží k dějinám jednotlivých evangelických sborů v 19. století a některých jejich představitelů, jako Š. Šoltéze, B. Molnára či Fr. Kozáka [Halama, 2003].

[dle interní dokumentace knihovny ETF UK]

6.4 Uspořádání fondu

Historická sbírka je upořádána dle oborového řazení knihovny, které bylo v knihovně využíváno do roku 1953. Fond je značen signaturami, které třídí fond **oborově a formátově**.

V knihovně jsou takto značené fondy nazývány tzv. písmenkovým fondem. Součástí signatur je číslice označující formátové zařazení svazku 1-4, poté následuje písmeno označující obor [Tabulka 3], za písmenem pořadové číslo titulu a za lomítkem případně číslo svazku. Např. 4 D 1/4 - značí velkoformátovou knihu z oboru dějin, první titul v oddělení, čtvrtý svazek.

Při dělení KEFB připadla většina historického fondu fakultě evangelické. Několik svazků bylo předáno knihovně Husova Domu. Toto rozdělení je zjevné v řazení signatur. Knihovna Josefa Müllera, označená písmenem signatury M, nebyla rozdělena, nejvyšší čísla signatur tedy odpovídají počtu svazků (1M 240, 2M 112, 3M 3). Knihovna Husova Domu v minulých letech kontaktovala knihovnu se zájmem vytvořit společně katalog původní společné historické sbírky, tento záměr bohužel nebyl realizován, knihovna ETF neměla dostatečné personální rezervy pro revizi historického fondu a zpracování dat.

Tabulka 3 - Oborové značení signatur v historickém fondu knihovny ETF UK

Písmeno signatury	Vysvětlivka
T	staré tisky
B	Biblistika, Bible
D	dějiny
F	filozofie
H	hudebniny
V	Starý zákon (Vetus Testamentum)
N	Nový zákon (Novum testamentum)
P	praktická teologie, kázání
O	obecné
M	Müllerova knihovna
R	religionistika
S	systematická teologie

6.4.1 Označení svazků

Některé exempláře dříve než byly uloženy do sbírky historického fondu získaly při knihovnickém zpracování fyzické prvky, které nejsou v případě historického exempláře vhodné. Některé svazky jsou opatřeny čárovým kódem, jiné dokonce magnetickým proužkem [Obrázek 27]. Na tento fakt bylo poukázáno odborníky při průzkumu fondu¹². Jejich odstranění by však bylo dalším zásahem do stavu exempláře.

Běžně jsou všechny exempláře historického fondu označeny na deskách štítkem a uvnitř kulatým razítkem. Z některých exemplářů byl již štítek například během restaurátorského zákroku odstraněn. Štítky nejsou nahrazovány novými, dnes knihovna

¹² blíže viz. kapitola 6.8.5 Průzkum fondu v roce 2004

od takového značení upouští. Po konzultaci s Odd. rukopisů a starých tisků NK¹³ a restaurátorkou jsou svazky značeny signaturou vepsanou měkkou tužkou na přidešší přední desky. Část fondu je již opatřena evidenční kartou z nekyselého papíru. Karta obsahuje především dobře viditelnou skladovou signaturu a další pole obsahující informace o svazku, například informaci o doporučeném horizontálním uložení ve skladu, jméno dárce apod. [Obrázek 35]. Údaje jsou vyplňovány archivním inkoustem.

6.5 Uložení fondu

Většina prostor knihovny je v budově umístěna v podzemních patrech. Studovna a sál knihovny jsou umístěny v -1 patře, skladové prostory jsou v -1,-2 a -3 suterénu, v přízemí má knihovna studovnu časopisů. Sklad historického fondu je situován v -1 patře. Prostory skladu jsou vybaveny klimatizací, která zde udržuje stabilní teplotu 17 °C a stálou relativní vlhkost vzduchu. Měření teploty a RV je prováděno odpočtem ze samostatného, na klimatizační jednotce nezávislého, digitálního přístroje.

Klimatizační zařízení bylo vyměněno před dvěma roky. Dříve prostory vykazovaly RV nižších hodnot, prostory byly zvlhčovány běžným zvlhčovačem vzduchu. Po instalaci nového klimatizačního zařízení jsou již hodnoty v normě.

Skład je vybaven posuvnými kovovými uzamykatelnými regály, které fondu poskytují vhodné podmínky k uložení. Prostory budovy jsou vybaveny moderním zabezpečovacím systémem.

6.6 Technický stav budovy

Budova prošla celkovou rekonstrukcí při stěhování fakulty v roce 1995. V současnosti její celkový technický stav není ideální, problémy působí především špatný stav vodoinstalace. V důsledku nenadálých poruch byly fondy vodou již několikrát ohroženy.

V roce 2002 během povodní nebyly knihovní fondy poškozeny. Voda z kanalizace do prostor knihovny nepronikla. Lze však říci, že se jednalo spíše o štěstí. Budova je vybavena protipovodňovým odčerpávacím zařízením. Čerpadla jsou umístěna v -3 podlaží. Zařízení je však zastaralé a jeho dostatečnou funkčnost nelze zaručit. Navíc -3 podlaží se rozprostírá

---

¹³ Do Národní knihovny ČR by prostřednictvím služby „Ptejte se knihovny“ podán dotaz na běžnou praxi využívanou při značení exeplářů historického fondu byl zaslán do Národní knihovny [Viz. příloha]

pouze pod malou částí budovy. Prostory -2 a -1 podlaží jsou stejného půdorysu jako nadzemní podlaží.

6.7 Evidence a katalogy

Knihovní fond knihovny byl dlouhá léta uzavřený, uživatel získal dokumenty vždy za asistence knihovníka. V roce 1995, kdy se knihovna přestěhovala do nových prostor v budově paláce Maratón, byla započata reorganizace fondu, její součástí bylo vyčlenění historických dokumentů a vytvoření historické sbírky. Ke sbírce byl vytvořen lístkový katalog. Byl vytvořen soupis bohemic a záznamy předány Knihopisnému oddělení AV ČR.

Po třech letech byl katalog přepsán do elektronického katalogu v systému CUEcards, odtud byly záznamy v roce 2004 exportovány do systému Aleph. V roce 2010 byla provedena revize fondu dle lístkového katalogu. Revize a podrobnější kontrola záznamů v AKS nebyla prozatím provedena. Stav záznamů po konverzi a následné úpravě je uspokojivý.

6.8 Analýza fyzického stavu fondu

6.8.1 Forma uložení knih

Svazky mají na policích dostatek prostoru. Část z nich je uložena na policích v horizontální poloze. Zhruba 1/3 svazků je opatřena ochrannými obaly. Některé svazky jsou zabaleny v nekyselém papíře jiné opatřeny proklady z nekyselého papíru [Obrázek 18]. Některé rozměrnější svazky uložené vertikálně se kácí, bylo by třeba je zajistit, aby nedocházelo k poškozování knižního bloku.

6.8.2 Mikroorganismy

Mikrobiologická kontrola a následná dezinfekce fondu byla provedena v roce 1999. Na fondu nebyly nalezeny žádné aktivní kolonie plísní, ke snížení tzv. spor byla doporučena základní mechanická očista fondu. Na 11 svazcích knih, které přišly přímo do styku s vodou byly diagnostikovány stopy živé plísně. Svazky byly v odd. konzervace a preventivní ochrany NK ošetřeny tzv. zamlžováním 2%vodným roztokem Promexalu W50 a následně mechanicky očištěny od stop plísní.

Další mikrobiologická kontrola proběhla v roce 2005. Výsledky byly uspokojivé. Přítomnost spor v prachu byla objevena, což je v prostorách fondů běžné, nebyl však zaznamenán růst plísní. Byla doporučena očista fondu a dodržení doporučených klimatických podmínek [Příloha 2].

6.8.3 Působení hmyzu a hlodavců

Působení hmyzu a hlodavců není v prostorách knihovny a skladů patrné. Některé svazky nesou známky poškození červotočem a hlodavci, jedná se však o poškození historická.

6.8.4 Degradace

Ohrožení fondu degradací materiálu bylo posouzeno odborníkem v rámci konzervátorského průzkumu fondu v roce 2004¹⁴.

Řada knih ve fondu obsahuje magnetické proužky, které byly do knih vloženy dříve než se svazky staly součástí historického fondu. Dle posouzení odborníka proužky obsahují druh lepidel či materiálů, které nejsou stálé. Jejich využívání je proti zásadám konzervátorské praxe. Lepidlo může způsobit degradaci papíru či zapříčinit jeho další poškození [Kodym, 2004].

Magnetické proužky a štítky s čárovými kódy nebyly doposud z fondu odstraněny. V případě štítků s čárovými kódy by mohlo při jejich neodborném odstraňování dojít k dalšímu narušení exempláře.

Velká část fondu je ohrožena chemickou degradací, zejména kyselého papíru. Odborník v případě tohoto fondu nedoporučuje metodu hromadného odkyselování [Kodym, 2004]. Odkyselení bylo provedeno u exemplářů, které prošly celkovým restaurátorským zákrokem. Tímto ohrožením trpí velká část fondu, knihovna v této chvíli neplánuje jiné než individuální řešení v rámci nejohroženějších exemplářů určených k restaurování.

6.8.5 Průzkum fondu v roce 2004

V roce 2004 v letních měsících byl studentkami Institutu restaurování a konzervačních technik (Litomyšl) v rámci odborné praxe proveden průzkum fyzického stavu knihovního fondu starých tisků a rukopisů v knihovně ETF UK.

V souhrnu průzkum obnášel tyto činnosti:

- *vyplnění formulářů*
- *měření jednotlivých knih*
- *přerozložení polic*
- *základní očištění polic*
- *znovu uložení jednotlivých knih*
- *mechanické očištění vybraných knih*
- *zabalení poškozených knih*
- *vyrobení prokladů do poškozených knih*

---

¹⁴ blíže viz. kapitola 6.8.5 Průzkum fondu v roce 2004

Během průzkumu byla vedena podrobná dokumentace. Ke každému exempláři byl vytvořen formulář obsahující údaje, které co nejpřesněji vystihují skutečný stav zkoumané knihy. Formulář je graficky zpracován, tak aby jej bylo možné počítačově zpracovat [Příloha 2].

Formulář obsahuje:

- *signaturu knihy*
- *rozměr svazku*
- *způsob jejího uložení*
- *typologii knihy*
- *popis poškození*
- *hodnocení stavu*
- *návrh opatření*

Celkem bylo vytvořeno 1200 záznamů (pro vícesvazkové dílo byl využit jeden formulář). Svazky byly mechanicky očištěny použitím kaučukové pryže, štětců a muzejního vysavače. Exempláře, kterým hrozilo další poškození manipulací v regálu, ztráta listů či jiných fragmentů, byly zabaleny do nekyselého papíru. Další skupina svazků byla z důvodu poškození knižního bloku uložena na regál v horizontální poloze. Některé byly opatřeny proklady nekyselého papíru. Pro eventuelní následné opatření knih ochrannými obaly byly všechny přesně změřeny pomocí speciálního posuvného měřítka. Dle dokumentace byla vytvořena objednávka obalů z nekyselé lepenky. Do ochranných obalů na míru byla uložena 1/3 svazků.

Dokumentace je nadále využívána při dalších aktivitách a plánování v oblasti ochrany fondu. V současnosti byly dle doporučení uvedených ve formulářích vytipovány další svazky vyžadující restaurátorský zákrok.

6.8.6 Průzkum fyzického stavu fondu a revize fondu

Jako součást této diplomové práce byla provedena **kontrola současného stavu fondu** a reorganizace fondu vzácných tisků UK ETF. Postavena byla na základě dokumentace vytvořené během konzervátorského odborného průzkumu fondu provedeného před sedmi lety (v roce 2004).

V rámci přemísťování svazků na regálech byly suchou papírovou utěrkou očištěny police. Při přerovnávání svazků bylo třeba dbát na jejich správné původní uložení, do horizontální či vertikální polohy. Některé police byly přemontovány, tak aby odpovídaly

velikosti svazků, na kraje regálů byly doplněny zářky, které zabezpečily svazky před sesunutím či pádem.

Následně ve spolupráci se správkyňu sbírky Mgr. Helenou Seidlovou byla provedena **revize svazků**. Revize byla provedena porovnáním svazků na policích s lístkovým katalogem. V rámci této revize byly všechny svazky vizuelně kontrolovány včetně exemplářů uložených v ochranných obalech.

Na jednom svazku¹⁵ byly objeveny barevné změny připomínající plíseň [Obrázek]. Byl vyhledán záznam exempláře z konzervátorského průzkumu fondu. Bylo zjištěno, že dokument byl napaden plísní již v minulosti. Svazek bude mechanicky očištěn restaurátorskou houbou. Záležitost bude dále konzultována s odborníky.

Velký důraz byl kladen na výrobu **evidenčních lístků**. Byl nakoupen archivní papír s **alkalickou rezervou**. S restaurátorkou byla konzultována nezávadnost potisku běžné počítačové tiskárny. Nutno připomenout, že údaje jsou do lístku zaznamenávány archivním inkoustem.

Následně byla prostudována dokumentace svazků, dle hodnocení jejich stavu byly doporučeny další svazky pro restaurátorský zákrok.

6.8.7 Exempláře u kterých byl proveden celkový restaurátorský zákrok

V roce 2005 provedla studentka Institutu restaurování a konzervačních technik kompletní restaurátorský zákrok v rámci své bakalářské práce. Jednalo se o norimberské vydání bible z roku 1540:

Bibli česká, v slavném městě Nornberce vytištěná. [Bible norimberská]. -- Norimberk : Melichar Koberger, vytištěn u Linharta Milchtalera, 1540. -- [6], 401, [3], 105, [6] s. ; 2° Záznam vytvořen 26.3.2002. -- Indexováno v: Knihopis č. 1100.. -- Neúplné, bez titulního listu. – IIIK 60

V roce 2006 byl restaurován rukopisný bratrský sborník z 90. let 16. století. Sborník vlastnil kdysi prof. Gustav A. Skalský, ale fakultě jej daroval až jeho nástupce, rovněž historik Ferdinand Hrejsa. Sborník obsahuje české překlady některých děl německých a švýcarských reformátorů, ale i spisy Jana Blahoslava, Lukáše Hellice a Matěje Sabina Drahotušského.

Drahotušský, Matěj Sabin, ca 1539-1615 [Sborník Matěje Sabina Drahotušského] -- [S.l.] : [s.n.], [ca 1580-ca 1590]. Rukopisný sborník -- 201 ff., rozměry 16x22 cm -- Obsahuje: Bratrský sborník sestavil Matěj Sabin Drahotušský (ca 1539-1615). Obsahuje 14

¹⁵ Sg. 3N15

traktátů od následujících autorů: Vilém Roding Hass, Matthias Flacius Illyricus, Lukáš Hellic, Matěj Sabin Drahotušský (3 traktáty), Jan Eneáš Boleslavský, Heinrich Bullinger a Jiří Strejc (překl.), Theodor Beza, Jan Blahoslav (2 traktáty) a 3 traktáty bez autorů. Jednotlivé spisy byly do sborníku zapisovány více než deset let (80.-90. léta 16. století). – Sg. IK 5746

Téhož roku byla stejně jako rukopisný sborník předána do rukou restaurátorky Jany Tomšů Bible česká z roku 1549.

Bibli česká. [Bible Netolického - Melantrichova I. vydání]. -- Menší město Pražské : Bartoloměj Netolický a Jiří Melantrich Rožďalovský z Aventina, 1549. -- 629 ll. ; 2° Záznam vytvořen 26.3.2002. -- Indexováno v: Knihopis č. 1101. – Sg. IIIK 16

V roce 2007 byly restaurovány 3 staré tisky. Zakázka byla zadána restaurátorce Janě Náprstkové.

*Budovec z Budova, Václav 1551-1621
Antialkorán, to jest Mocní a nepřemožení důvodové toho, že Alkorán turecký z d'ábla pošel, a to původem ariánů s vědomým proti Duchu svatému rouháním. To se prokazuje od urozeného pána, pana Václava Budovce z Budova a na Hradišti, Zásadce a Klášteře, Jeho Milosti císařské rady.. -- Staré město Pražské : Impresí šumanská - Jiřík Závět ze Závovic, 1614
Záznam vytvořen 2.3.2002. -- Indexováno v: Knihopis č. 1360. – Sg. 1T 169*

Mimo jiné 3. sv. Kralické šestidílký z roku 1582.

*Bibli české díl třetí, vnově vydaný. (Knihy dílu třetího: Job, Žaltář, Přísloví, Ekleziastes, Písne Šalomounovy.) [Bible kralická šestidílná - III]. -- Kralice : tiskárna Jednoty bratrské, 1582. -- 233, [1] s. ; 4°
Záznam vytvořen 26.3.2002. -- Indexováno v: Knihopis č. 1107. – Sg. 2T 27/3*

A tisk obsahující přívazek. U tohoto exempláře byly při restaurování špatně seřazeny listy.

*Wolffius, Martin (2. pol. 17. stol.)
Každodenní modlitby horlivé, z Písem svatých vybrané; všem stavům k užívání potřebné. K nimžto přidány jsou některé modlitby vnově připojené. Vydané někdy od Martina Wolffiusa, obyvatele Senického, a nyní potřetí již vytištěné.. -- Púchov : Daniel Chrastina, 1729. -- [12], 336 s. ; 12°
Záznam vytvořen 2.3.2002 -- 1 přívazek.. -- Indexováno v: Knihopis č. 17 006. Sg. 1T 171*

*Písničky nábožné, ranní, večerní, kající a pocestných; k užívání věrným křesťanům v jedno sebrané a vydané pro čest a slávu Boží.. -- Púchov ? : Daniel Chrastina ?, 1737. -- 24 s. ; 12°
Záznam vytvořen 2.4.2002 -- Při restaurování přehozeno před hlavní titul -- Chybně řazené listy. -- Indexováno v: Knihopis č. 13 839. Sg. 1T 171*

Prozatím poslední zakázka byla zadána v roce 2008 opět restaurátorce Janě Tomšů. Jedná se o Nový zákon vytištěný v dílně Jana Melantricha pravděpodobně v roce 1570 (?).

Nový zákon, totižto všeckna evangelitská písmá čtyř evangelistuov. Tolikéž svatého Pavla epištoly i jiných apoštolův kanoniky, též i Zjevení svatého Jana. Jsou také nazad

*přidané řeči Starého zákona, kteréž se čtou každého dne přes celý půst v církvi křesťanské.. -- Staré město Pražské : Jiří Melantrich z Aventina, 1570 (?). -- [448] ll. ; 8°
Záznam vytvořen 12.2.2002. -- Indexováno v: Knihopis č. 17 113, 17 114 (?) Sg. IK 1260*

6.8.8 Digitalizace

Na základě grantových prostředků knihovna v průběhu posledních let nechala vytvořit digitální kopie 18 exemplářů starých tisků a jednoho rukopisu. Značně poškozené a ohrožené exempláře byly po digitalizaci předány restaurátorům. Všechny dokumenty byly digitalizovány v Digitalizačním pracovišti AiP Beroun s.r.o.. Digitální kopie dokumentů jsou zpřístupněny v digitální knihovně Manuscriptorium [Tabulka 4].

Tabulka 4 - Digitalizované dokumenty z knihovny ETF UK přístupné v Manuscriptoriu, podle Evangelická teologická fakulta, 2005

sg. 1 T 129	Evangelická nedělní postila
sg. 1 T 161	Agenda česká, to jest spis o ceremoniích a pořádcích církevních
sg. 1 T 31	Konvolut českých teologických textů Autor: Lukáš Pražský
sg. 1 M 28	Oratio de statu ecclesiarum ... in Graecia, Asia, Africa, Ungaria, Boemia etc.; De Russorum et Tartarorum religione Autor: David Chytraeus; Paul Oderborn
sg. 1 T 34	Gesangbuch der Brüder in Behemen und Merherrn
sg. 1 V 1	Expositio prophetae Danielis Autor: Francois du Jon (Franciscus Junius)
sg. 3 T 2/1	Postila evangelická Autor: Martin Philadelphus Zámorský
sg. 3 T 2/2	Postila evangelická Autor: Martin Philadelphus Zámorský
sg. II K 8011	Evangelická nedělní postila
sg. 1D 692	Císařská a královská ... resoluce z ohledu na náboženství království moravskému ... vydaná Autor: Josef II.
sg. 1 M 12	Das einige Nothwendige, nemlich Wissen, was dem Menschen im Leben, im Tode, nach dem Tode nothwendig sey; Ubergang aus dem Labyrinth der Welt in das Paradis des Hertzens Autor: Jan Amos Komenský (Johann Amos Comenius)
sg. 1 M 19	Disquisitiones de caloris et frigoris natura Autor: Jan Amos Komenský (Joannes Amos Comenius)
sg. 1 T 62	Katechismus menší Autor: Martin Luther
sg. II K 5295	Memoire raisonné sur la conduite des cours de Vienne et de Saxe et sur leurs desseins dangereux contra sa Majesté le Roi de Prusse; Les preuves evidentes reponse au memoire raisonné de la cour de Berlin Autor: [Ewald Friedrich von Hertzberg]
sg. IK 1276	Vita Christi. Život a celá historia o pánu Ježíši Kristu Autor: Johann Habermann

sg. IK 2152	Historie církevní Autor: Eusebius Pamphili
sg. IK 2234	Katechismus menší Autor: Martin Luther
sg. IK 2604	[Konvolut českých tisků a rukopisů] Autor: Havel Phaeton Žalanský
sg. IK 5746	Sborník Matěje Sabina Drahotuškého Autor: Drahotušský, Matěj Sabin, ca 1539-1615

7 Výsledky studie

7.1 Rozsah fondů

Rozsah historických fondů (dále jen fondů) je v mnoha knihovnách složitě určit přesně. Některé knihovny mají historické dokumenty **rozptýleny v novodobých sbírkách**. V některých případech je sice fond seskupen dohromady, ale není zpracován, co se týče stáří dokumentů. V takové sbírce nelze určit počet starých tisků, či rukopisů, které skrývá. Vše záleží na úrovni zpracování fondu.

Jak vyplývá z výzkumu, v knihovnách se liší **definice starých tisků**, horní hranice se pohybuje mezi léty 1800 a 1860, hranice historického fondu se pohybuje až mezi léty 1850-1945, to ale není v knihovnickém prostředí jev neznámý.

Knihovní zákon zařazuje do historického fondu dokumenty vniklé do roku 1860 a další exempláře mající historickou a kulturní hodnotu.

Tyto odchylky v určení historického fondu v knihovnách však nejsou způsobeny neznalostí legislativy, nýbrž organizační nutností. Historické fondy byly často vyčleněny již v minulých letech, kdy byla konkrétně datace starých tisků ohraničena rokem 1800, nebo nebyla nijak definována.

Přesnější údaje o rozsahu a struktuře fondu mají knihovny, které historické sbírky z běžného fondu vyčleňovaly v době nedávné. V tomto případě měli knihovníci příležitost vyčlenit rukopisy, staré tisky a jiné podskupiny fondu dle předem určených pravidel. Horní hranice historické sbírky je také zvýšena, pokud jsou ve sbírce zahrnuta periodika. Součástí historických fondů bývají mimo jiné ucelené sbírky z pozůstalostí či darů. Tyto sbírky mají svou kulturní a historickou hodnotu coby celek, bývají v knihovnách uloženy neporušené, přestože obsahují různé typy dokumentů.

Pokud jde tedy o souborné vyjádření velikosti historických fondů v knihovnách UK, nejedná se o jednoduchou tabulku s čísly, často přibližné nebo neúplné údaje je třeba doplnit slovním vyjádřením [Tabulka 11]¹⁶.

Údaje o rozsahu fondu byly primárně zjišťovány prostřednictvím dotazníku, pokud se knihovna nezúčastnila dotazníkového výzkumu, byly údaje převzaty z knihy *Památky Univerzity Karlovy, 1999* či příručky *Handbuch deutscher historischer Buchbestände in Europa, 1999*.

---

¹⁶ Tabulka je na straně 109.

7.2 Typologie fondů

Obecně historické knižní sbírky obsahují především odbornou literaturu dle oborového zaměření fakulty či ústavu. Jedná se tedy o **specializované fondy**.

V knihovnách najdeme následující skupiny dokumentů:

- **Staré tisky** jsou základem všech sledovaných historických fondů. Ve sbírkách jsou často doplněny novějšími, po roce 1860 vydanými, **vzácnými tisky**.
- **Historické rukopisy** ze 16., 17. a 18. století najdeme v několika desítkách svazků v teologických knihovnách ETF UK a KTF UK. Ve zmíněných dobách bylo křesťanství základem vzdělanosti. Proto byla produkce náboženských spisů vyšší nežli v oblasti jednotlivých věd. Z tohoto důvodu najdeme rozsáhlejší sbírku rukopisů právě v knihovnách teologických. Ojedinelé rukopisné exempláře jsou uloženy i v knihovně Právnické fakulty, Ústavu dějin lékařství a v Knihovně muzea Kuks.
- **Inkunábule** najdeme v knihovně KTF, ETF a PF. V případě inkunábulí je pravděpodobné, že knihovny tyto exempláře řadí mezi staré tisky, tudíž není jejich přítomnost ve fondu zaznamenána.
- Ve všech knihovnách najdeme **historická periodika**, do historického fondu je však zařazuje zhruba polovina knihoven. Historická periodika jsou povětšinou uložena ve fondu společně s novějšími ročníky, řazena dle titulů. V knihovnách oborově příbuzných se tituly periodik často opakují.
- Sbírkou **historických disertací** najdeme v knihovně Ústavu dějin lékařství a v Jungmannově knihovně Gynekologicko- porodnické kliniky obě knihovny náležejí k 1. LF.
- Další typy dokumentů již souvisí přímo s vědním zaměřením fakulty. V Geografické knihovně PřF nalezneme **kartografické dokumenty**; v Mapové sbírce PřF vedle originálů i faksimilí **kartografických dokumentů i mapy, atlasy a sbírku globů**; v knihovně Ústavu dějin lékařství **anatomické lékařské atlasy**, v Muzeu Kuks, náležejícím farmaceutické fakultě, **herbáře**; na Pedagogické fakultě **učební osnovy, učebnice a legislativní dokumenty**.

Některé knihovny schraňují ve svých prostorách další sbírky jiných druhů dokumentů, tyto však nejsou spravovány v rámci knihovního systému či katalogu. Příkladem je sbírka fotografií, kterou získala Knihovna ústavu dějin lékařství a cizích jazyků společně s knižním fondem Lesemusea. Ostatní významné sbírky neknižních sbírkových dokumentů a archiválií

jsou spravovány mimo prostředí knihoven v archívech a muzejních sbírkách spadajících pod UK.

7.3 Bibliografické zpracování fondů

V knihovnách UK je v současnosti kladen důraz především na zpracování novodobých fondů. V letech 2004-2008 knihovny přistupovaly do **Centrálního knihovně-informačního systému UK**, ve většině z nich ještě nyní probíhá retrokatalogizace novodobých fondů. Většina historických fondů není v automatizovaném knihovním systému prozatím zpracována, alespoň ne systematickou retrokatalogizací sbírky.

V knihovnách univerzity jsem se setkala s několika úrovněmi **bibliografického zpracování fondů**:

- *fond není evidován*
- *fond je evidován v interním seznamu-soupisu, bez uvedení lokačních údajů*
- *fond je evidován v lístkovém katalogu, katalog je aktualizován*
- *fond je evidován v lístkovém katalogu, příležitostně v systému ALEPH*
- *fond je evidován v lístkovém katalogu, k určitému datu byl katalog uzavřen, od té doby jsou přírůstky zpracovány v systému ALEPH*
- *fond je zpracován v systému ALEPH kompletně – záznamy jsou zkrácené, neupravené po konverzi*
- *fond je zpracován v systému ALEPH, záznamy jsou kompletní*

Následující tabulka zobrazuje typ katalogu, v jakém je historický fond v jednotlivých knihovnách zpracován. Nejčastějším případem je **lístkový katalog**, v některých případech je již zjevný přestup na katalogizaci v AKS. Do systému se dostávají především v nedávné době získané exempláře a exempláře, které prošly opravou a restaurováním například v rámci nějakého projektu. Celkově zpracovaný historický fond v AKS má knihovna Muzea Kuks a knihovna ETF UK.

Tabulka 5 - Typ katalogu pro historický fond

Knihovna	Typ katalogu
KTF	interní seznam
ETF	AKS celkově
HTF	AKS část + lístkový katalog (aktualizován) ??
PF	lístkový katalog (aktualizován)
1.LF ÚDL	lístkový katalog (aktualizován)
Muzeum Kuks	AKS celkově
FF ÚDU	lístkový katalog, restaurované exempláře v AKS
PřF Biologie	lístkový katalog
PřF Chemie	lístkový katalog (aktualizován)
PřF Geologie	lístkový katalog (aktualizován)
PřF Geografie	část v AKS + jiný elektronický katalog
MFF Dějiny př.věd	lístkový katalog (aktualizován)
PedF	část fondu v AKS + nezpracován
FSV	digitalizovaný lístkový katalog + část nezpracována
UD UK	lístkový katalog (aktualizován)

Téměř každá knihovna má v AKS **záznamy historických dokumentů**, v některých případech se jedná o záznamy duplicitně vedené i v lístkovém katalogu, jindy jsou záznamy již nově vytvořeny pouze pro AKS. Často najdeme v AKS záznamy historických dokumentů, které nejsou zařazeny do historické sbírky. Možností je „nekonečně mnoho“. Každá knihovna je ojedinělým případem, situace je mnohdy složitá i pro samotné knihovníky. Není to však chybou. Je to pouze odrazem situace, ve které se zpracování historických fondů nalézá.

V rámci orientačního předvýzkumu byl proveden **průzkum katalogu** v Centrálním knihovnicko-informačním systému Aleph. Tabulka 11 zobrazuje počet záznamů nalezených v katalogu s datací do 16., 17., 18., století, a let 1800-1860, do kterých jsou ještě datovány staré tisky. Přehled je doplněn údaji počtu záznamů vytvořených dle šablony RP. Šablona RP udává strukturu záznamu rukopisů a starých tisků ve formátu MARC21 dle katalogizačních pravidel AACR2/DCRB [Příloha 4]. V současnosti ji pro tyto fondy používají jen některé knihovny, jiné ji používají pouze pro rukopisy.

Do výčtu záznamů jsou zařazena pouze původní originální vydání, jsou vyřazeny záznamy reprintů a faksimilí. Do součtu jsou počítány záznamy knih, periodik a hudebnin. Z celkově vyhledaných záznamů, byly vyčleněny pouze záznamy elektronických zdrojů.

Rozsah, typologie a zpracování fondů - východiska

Úroveň a rozsahem bibliografického zpracování fondu je ovlivňována především přístupností fondu pro uživatele, orientace ve sbírce a množství informací, které o souboru

knih máme. Bibliografické zpracování fondu v rámci automatizovaného knihovnického systému Aleph, však není jen otázkou zpřístupnění fondu uživateli. Knihovník má příležitost poklady uložené ve své knihovně lépe poznat, zmapovat a ochránit. O kvalitně zpracované sbírce má knihovník mnohem více informací, které může nabídnout uživateli.

7.4 Uložení a ochrana fondů

Způsobem uložení a ochranou fondů, jak jsou řešeny v jednotlivých knihovnách, se zabývá kapitola č. 5. Následující text vyjadřuje situaci z pohledu knihoven univerzity jako celku. V dotazníku je tomuto tématu věnován soubor otázek týkajících se hlavních **nepříznivých vlivů ohrožujících historické fondy**. Míra působení nepříznivých vlivů prostředí je určujícím znakem kvality uložení historického fondu. Z tabulky a vysvětlivek lze vyčíst přesné znění otázek [Tabulka 13¹⁷, graf 1].

Všeobecně lze situaci ohrožení fondů vnějšími vlivy prostředí v knihovnách UK zhodnotit jako **uspokojivou**. Z celkového počtu odpovědí (150) všech knihoven ve všech oblastech bylo 102 zodpovězeno jako „Nemáme důkazy o ohrožení“ a objevuje se pouze jedna odpověď „Fond je vážně ohrožen“. Počet odpovědí (10) „Fond byl ohrožen, podnikli jsme opatření“ vyjadřuje míru aktivit v knihovnách v této oblasti. Je zjevné, že se jedná především o regulaci teploty a regulaci relativní vlhkosti vzduchu v depozitářích. Pro stanovení cílů jsou důležité odpovědi „Fond je vážně ohrožen“ (1) a „Fond by mohl být ohrožen“ (37). Fondy jsou nejvíce ohrožovány **rozpadem knižního bloku a vazby**. Jedná se především o znatelné známky nevhodného skladování a opotřebení knih v minulosti, zatekliny, mechanické poškození vazby apod. V prostředí knihoven dochází k takto závažným poškozením méně. Ohrožujícími vlivy, které v žebříčku ohrožení fondů následují, jsou **relativní vlhkost vzduchu, teplota vzduchu a mikroorganismy**.

Problematika regulace relativní vlhkosti vzduchu a teploty přímo souvisí s ohrožením fondu mikroorganismy. Účelem regulace těchto hodnot je neposkytnout mikroorganismu podmínky k množení a životu. Fond ochráníme právě snížením vlhkosti vzduchu a teploty. Je třeba však dodržet stanovené hodnoty (kapitola 2.8.1). Příliš nízká vlhkost vzduchu způsobuje vysychání materiálu. Dobrou zprávou je, že žádný z fondu není ohrožován hlodavci. Hmyzem jsou ohroženy pouze 2 z knihoven (knihovna Muzea Kuks a knihovna biologie PřF). V každém fondu nalezneme exempláře nesoucí poškození od těchto škůdců, ať již otisky zubů

---

¹⁷ Na s. 111.

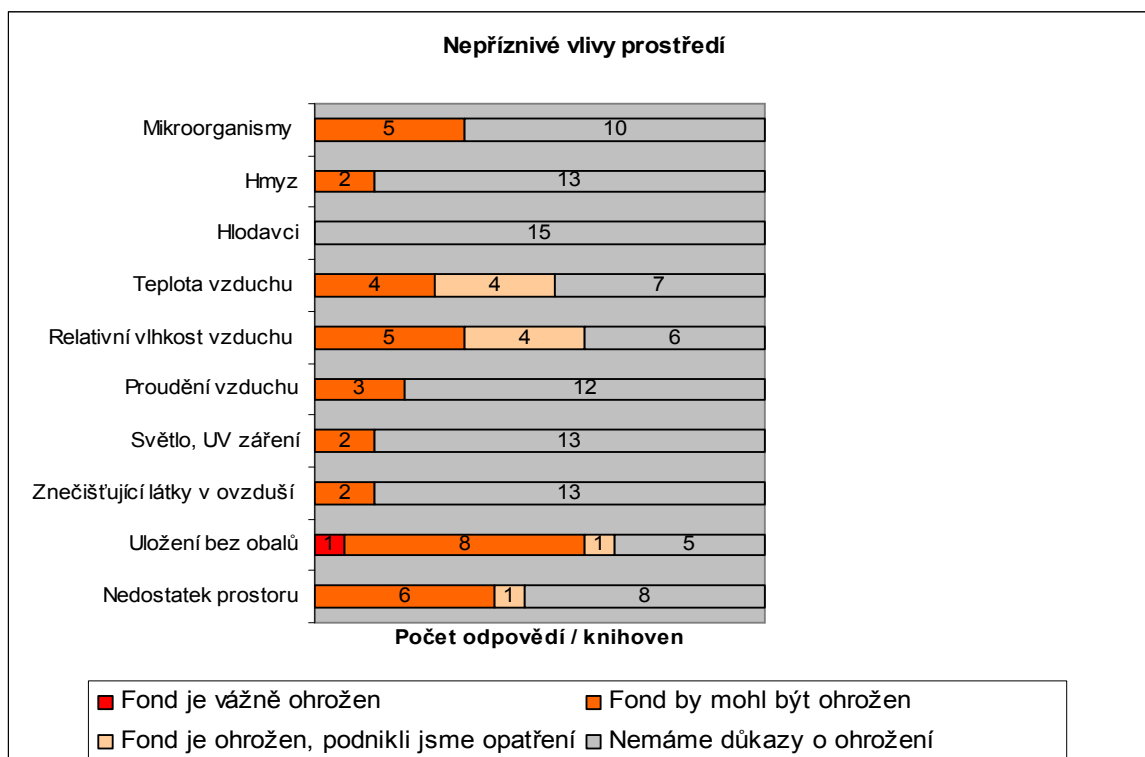
od hlodavců, nebo komůrky a chodbičky hmyzích kolonií. Ty si však fondy nesou ze svých předešlých úložišť.

Správa veřejných budov je povinná dodržovat hygienické normy stanovené **Zákonem č. 258/2000 Sb. o ochraně veřejného zdraví**.

Uložení a ochrana fondů - východiska

Co se týče rozpadu knižní vazby a bloku, dostupným řešením je **uložení svazků do ochranných obalů** na míru vyrobených z nekyselé lepenky. Dalším doporučeným zákrokem je uložení ohrožených svazků **do horizontální polohy**. Nebývá běžnou praxí takto ošetřit celý fond. Doporučeným řešením je tato opatření zavést na základě odborného průzkumu fondu, kdy jsou konkrétně určeny svazky, které je třeba položit a též vytipována skupina svazků, která vyžaduje uložení v obalu. Dalším opatřením je například vyřazení dokumentu z běžného výpůjčního provozu. Ochranné obaly však zůstávají nejrychlejším a levnějším řešením, pokud knihovna nemá prostředky na restaurování fondu, či o něm neuvažuje.

Je třeba zmínit, že odpovědi dotazníku nejsou jen odrazem potřeb knihovny, ale i toho, jaký důraz knihovna na péči o historický fond klade. V tabulce je dobrým příkladem knihovna ÚD UK a knihovna HTF. Obě vyplnily všechna pole odpovědí „nemáme důkazy o ohrožení“. V případě knihovny ÚD UK jsou odpovědi odrazem skutečnosti, že ÚD UK a Archiv UK v roce 2008 vybuodoval moderní depozitáře, které sbírkám poskytují ideální podmínky pro dlouhodobé skladování, ostatně tím plní své poslání. V případě knihovny HTF UK se jedná o odraz skutečnosti, kdy péče o historický fond nepatří mezi její hlavní cíle a aktivity.

Graf 1- Nepříznivé vlivy prostředí, dle počtu odpovědí, zdroj dat tabulka č. 3

7.5 Ochrana před živelnými katastrofami

V rámci výzkumu byla sledována bezpečnost uložení fondů, jejich ochrana před **vodním živlem** nebo **požárem**. Dále byly mapovány škody, které byly v minulosti přírodními živly způsobeny [Tabulka 6, graf 2].

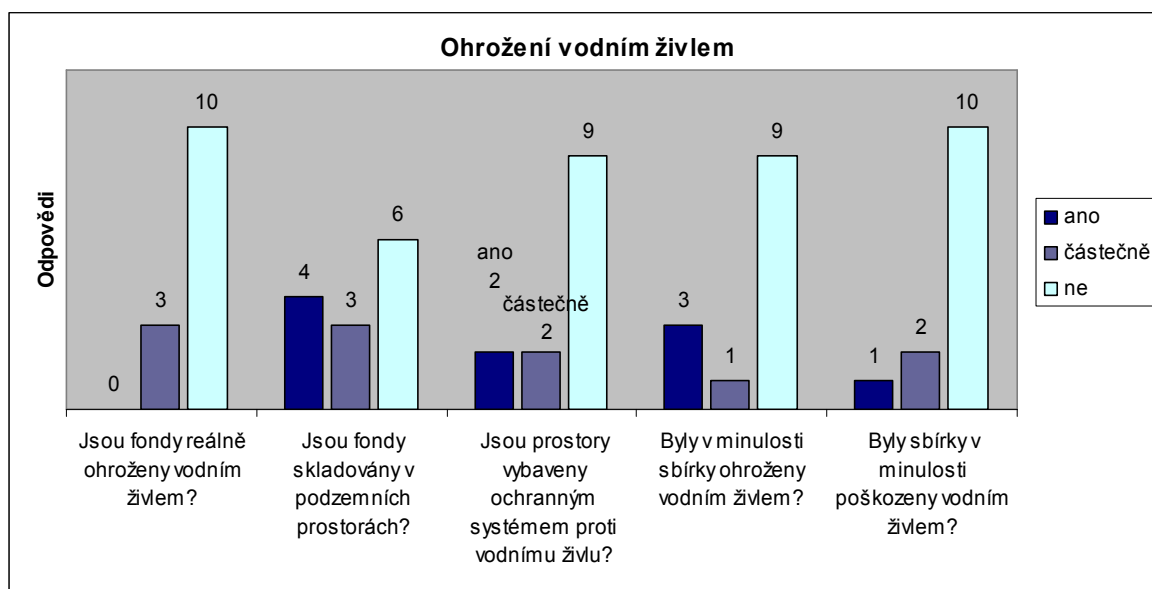
Všechny knihovny sídlí v budovách, které jsou chráněny **protipožárním systémem**. Knihovna Pedagogické fakulty uvádí, jako jediná, že tento ochranný systém prostory knihovny nemají. V současnosti však v budově PedF probíhá rozsáhlá rekonstrukce. Požární ochrana budov je upravena legislativně¹⁸ a je pravidelně kontrolována. V minulosti nebyly sbírky v knihovnách požárem ohroženy ani poškozeny [Tabulka 6].

¹⁸ Např. Zákon č. 133/1985 Sb. o požární ochraně; Vyhláška č. 23/2008 Sb. o technických podmínkách požární ochrany staveb aj.

Tabulka 6 - Ohrožení knihoven vodním živlem a požárem

Knihovny	Reálné ohrožení vodním živlem?	Sklady v pod úrovni země?	Ochranným systém proti vodě?	Byly sbírky ohroženy vodním živlem?	Byly sbírky poškozeny vodním živlem?	Ochrana proti požáru?	Byly sbírky ohroženy požárem?	Byly sbírky poškozeny požárem?
KTF	ne	ne	ne	ne	ne	ano	ne	ne
ETF	částečně	ano	částečně	ano	ne	ano	ne	ne
HTF	ne	ne	ne	ne	ne	ano	ne	ne
PF	ne	ne	ne	ne	ne	ano	ne	ne
1.LF ÚDL	ne	ano	ano	ne	ne	ano	ne	ne
Muzeum Kuks	ne	ne	ne	ne	ne	ano	ne	ne
FF	ne	ne	ne	ne	ne	ano	ne	ne
PřF Geologie	ne	částečně	ne	ne	ne	ano	ne	ne
PřF chemie	ne	částečně	částečně	ano	částečně	ano	ne	ne
PřF geografie	ne	ano	ne	ne	ne	ano	ne	ne
MFF Děj.př.V.	ne	ne	ne	ne	ne	ano	ne	ne
PedF	částečně	ano	ne	částečně	částečně	ne	ne	ne
FSV	částečně	částečně	ano	ano	ano	ano	ne	ne

Graf 2 - Ohrožení knihoven vodním živlem

7.5.1 Povodně 2002

Praha byla zasažena povodní v **polovině srpna roku 2002**. Vodou zasaženy byly budovy MFF v Karlíně, část areálu v Tróji, budova Právnické fakulty na nám. Curierových a prostory FSV v Pařížské a depozitář Lešetice.

Historický fond byl zcela zničen v **Matematické knihovně MFF**. Budova, ve které je uložen vzácný fond knihovny Ústavu dějin přírodních věd, byla obklopena vodou, ve vedlejších budovách byly zatopeny sbírky Půjčovny skript a učebnic, dílčí knihovny meteorologie a knihovna ochrany životního prostředí.

Právnická fakulta a FSV přišly o části novodobých fondů. Dle přehledu **Českého komitétu Modrý štít** byla škoda v knihovnách vyčíslena celkem na 255 tisíc svazků knih a 81 miliónů korun [Tabulka 7]. V jednotlivých kapitolách věnovaných fakultám jsou uvedeny podrobnosti z těchto událostí a vyčíslení škod, které knihovny uvádějí ve výročních zprávách z inkriminovaného roku.

Tabulka 7 zobrazuje údaje komitétu Modrý štít týkající knihoven Univerzity Karlovy postižených povodněmi v roce 2002.

Tabulka 7- Povodněmi zasažené knihovny UK, podle Povodně v knihovnách, 2002

Knihovna	Sídlo	Škody, sv. knih	Škody v Kč
MFF	Karlín-Sokolská 83 + areál v Tróji- v Holešovičkách 2	80.000	60.000.000
	Matematické odd., Karlín Půjčovna skript a učebnic- areál v Tróji dílčí knihovna Meteorologie - areál v Tróji dílčí knihovna Ochrany životního prostředí - v Tróji		
PF	Budova na nám. Curieových	150.000	20.000.000
FSV	Pařížská, depozitář Lešetice	25.000	1.000.000

7.5.2 Technický stav budov

Knihovny nejsou ohroženy pouze přírodními katastrofami, ale také **haváriemi**. Nebezpečím je například špatný technický stav budov. Především technický stav vodoinstalace.

Na bezpečnost skladů, v případě **technické poruchy v budovách**, je brán zřetel již při výstavbě knihoven, fondy by neměly být skladovány v blízkosti vodovodního potrubí, kotlů, bojlerů apod.

Zkušenosti s **havárií vodovodního potrubí a bojleru** má knihovna Evangelické fakulty sídlící v budově Paláce Maraton. V důsledku poruchy na vodovodním potrubí došlo k zatopení podlah v sále knihovny a částečně ve skladu vzácných tisků. Svazky nebyly přímo

zasazeny. V prostorách skladu však výrazně stoupla vlhkost vzduchu, situace byla řešena dočasným zvýšením výkonu klimatizační jednotky. Při zvýšení vlhkosti vzduchu jsou fondy ohroženy klíčením plísňových spor. Spory jsou na svazcích běžně přítomny, zvýšená vlhkost vzduchu však vytváří podmínky vhodné pro jejich aktivaci a růst plísní.

Možnost tohoto ohrožení fondu špatným stavem vodoinstalace zmiňuje i Ústřední knihovna Pedagogické fakulty sídlící nedaleko v ulici M. D. Rettigové. Budova PedF prochází rekonstrukcí, ta se však netýká prostor knihovny.

Jiné technické nedostatky či havárie, požáry ohrožující knižní fondy knihoven UK nebyly v dotaznících uvedeny.

7.6 Odborné průzkumy fondu

Odborný průzkum fondu je základem organizace a plánování činností souvisejících s ochranou a zpřístupněním historického fondu. **Zpráva z průzkumu fondu** pomůže knihovníkovi více sbírku poznat, vyzjistit její slabé a silné stránky.

Odborný průzkum není třeba provádět opakovaně, pokud je sbírka uložena ve stálých podmínkách. Pravidelnou kontrolu fondu provádí knihovník, buďto namátkou nebo kontrolou ohrožených exemplářů. Je třeba se naučit s informacemi z výzkumu pracovat a vhodně je využít.

V posledních deseti letech byl konzervátorský průzkum proveden v těchto knihovnách:

Knihovna	Odborný průzkum fondu v posledních 10 letech?
KTF	ANO
ETF	ANO
HTF	NE
PF	NE
1.LF ÚDL	ANO
Muzeum Kuks	NE
FF ÚDU	ANO
PřF Biologie	NE
PřF Chemie	NE
PřF Geografie	ANO
PřF Geologie	NE
MFF Dějiny př.věd	NE
PedF	NE
FSV	NE
UD UK	ANO

7.7 Digitalizace

Knihovnám univerzity se v současnosti nabízí dva nástroje tvorby, archivace a zpřístupnění digitálních kopií. Jedním z nich **Digitální repozitář Univerzity Karlovy v Praze**.

Dalším nástrojem pro uložení a zpřístupnění digitalizovaných dokumentů jsou digitální knihovny **Manuscriptorium a Kramerius**, vytvářené Národní knihovnou v rámci projektu **Národní digitální knihovna**. Budou zmíněny později v samostatných kapitolách.

Knihovny ve velké míře vytváří digitální kopie dokumentů **na vlastním skenovacím zařízení**. Jedná se především o fondy z 19. a 20. století. Například knihovna FSV realizuje ve svém vlastním skenovacím středisku rozsáhlou digitalizaci fondu periodik.

Jednorázové pořízení kopie pro další využití, vytvořené na běžném skeneru, by nemělo sbírky ohrozit. V případě digitalizace vzácnějších exemplářů je třeba knihovnám doporučit využití služeb **specializovaných pracovišť**. Tato pracoviště používající moderní stroje maximálně šetrně k dokumentům. Dokumenty jsou vystaveny minimálnímu osvětlení, především je zařízení šetrné k historické knižní vazbě¹⁹. Digitální kopie jsou navíc vytvářeny v mnohem vyšší kvalitě.

Tabulka 8- Digitalizace historických fondů v knihovnách UK

Knihovna	Digitalizované dokumenty	počet titulů	Uložení
KTF	nemá	-	-
ETF	digitální kopie, AIP Beroun	20 titulů	Manuscriptorium
HTF	digitální kopie, vlastní zařízení	několik titulů	archivováno
PF	digitální kopie, vlastní zařízení, AV ČR	7 titulů	repozitář UK (rozpracováno)
1.LF ÚDL	nemá	-	-
Muzeum Kuks	nemá	-	-
FF ÚDU	nemá	-	-
PřF Geologie	digitální kopie, vlastní zařízení	-	archivováno
PřF Chemie	nemá	-	-
PřF Geografie	nemá	-	-
MFF Dějiny př.věd	nemá	-	-
PedF	digitální kopie, digi.centrum AVČR	2 tituly = 25 sv.	Kramerius
FSV	digitální kopie, vlastní zařízení	rozsáhlá sbírka	vlastní repozitář
UD UK	nemá	-	-

V oblasti digitalizace v knihovnách UK neexistuje prozatím jednotná zavedená praxe, nabízejících výše zmíněných možností využívají knihovny ojedinele. Domnívám se, že důležitým mezníkem je vyřešení těžkostí s ukládáním dat v Univerzitním repozitáři. Uvidíme,

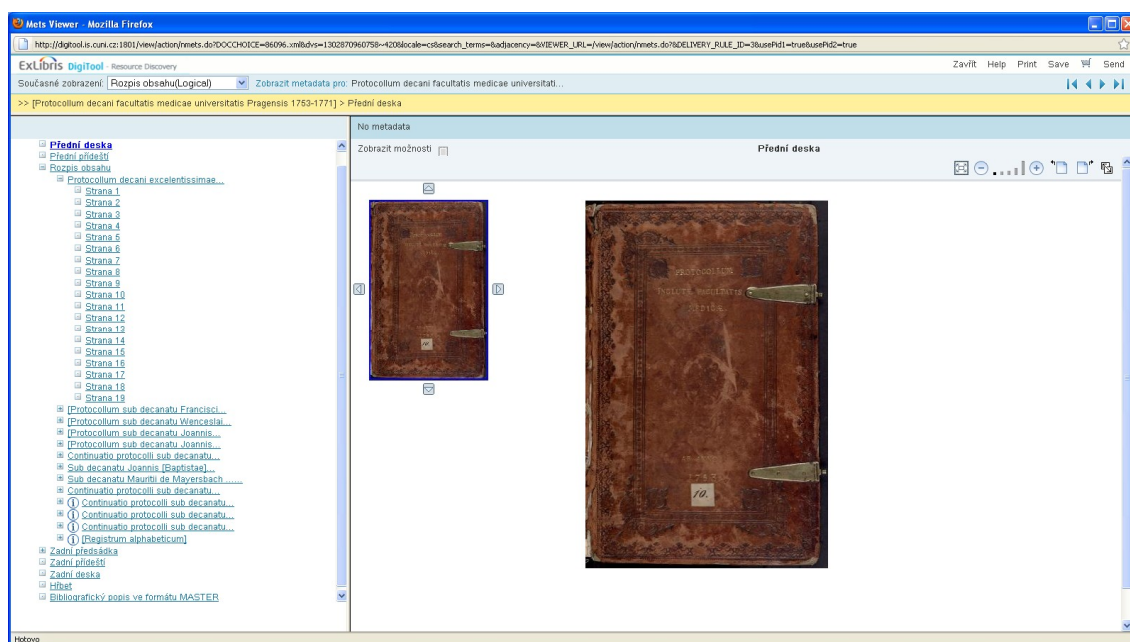
co přinese vývoj, které z výše zmíněných řešení ze ukáže konkrétně pro knihovny UK nejnvhodnější.

7.7.1 Digitální univerzitní repozitář UK v Praze

V rámci projektu eVŠKP²⁰ je od roku 2006 na Univerzitě Karlově budován repozitář digitálních verzí kvalifikačních prací.

Digitální univerzitní repozitář Univerzity Karlovy v Praze je provozován v systému **DigiTool** společnosti **ExLibris**. Umožňuje dlouhodobou archivaci, správu a zpřístupňování elektronických dokumentů v nejrůznějších formátech. V rámci projektu jsou v současné době zpřístupněny především vysokoškolské kvalifikační práce, dále historické dokumenty Archivu UK, sbírka „Knihovny významných osobností“ a další. Repozitář je příležitostí pro knihovny plánující digitalizaci fondu. Systém podporuje sdílení metadat se systémem Aleph. Ukládání digitálních objektů je zprostředkováno pomocí klientské aplikace **Meditor**. Systém se řídí metadatovým formátem METS, bibliografický popis je vytvářen ve formátu Dublin core.

Z fondů knihoven UK v repozitáři v tuto chvíli najdeme pouze **Mapovou sbírku PŘF**. Knihovna Právnické fakulty, záměr uložení digitalizovaných dokumentů v repozitáři zmiňuje. Pravděpodobně se však potýká s technickými problémy uložení digitálních kopií. Na další sbírky z knihoven UK tedy repozitář teprve čeká.

¹⁹ Skenování zařízení pořizuje obraz strany při rozevření dokumentu v úhlu 90°.

²⁰ Celý název projektu „Archivace a zpřístupnění digitálních verzí kvalifikačních prací na Univerzitě Karlově v Praze (eVŠKP)“

7.7.2 Kramerius

System **Kramerius** je společně s Manuscriptoriem a WebArchivem pilířem „Národní digitální knihovny“ projektu Národní knihovny. Jedná se databázovou aplikaci určenou pro zpřístupnění dokumentů buď na lokální síti instituce nebo v prostředí internetu. Projekt je zaměřen na **uchování novodobých fondů**, jeho součástí jsou kupříkladu dokumenty z 19. a počátku 20. století digitalizované zejména z důvodu degradace kyselého papíru.

System je přístupný všem institucím zdarma. Do systému lze importovat dokumenty obsahující obrazové soubory ve formátu DjVu či JPEG, dokumenty jsou ukládány v metadatovém formátu METS. Od roku 2011 se systém přistupuje na nové standardy pro digitalizaci v rámci Národní digitální knihovny.

Jelikož jsou v systému uloženy novodobé dokumenty, je jejich přístupnost ošetřena tak, aby respektovala **autorský zákon**. Veřejně je možné prohlížet jednotlivá vydání periodik do roku 1890 a monografie vydané do roku 1880. U novějších dokumentů jsou veřejně zobrazována pouze metadata, obrazová data je možné zobrazit pouze v prostorách knihovny vlastníci originál.

System Kramerius využívá **Ústřední knihovna Pedagogické fakulty**. V systému zpřístupňuje legislativní dokumenty. Konkrétně pět ročníků titulu *První doplňkový svazek Zákonů školských* z let 1902-5 a 1907 a *Zákony školské a nařízení, jež se týkají školství ve státě Československém* (20 ročníků z let 1919-1938). Zobrazit dokumenty lze pouze v knihovně PedF, jsou chráněny autorským zákonem. Objednávku digitalizace těchto dokumentů lze najít v **Registru digitalizace CZ**.

7.7.3 Manuscriptorium

Manuscriptorium, ve své nové podobě, kterou získalo v rámci projektu ENRICH, je významnou evropskou digitální knihovnou specializující se na rukopisy, inkunábule, staré tisky do roku 1800, mapy, listiny a jiné historické dokumenty.

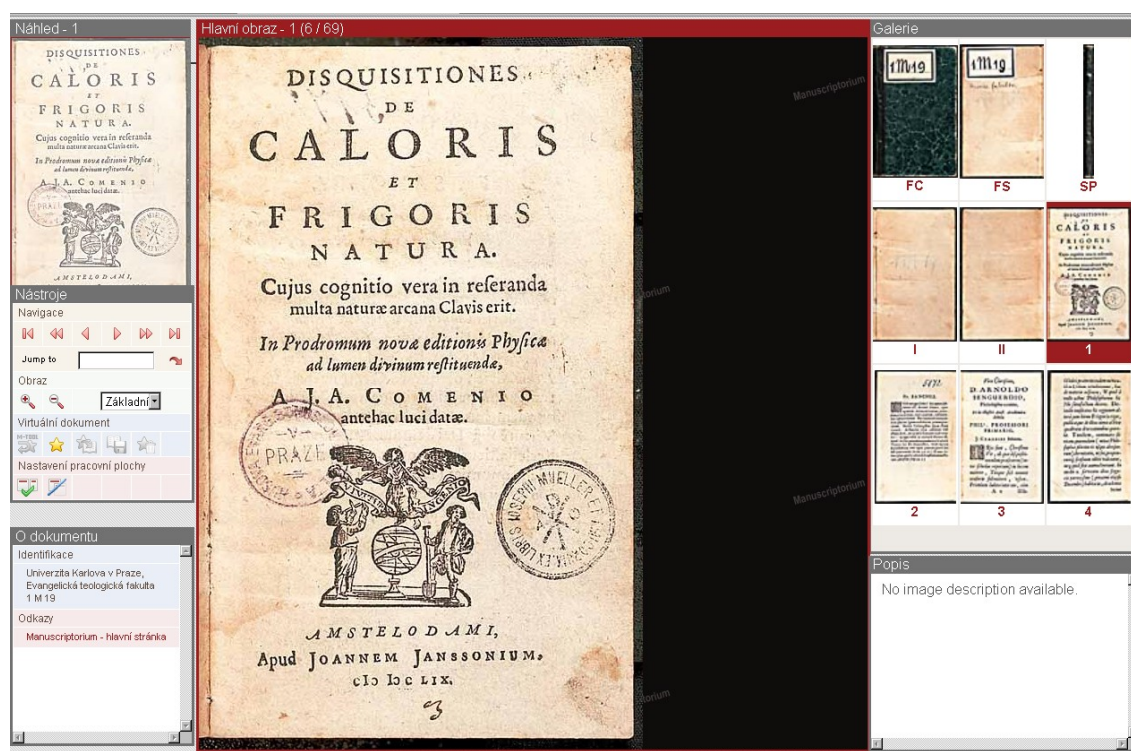
Knihovnám a majitelům sbírek otevírá moderní přístupy k ochraně zpracování fondů, podobě nástrojů pro ukládání a sdílení metadat.

Nástroj **M-tool on-line** je speciální formulářový editor, pro tvorbu popisných a strukturálních metadat dle standardu TEI P5.

Dalším on-line nástrojem je **ENRICH Garage Engine**, který slouží ke konverzi metadatových formátů aj.

Uživateli Manuscriptorium nabízí moderní nástroje virtuálního badatelského prostředí, vedle zpřístupnění dokumentů, navíc možnost tvorby **virtuálních kolekcí** či dokumentů napříč všemi zdroji.

V Manuscriptoriu nalezneme digitální kopie dokumentů z knihovny **Evangelické teologické fakulty**. Knihovna navázala spolupráci s Manuscriptoriem v roce 2004. V rámci dílčích projektů nechala zrestaurovat a následně digitalizovat celkem 18 dokumentů²¹.

Obrázek VII - Knihovna ETF - J.A.Komenský *Disquisitiones de caloris et frigoris natura*, Amsterdam 1659, jediný exemplář v ČR, zobrazeno v prostředí Manuscriptoria (Ex libris-razítko Jos. Müllera)

7.8 Přístupnost fondu pro uživatele

Všechny historické fondy sledovaných knihoven jsou **zprostředkovaně přístupné**, čtenář k nim nemá přímý přístup. Výpůjčku historického dokumentu je třeba si sjednat s knihovníkem. Sbírkys jsou uloženy ve skladech, jsou určeny k prezenčnímu studiu.

Pouhé dvě knihovny využívají skladové prostory mimo budovu knihovny. Knihovna Ústavu pro dějiny umění FF UK má 52 svazků nejvzácnějšího fondu uloženo v Archivu UK

²¹ blíže viz. kapitola 6.8.8

a knihovna FSV má v **dislokovaných skladech** uloženu více jak polovinu svého fondu. Ostatní knihovny mají své sbírky uloženy v budovách fakult a ústavů a jsou dostupné do 24h.

Se starými tisky přístupnými **ve volném výběru** se můžeme setkat v knihovně Dějin přírodních věd MFF. Regály jsou však pod dohledem knihovníka a uživatel je většinou odkázán na pomoc knihovníka při hledání svazků. Přestože je v knihovně pracovní místo knihovníka, je zde udržována standardní teplota 18 °C.

Některé fondy jsou **nepřístupné** z důvodu nedostatečného knihovnického zpracování a katalogizace. Exempláře není možné ve sbírce pohotově lokovat a není vytvořen systém pro jejich výpůjčku. Konkrétně se jedná se o celou historickou sbírku KTF a část fondu FSV. Fond knihovny KTF je evidován pouze v interním seznamu, je přístupný pouze pro vyučující a případné badatele, kteří se ve fondu sami zorientují. Zmíněná část fondů FSV je nedostupná jelikož není nijak zpracována. Jedná se o soubor periodik a knih z darů, k jejímuž zpracování knihovna prozatím nezískala prostředky. Tento fond je zcela nepřístupný, neorientuje se v něm ani knihovník.

Ochrana nebo výpůjčka?

Podmínky pro dlouhodobou ochranu fondů nelze vždy garantovat, pokud knihovna v rámci svého poslání fond zpřístupňuje. Dokument trpí změnou klimatických podmínek působením světla, mechanickým opotřebením. Z tohoto pohledu lze považovat výpůjčku dokumentu za degradačního činitele. Ostatně jedním z opatření u vysoce poškozeného dokumentu je vyloučení z výpůjčního režimu.

O **zpřístupnění fondu na úkor jeho ochrany** rozhoduje politika knihovny. Závisí na tom, zda knihovna upřednostňuje ochranu dokumentu na úkor jeho výpůjčky či se přiklání na stranu uživatele a snaží se svůj fond především zpřístupnit.

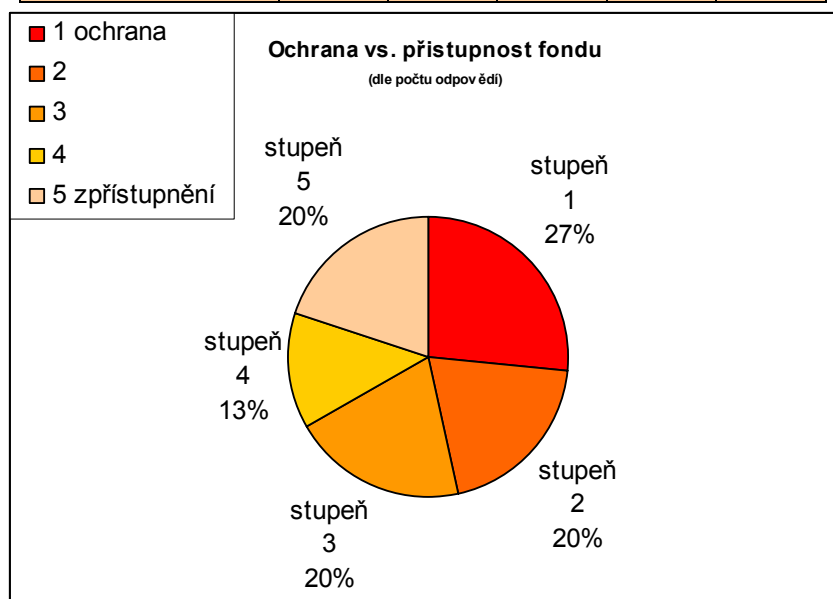
Přístupnost dokumentu a rozhodování knihovníka o jeho vyřazení s výpůjčního procesu rozhoduje fyzický stav dokumentu, počet existujících exemplářů. Knihovna může omezit výpůjčku dokumentu, pokud zpřístupňuje jeho digitální kopii.

Knihovnám byla tato otázka položena formou bodování. Respondenti měli určit na stupnici od jedné do pěti, zda dávají přednost ochraně dokumentu nebo jeho zpřístupnění (1 pro ochranu dokumentu – 5 pro zpřístupnění dokumentu).

Tabulka 9 - Ochrana fondu vs. zpřístupnění fondu

Knihovny	1 pro ochranu > < 5 pro zpřístupnění				
	1	2	3	4	5
KTF	•				
ETF				•	
HTF					•
PF		•			
1.LF ÚDL		•			
Muzeum Kuks		•			
FF ÚDU	•				
PřF Biologie			•		
PřF Chemie				•	
PřF Geologie					•
PřF Geografie	•				
MFF Dějiny př.věd					•
PedF			•		
FSV			•		
UD UK	•				
Celkově	4	3	3	2	3

Graf 3- Přístupnost fondu

V případě této otázky jsem se obávala převahy neutrální odpovědi – 3. stupeň. Po prohlédnutí grafu však zjistíme, že byly voleny **všechny typy odpovědí**, což je důkazem toho, že toto téma knihovny zajímá a zároveň na záležitost mají vyhraněný názor. Na druhou stranu, právě tyto rozdílné přístupy jsou problematické pro centralizaci knihovnických činností, jako je například tvorba souborného katalogu.

7.9 Potřeby knihoven – shrnutí, komentáře, doporučení

Na závěr dotazníku byly knihovny požádány o vyjádření **hlavních potřeb knihoven**. Závěrečná shrnující otázka odráží nejen skutečný **stav fondu**, ale i **cíle a priority** knihovníků v oblasti ochrany historických fondů.

Skupina potřeb, které byly v otázce nabídnuty kopíruje témata řešená v dotazníku.

Graf 4²² naznačuje, které potřeby jsou pro knihovny klíčové. Na prvním místě je **bibliografické zpracování fondů**, za ní následuje **digitalizace fondu**. Tato problematika je v souvislosti s péčí o historické fondy nejvíce diskutovaným tématem. Tyto dvě oblasti spolu úzce souvisí. Zejména z důvodu tvorby a sdílení dat v knihovnických systémech a systémech zpřístupňování digitalizovaných dokumentů.

Ochranu fyzického stavu fondu řeší **restaurování dokumentů** a **odborný průzkum stavu fondu**. Veškerým snahám v oblasti péče o historický fond by měl předcházet odborný průzkum fondu. Na základě výsledků je pak možné správně vytipovat nejvíce ohrožené exempláře a včas zabezpečit jejich restaurování. Pokud tedy knihovny volí restaurátorský průzkum jako nutnou potřebu, je třeba věnovat pozornost okolnostem výběru exemplářů. Vzhledem k tomu, že v knihovnách se o fondy starají knihovníci, je na místě knihovnám odborný průzkum fondu doporučit jako první krok.

Potřeba nákupu **technického vybavení**, podle mého zkoumání souvisí zejména s přístroji regulujícími klimatické podmínky ve skladech a digitalizačním zařízením.

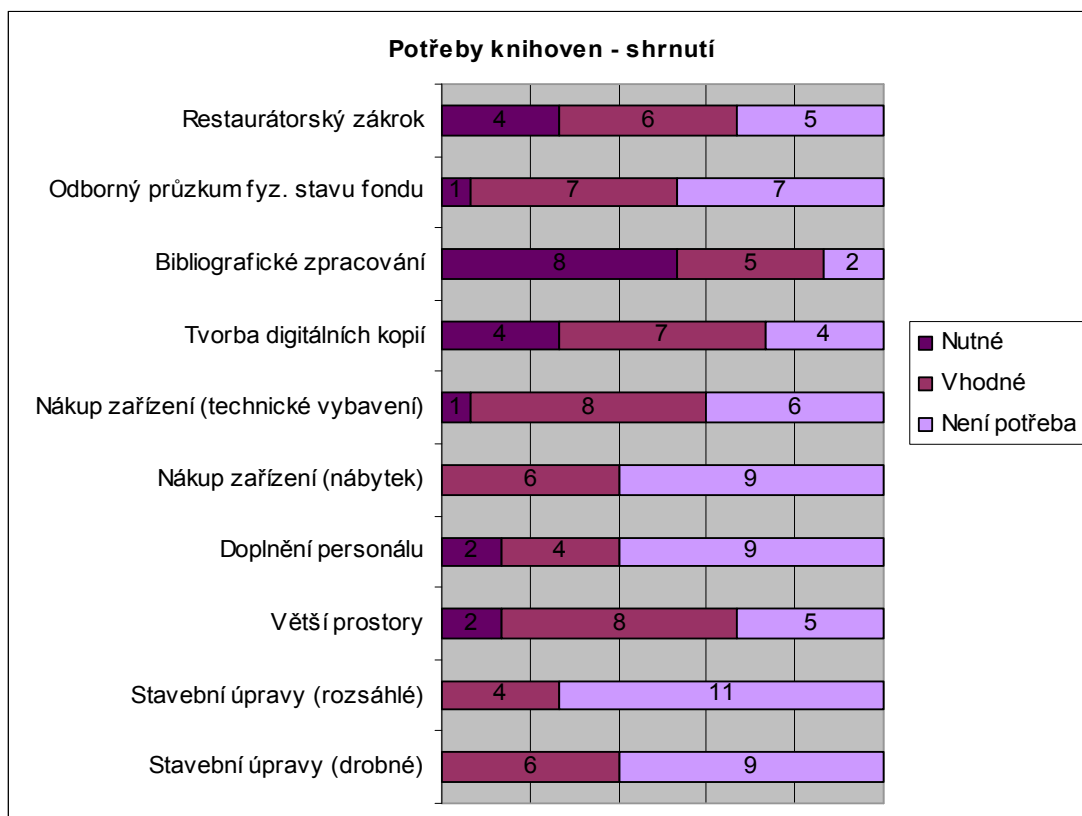
Potřeba větších skladovacích prostor je co se týče knihoven jakousi konstantou.

Nedostatek skladových prostor je možné řešit, buďto nákupem vhodného nábytku, např. posuvných regálů, nebo stavebními úpravami. Pro knihovny sídlící v pronajatých budovách je tento problém jen těžko řešitelný.

Nedostatek personálu v knihovně negativně ovlivňuje všechny knihovnické procesy a brání ji v další nových aktivitách.

---

²² Na s. 106.

Graf 4- Potřeby knihoven - shrnutí

Tabulka 10 - Přehled knihoven UK zahrnutých do studie a výzkumu

Knihovna	Účast v dotazníkovém výzkumu / číslo dotazníku		Historický fond	Kvantitativní zpracování	Studie/kapitola
Knihovna Katolické teologické fakulty	osobně	1	ANO	ANO	ANO
Knihovna Evangelické teologické fakulty	osobně	2	ANO	ANO	ANO
Knihovna Husitské teologické fakulty	ANO	3	ANO	ANO	ANO
Knihovna Právnické fakulty UK	ANO	4	ANO	ANO	ANO
1. LF - Ústav dějin lékařství	ANO	5	ANO	ANO	ANO
1. LF - Gynekologicko- porodnická klinika	NE	-	ANO	NE	ANO
2. LF a FN Motol - ÚVI	ANO	6	NE	NE	NE
3. LF SVI	ANO	7	NE	NE	NE
Knihovna LF v Plzni	ANO	-	NE	NE	NE
Lékařská knihovna LF UK v HK	ANO	8	NE	NE	NE
Farmaceutická Fakulta v HK - Muzeum Kuks	ANO	9	ANO	ANO	ANO
Filozofická fakulta Ústav pro dějiny umění	osobně	10	ANO	ANO	ANO
PfF - Biologie- Biologická knihovna	ANO	11	ANO	ANO	ANO
PfF - Biologie- Knihovna botaniky	NE	-	ANO	NE	ANO
PfF - Biologie- Knihovna filosofie a dějiny přír. věd	ANO	12	NE	NE	NE
PfF - Oborová knihovna chemie	ANO	13	ANO	ANO	ANO
PfF - Geologická knihovna	ANO	14	ANO	ANO	ANO
PfF - Geografická knihovna	ANO	15	ANO	ANO	ANO
MFF - Matematické odd., knihovna Vác.Hlavatého	ANO	16	NE	NE	ANO
MFF- Fyzikální odd. - Závěšková knihovna	NE	-	ANO	NE	ANO
MFF - Informatické oddělení	ANO	17	NE	NE	NE
MFF- Knihovna dějin přírodních věd	osobně	18	ANO	ANO	ANO
MFF - půjčovna skript a učebnic	ANO	19	NE	NE	NE
Knihovna Pedagogické fakulty UK	ANO	20	ANO	ANO	ANO
Knihovna Fakulty sociálních věd	osobně	21	ANO	ANO	ANO
FTVS - Ústřední Tělovýchovná Knihovna	ANO	22	NE	NE	ANO
Knihovna Ústavu dějin UK a Archivu UK	ANO	23	ANO	ANO	ANO
Knihovna společenských věd T.G.Masaryka	ANO	24	NE	NE	NE

Tabulka 11 - Rozsah sbírek starých tisků a historických fondů v knihovnách UK, jejich definice a prameny informací

Knihovny	Rozsah fondu	Hranice fondu	Zdroj
KTF	506 svazků	ucelená sbírka, do r. 1827	dotazník, konzultace, dokumentace
ETF	1500 svazků	do r. 1860, obsahuje i novější	dotazník, konzultace, (Památky, 1999), (Handbuch, 1999)
HTF	466 svazků	ucelená sbírka, blíže neurčeno	dotazník, (Handbuch, 1999)
PF	cca 900 svazků	1487-1800 staré tisky, histor. fond do r.1900	dotazník, (Památky, 1999), (Handbuch, 1999)
1.LF ÚDL	cca 2100 svazků	knihy do 1800	dotazník,konzultace,(Památky, 1999),(Handbuch, 1999)
1.LF Gyn.-por.	500 sv.	1561-1850	(Handbuch, 1999)
Muzeum Kuks	1200 svazků	staré tisky, 19. století	dotazník, (Památky,1999), (Handbuch,1999)
FF ÚDU	855 svazků	1500-1860	dotazník, konzultace, (Památky, 1999), (Handbuch, 1999)
PřF biologie	cca 500 svazků	do roku 1900	dotazník, (Památky, 1999), (Handbuch, 1999)
PřF botanika	368 svazků	staré tisky 1501-1800,histor. fond do r. 1860	(Památky, 1999), (Handbuch, 1999)
PřF chemie	několik desítek titulů	periodika do r. 1860	dotazník, (Památky, 1999), (Handbuch, 1999)
PřF geologie	26 svazků (1501-1800)	do r. 1860, knihy i periodika	dotazník, (Památky, 1999), (Handbuch, 1999)
PřF geografie	148 svazků	do r.1800 staré tisky,1800-1850 vzácný fond	dotazník, (Památky, 1999), (Handbuch, 1999)
MFF Fyzika	několik desítek svazků	neurčeno	(Památky, 1999), (Handbuch, 1999)
MFF Dějiny př.věd	1657 svazků (v roce 1999)	ucelená sbírka, knihy i periodika,cca do r.1900	dotazník,konzultace,(Památky,1999), (Handbuch,1999)
PedF	203 svazků (staré tisky)	1500-1850 staré tisky, historický fond do 1945	dotazník
FSV	196 svazků, další neurčeno	knihy i periodika 17.-19. stol.	dotazník, (Památky, 1999), (Handbuch, 1999)
UD UK	950 svazků	1501-1850	dotazník, (Památky, 1999), (Handbuch, 1999)

Tabulka 12 - Průzkum záznamů v systému Aleph

Knihovny	1400-1500	1501-1600	1601-1700	1701-1800	1801-1860	Celkem	Formát RP
Knihovna Katolické teologické fakulty	0	1	13	116	2038	2168	1
Knihovna Evangelické teologické fakulty	0	85	261	1001	3030	4377	1454
Knihovna Husitské teologické fakulty	0	3	14	171	263	451	7
Knihovna Právnické fakulty UK	1	8	5	33	86	133	1
1. LF	0	0	0	1	10	11	0
2. LF a FN Motol - ÚVI	0	0	0	0	3	3	0
3. LF SVI	0	0	0	0	4	4	0
Knihovna LF v Plzni	0	0	0	0	4	4	0
Lékařská knihovna LF UK v HK	0	0	0	0	10	10	0
Farmaceutická Fakulta v HK	0	0	0	4	26	30	0
Farmaceutická Fakulta v HK - Muzeum Kuks	0	7	10	386	987	1390	5
FF UK celkově	0	20	59	367	1468	1914	55
PřF - Biologie- Biologická knihovna	0	0	4	71	164	239	0
PřF - Biologie- Antropologická knihovna	0	3	11	17	54	85	0
PřF - Biologie- Životní prostředí	0	0	0	0	1	1	0
PřF - Biologie- Knihovna botaniky	0	21	27	296	1331	1675	0
PřF - Biologie- Knihovna filosofie a děj. přír. věd	0	0	0	2	22	24	0
PřF - Oborová knihovna chemie	0	0	0	0	1	1	0
PřF - Geologická knihovna	0	0	0	4	260	264	0
PřF - Geografická knihovna	0	3	18	131	36	188	151
PřF - Mapovásbírka	0	24	172	820	941	1957	206
MFF - Matematické odd.	0	0	0	0	9	9	0
MFF- Fyzikální odd. - Záviškova knihovna	0	0	0	1	2	3	0
MFF - Informatické oddělení	0	0	0	0	0	0	0
MFF- Knihovna dějin přírodních věd	0	0	3	1	9	13	0
MFF - půjčovna skript a učebnic	0	0	0	0	0	0	0
MFF - Knihovna ústavu astronomie	0	0	0	0	1	1	0
MFF - Knihovna ústavu geofyziky	0	0	0	0	4	4	0
Knihovna Pedagogické fakulty UK	0	0	0	16	319	335	0
Knihovna Fakulty sociálních věd	0	0	0	2	129	131	0
FTVS - Ústřední Tělovýchovná Knihovna	0	0	0	0	40	40	0
Knihovna Ústavu dějin UK a Archivu UK	0	0	6	32	134	172	0
Knihovna společenských věd T.G.Masaryka	0	0	0	1	13	14	0

Tabulka 13 - Ochrana fondu nepříznivé vlivy prostředí

Knihovna	Mikro-organismy	Hmyz	Hlodavci	Teplota vzduchu	Relativní vlhkost vzduchu	Proudění vzduchu	Světlo, UV záření	Znečišťující látky v ovzduší	Uložení bez obalů	Nedostatek prostoru
KTF	možné	není	není	možné	možné	není	není	není	není	není
ETF	možné	není	není	řešeno	řešeno	není	není	není	řešeno	není
HTF	není	není	není	není	není	není	není	není	není	není
PF	není	není	není	není	není	není	není	není	možné	možné
1.LF ÚDL	není	není	není	řešeno	řešeno	není	není	není	možné	možné
Muzeum Kuks	není	možné	není	není	není	není	není	není	možné	možné
FF ÚDU	není	není	není	není	možné	není	není	není	není	není
PřF Biologie	možné	možné	není	není	není	není	není	není	možné	možné
PřF Chemie	možné	není	není	možné	možné	není	není	není	možné	není
PřF Geografie	není	není	není	není	není	možné	není	možné	není	není
PřF Geologie	není	není	není	možné	možné	možné	možné	není	možné	možné
MFF Dějiny př.věd	není	není	není	řešeno	řešeno	není	není	není	možné	možné
PedF	možné	není	není	možné	řešeno	možné	možné	možné	ohrožení	řešeno
FSV	není	není	není	řešeno	možné	není	není	není	možné	není
UD UK	není	není	není	není	není	není	není	není	není	není

Legenda k tabulce- přesné znění v dotazníku:

Hmyz	Hmyz	není	Nemáme důkazy o ohrožení
Hlodavci	Hlodavci	možné	Fond by mohl být ohrožen
Teplota vzduchu	Teplota vzduchu (nízká –vysoká - kolísavá)	řešeno	Fond je ohrožen, podnikli jsme opatření
Relativní vlhkost vzduchu	Relativní vlhkost vzduchu (nízká – vysoká - kolísavá)	ohrožení	Fond je vážně ohrožen
Proudění vzduchu	Proudění vzduchu		
Světlo	Světlo (intenzita osvětlení a UV-záření)		
Znečišťující látky ovzduší	Znečišťující látky ovzduší (prach, NOx, SO2, CO2, ozón, volné radikály)		
Uložení bez obalů	Fyzické poškození knižní vazby a knižního bloku (špatné uložení bez obalů)		
Nedostatek prostoru	Fyzické poškození kn. vazby a kn. bloku (nedostatek skladovacích prostor, nemožnost horizontálního uložení vybraných sv., více svazků na sobě)		

8 Závěr

Univerzita Karlova má 17 fakult, každá fakulta má minimálně jednu svoji knihovnu. Mimo společného organizačního a legislativního rámce Univerzity Karlovy nejsou ve sledované oblasti knihovny mezi sebou nijak provázány.

Při počátečních úvahách o zpracování tematiky historických fondů v knihovnách UK jsem netušila jaký může mít toto téma rozsah. Panovaly ve mně obavy, zda skupina historických fondů v knihovnách vytvoří potřebný vzorek pro téma diplomové práce, nebo naopak, že nebude možné historické fondy kvalitně zpracovat v kapacitě předepsaných stran.

Co se týče historických fondů knihoven, bylo skutečně o čem psát. Historický fond najdeme téměř na každé fakultě. Výjimku tvoří pouze 2. LF, 3.LF, LF v Plzni. Na ostatních fakultách najdeme vedle rozsáhlých a vzácných sbírek alespoň několik svazků dokumentů z 19. století.

V odvětví ochrany a péče o historické fondy lze tedy uvažovat mezi knihovnami o spolupráci.

V posledních letech probíhá integrace knihoven UK v prostředí společného informačního a knihovního systému. Nad touto tematikou se knihovny pravidelně scházejí a vedou živý dialog.

Knihovny byly dotazovány, zda v této oblasti spolupracují s jinými knihovnami UK. Spolupráce na tomto poli neexistuje.

Domnívám se, že průzkum prostředí knihoven je prvním krokem k integraci. Je třeba prostředí dobře poznat a definovat společná témata i rozdíly. S takovým cílem jsem se rozhodla prozkoumat prostředí knihoven v oblasti péče o historické fondy.

Myslím, že právě spolupráce by byla jednou z cest k řešení veškeré zmíněné problematiky. Ať by šlo o spolupráci v podobě dialogu o metodice či společného hledání finančních zdrojů pod hlavičkou Karlovy Univerzity.

Jen málo knihoven má například poškozené svazky uloženy v ochranných obalech, některé knihovny tuto metodu ani neznají. Dokáží si představit celou řadu celouniverzitních projektů, které by vyřešily danou situaci. To už je ale námět na jinou práci, mou ambicí bylo prostředí knihoven zmapovat, poukázat na nedostatky a zmínit způsoby a možné metody jejich řešení, která vesměs narážejí na personální a finanční omezení. Tyto nedostatky se mi pravděpodobně nepodaří na tomto místě vyřešit. Napadá mně však metoda - *a tou je spolupráce*.

Seznam zkratk

AKS	Automatizovaný knihovnický systém
CeSIS	Centrum studijních a informačních služeb
ČFM	České farmaceutické muzeum (Kuks)
DějPřV	Dějiny přírodních věd (Matematicko-fyzikální fakulta)
ETF	Evangelická teologická fakulta
FaF	Farmaceutická fakulta
FF	Filozofická fakulta
FN	Fakultní nemocnice
FSV	Fakulta sociálních věd
FTVS	Fakulta tělesné výchovy a sportu
Gyn.-por.	Gynekologicko-porodnická klinika (1.LF)
HF	Historický fond
HK	Hradec Králové
HTF	Husitská teologická fakulta
IRKT	Institut restaurování a konzervačních technik
KEBF	Komenského evangelická bohoslovecká fakulta
KFF	Knihovna filozofické fakulty
KTF	Katolická teologická fakulta
LF	Lékařská fakulta
MFF	Matematicko-fyzikální fakulta
MS	Mapová sbírka, Přírodovědecké fakulty
PedF	Pedagogická fakulta
PF	Právnícká fakulta
PřF	Přírodovědecká fakulta
PřF Bio.	Přírodovědecká fakulta, Biologické sekce
PřF Geogr.	Přírodovědecká fakulta, Geografické sekce
PřF Geol.	Přírodovědecká fakulta, Geologické sekce
PřF Chem.	Přírodovědecká fakulta, Knihovna Chemické sekce
SVI	Středisko vědeckých informací
UDA UK	Ústav dějin a archiv Univerzity Karlovy
ÚDL	Ústav dějin lékařství
ÚDU	Ústav pro dějiny umění (Filozofická fakulta)
UK	Univerzita Karlova v Praze
ÚVI	Ústav vědeckých informací

Seznam obrázků v textu

OBRÁZEK I - MODRÝ ŠTÍT, ZNAK ICBS.....	25
OBRÁZEK II - MOLITANOVÉ KNIŽNÍ KLÍNY, ZDROJ CEIBA, 2004.....	29
OBRÁZEK III - GEOBIBLINE VYUŽIVÁ SYSTÉM ALEPH, V ZÁZNAMU ODKAZ NA CKIS, ZDROJ GEOGRAFICKÁ BIBLIOGRAFIE, 2008	67
OBRÁZEK IV - DIGITALIZOVANÝ LÍSTKOVÝ KATALOG SVI FSV UK.....	76
OBRÁZEK V - DIGITÁLNÍ KNIHOVNA PERIODICKÉHO TISKU SVI FSV UK	76
OBRÁZEK VI – PROSTŘEDÍ DIGITÁLNÍHO REPOZITÁŘE UK, UKÁZKA RUKOPISU SE SBÍRKY ARCHIVU UK.....	102
OBRÁZEK VII - KNIHOVNA ETF - J.A.KOMENSKÝ DISQUISITIONES DE CALORIS ET FRIGORIS NATURA, AMSTERDAM 1659, JEDINÝ EXEMPLÁŘ V ČR, ZOBRAZENO V PROSTŘEDÍ MANUSCRIPTORIA (EX LIBRIS-RAZÍTKO JOS. MÜLLERA)	103

Seznam tabulek

TABULKA 1 - FAKTORY OHROŽUJÍCÍ HISTORICKÉ FONDY, ZDROJ NÁRODNÍ KNIHOVNA,2006	18
TABULKA 2 - ANALÝZA FONDU JUNGMANNOVY KNIHOVNY 1. LF, PODLE SYKOROVÁ, 1992, s. 83-85	53
TABULKA 3 - OBOROVÉ ZNAČENÍ SIGNATUR V HISTORICKÉM FONDU KNIHOVNY ETF UK	81
TABULKA 4 - DIGITALIZOVANÉ DOKUMENTY Z KNIHOVNY ETF UK PŘÍSTUPNÉ V MANUSCRIPTORIUM, PODLE EVANGELICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA, 2005	88
TABULKA 5 - TYP KATALOGU PRO HISTORICKÝ FOND	93
TABULKA 6 - OHROŽENÍ KNIHOVEN VODNÍM ŽIVLEM A POŽÁREM	97
TABULKA 7- POVODNĚMI ZASAŽENÉ KNIHOVNY UK, PODLE POVODNĚ V KNIHOVNÁCH, 2002	98
TABULKA 8- DIGITALIZACE HISTORICKÝCH FONDŮ V KNIHOVNÁCH UK	100
TABULKA 9 - OCHRANA FONDU VS. ZPŘÍSTUPNĚNÍ FONDU	105
TABULKA 10 - PŘEHLED KNIHOVEN UK ZAHRNUTÝCH DO STUDIE A VÝZKUMU	108
TABULKA 11 - ROZSAH SBÍREK STARÝCH TISKŮ A HISTORICKÝCH FONDŮ V KNIHOVNÁCH UK, JEJICH DEFINICE A PRAMENY INFORMACÍ.....	109
TABULKA 12 - PRŮZKUM ZÁZNAMŮ V SYSTÉMU ALEPH	110
TABULKA 13 - OCHRANA FONDU NEPŘÍZNIVÉ VLIVY PROSTŘEDÍ	111

Seznam grafů

GRAF 1- NEPŘÍZNIVÉ VLIVY PROSTŘEDÍ, DLE POČTU ODPOVĚDÍ, ZDROJ DAT TABULKA Č. 3	96
GRAF 2 - OHROŽENÍ KNIHOVEN VODNÍM ŽIVLEM	97
GRAF 3- PŘÍSTUPNOST FONDU	105
GRAF 4- POTŘEBY KNIHOVEN - SHRUTÍ	107

Seznam příloh

Příloha 1: Fotodokumentace

Příloha 2: Formuláře a zprávy z odborných průzkumů fondů

Příloha 3: Dotazník

Příloha 4: Minimální záznam pro staré tisky – MARC21

Seznam použité literatury

- BAĐUROVÁ, Anežka, 2005. Historické knižní fondy v České republice a současný stav jejich knihovnického zpracování. *Knihovnický zpravodaj Vysočina* [online]. 2005, roč. 5, č. 2, [cit. 2010-09-05]. Dostupný z: < <http://kzv.kkvysociny.cz/archiv.aspx?id=208&idr=1&idci=1> >. ISSN 1213-8231.
- BARANYOVÁ, Irena, 2008. Centrální knihovně-informační systém (CKIS) Univerzity Karlovy v Praze – včera, dnes a zítra. *Ikaros* [online]. 2008, roč. 12, č. 5, [cit. 2011-03-20]. Dostupný z: < <http://www.ikaros.cz/node/4705> >. ISSN 1212-5075.
- BEČVÁŘ, Jindřich, et al., 1998. *Dějiny Univerzity Karlovy: 1918-1990, IV*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 1998. 671 s. ISBN 80-7184-539-6.
- BROŽKOVÁ, Hana, 2005. *Ochrana dokumentů před vodním živlem s přihlédnutím ke zkušenostem z povodní v roce 2002*. Praha, 2005. 115 s., xxxiv s. Rigorózní práce. Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Ústav informačních studií a knihovnictví.
- *Ceiba s.r.o.* [online], 2004. [cit. 2011-04-17]. Dostupné z: <http://www.ceiba.cz/new/index.htm>.
- ČUMPL, Stanislav, 2006. Vývoj knihoven a výstavba ústřední knihovny Filozofické fakulty Univerzity Karlovy. *Ikaros* [online]. 2006, roč. 10, č. 1, [cit. 2011-03-20]. Dostupný z WWW: < <http://www.ikaros.cz/node/2094> >. ISSN 1212-5075.
- *Digitalizační centrum Knihovny Akademie věd ČR* [online], 2005. [cit. 2011-04-17]. Dostupné z: < <http://digit.lib.cas.cz/index.php> >.
- DISMAN, Miroslav, 2006. *Jak se vyrábí sociologická znalost: příručka pro uživatele*. 3. dotisk 3. vyd. Praha : Karolinum, 2006. 374 s. ISBN 80-246-0139-7.
- ĎUROVIČ, Michal, et al., 2002. *Restaurování a konzervování archiválií a knih*. Vyd. 1. Praha : Paseka, 2002. 517 s. ISBN 80-7185-383-6.
- *Evangelická teologická fakulta. Univerzita Karlova v Praze* [online], 2005. [cit. 2011-03-28]. Dostupné z: < <http://web.etf.cuni.cz/ETF-1.html> >.

- FALTYSOVÁ, Vlasta, 2000. Projekt Handbuch der deutscher historischer Buchbestände in Europa. *Bulletin plus* [online]. 2000, 3, [cit. 2011-04-13]. Dostupný z: < http://www.nkp.cz/bp/3_7.htm >.
- FALTYSOVÁ, Vlasta; POHLEI, Pavel, eds., 1999. *Handbuch deutscher historischer Buchbestände in Europa*. Hildesheim : Olms-Weidmann, 1999. Band 1.1, Tschechische Republik, Prag, Teil 1, s. 236 . ISBN 3-487-10353-2.
- *Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze* [online]. Praha : FF UK, 2008, [cit. 2011-03-29]. Knihovna. Dostupné z: <<http://www.ff.cuni.cz/FF-23.html>>.
- Filozofický ústav (Akademie věd ČR), 2000. Kabinet pro klasická studia, 2000. *Knihopis Digital: české prvotisky a staré tisky (1476-1800) on-line* [online]. 2000 [cit. 2011-04-25]. Dostupné z: < <http://www.knihopis.org/index.asp> >.
- HALAMA, Ota, 2003. Rodinné stříbro, po kterém šlapeme. In Ročenka Evangelické teologické fakulty Univerzity Karlovy : 2000-2002. Praha : Evangelická teologická fakulta Univerzity Karlovy, 2003. s. 35-41.
- HEJNOVÁ, Miroslava; UHLÍŘ, Zdeněk, 1999. Rukopisy - problematika jejich ochrany a zpřístupnění. *Národní knihovna : knihovnická revue* [online]. 1999, 10, č. 3, [cit. 2010-12-13]. Dostupný z: < <http://knihovna.nkp.cz/Nkkr9903/9903113.html> >. ISSN 1214-0678.
- HENDL, Jan, 2005. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Vyd. 1.. Praha: Portál, 2005. 407 s. ISBN 80-7367-040-2.
- HUTAŘ, Jan, 2005. *Ochrana knihovních fondů 19. a 20. století* [online]. Praha : UISK, 2005 [cit. 2011-01-22]. Dostupné z : < <http://okf.wz.cz/prednaska.ppt> >.
- IFLA, 2007. *Živelní pohromy a havárie: prevence a plánování nezbytných opatření v knihovnách a archivech* [online]. Praha: Národní knihovna ČR, 2007 [cit. 2011-03-28]. Dostupné z: < http://knihovnam.nkp.cz/docs/IFLA_zivelni_pohromy.pdf >.
- *ISBD(A) : mezinárodní standardní bibliografický popis pro staré tisky a prvotisky*. 2. rev. vyd. ; 1. čes. vyd. Praha: Národní knihovna České republiky, 1997. viii, 99 s. ISBN 80-7050-294-0.

- PETRÁŇ, Josef , ed., 1999. *Památky Univerzity Karlovy*. Praha : Karolinum, 1999. 363 s. ISBN 80-7184-855-7.
- KAMRÁDKOVÁ, Kateřina, 2010. EBooks on Demand – digitalizace historického fondu NTK na objednávku. *Ikaros* [online]. 2010, roč. 14, č. 2, [cit. 2011-03-15]. Dostupný z WWW: < <http://www.ikaros.cz/node/5966> >. ISSN 1212-5075.
- *Katolická teologická fakulta : Univerzita Karlova v Praze* [online]. 2004 [cit. 2011-04-23]. Historie. Dostupné z: < <http://www.ktf.cuni.cz/KTF-8.html> >.
- KODYM, Libor, 2004. *Závěrečná zpráva o provedení průzkumu fyzického stavu rukopisů a starých tisků pro knihovnu Evangelické teologické fakulty UK*. Litomyšl : IRKT, 2004. 12 l., 88 fot..
- KOHOUTOVÁ, Marie, 2010. Věci se nedělají lehko: Schumacherův kabinet Husitské teologické fakulty UK se představuje. In *Univerzita Karlova v Praze. I-Forum* [online]. Praha: : Karolinum, 2010 [cit. 2011-01-09]. Dostupné z: < <http://iforum.cuni.cz/IFORUM-9003.html> >. ISSN 1214-5726.
- KRUŠINSKÝ, Rostislav; KAMRÁDKOVÁ, Kateřina; POSPÍŠILÍKOVÁ, Věra, 2010. EOD - Elektronické knihy na objednávku. In *Sborník konference Inforum 2010* [online]. Praha : Albertina icome Praha, 2010 [cit. 2010-07-10]. s. 9 . Dostupné z WWW: < <http://www.inforum.cz/pdf/2010/krusinsky-rostislav-1.pdf> >. ISSN 1801-2213.
- *Manuscriptorium: building Virtual Research Environment for the Sphere of Historical Resources* [online]. Beta verze. [Praha]: 14.10.2009, 06/2010 [cit. 2010-09-26]. Dostupné z: < <http://beta.manuscriptorium.com/> >.
- *Matematicko-fyzikální fakulta: Univerzita Karlova v Praze* [online]. 2007 [cit. 2011-04-06]. Knihovna Matematicko-fyzikální fakulty. Dostupné z: < <http://www.mff.cuni.cz/fakulta/lib/> >.
- MÜLLER, Jos. Th, 1923. *Dějiny Jednoty bratrské I*. Přeložil F. M. Bartoš. Praha : Nákladem Jednoty Bratrské, 1923. xvi, 368 s.

- *Národní knihovna České republiky* [online]. 2006 [cit. 2011-04-25]. Správa a ochrana fondů. Dostupné z: < http://www.nkp.cz/pages/page.php3?page=weba_ookf.htm >.
- Národní lékařská knihovna. In *Wikipedia : the free encyclopedia* [online]. St. Petersburg (Florida) : Wikipedia Foundation, 21. 9. 2009, 15. 1. 2011 [cit. 2011-04-12]. Dostupné z: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Narodni_lekarska_knihovna>.
- NEVOLE, Milan, 2008. *Analytická studie o potřebách humanitních fakult Univerzity Karlovy v Praze: v oblasti prostorového a materiálního vybavení* [online]. Praha : ArchiCon plus, 2008, 10-2008 [cit. 2010-12-13]. Dostupné z: < <http://www.cuni.cz/UK-3210-version1-StudieHumanitiCast1.pdf> >.
- NOVOTNÁ, Eva, 2005. *IForum* [online]. Říjen 2005 [cit. 2010-10-13]. Knihovna geografie opět otevřena. Dostupné z: < <http://iforum.cuni.cz/IFORUM-2312.html> >.
- NOVOTNÁ, Eva, 2011. Technologie pro zpřístupnění mapových sbírek ČR: šance pro oživení Mapové sbírky PřF UK. In *IForum* [online]. Praha: Univerzita Karlova, 2011, 01.04.2011 [cit. 2011-04-03]. Dostupné z: < <http://www.cuni.cz/IFORUM-10507.html> >. ISSN 1214-5726.
- *Pedagogická fakulta: Univerzita Karlova v Praze* [online]. c2011 [cit. 2011-04-05]. Dostupné z: < <http://www.pedf.cuni.cz/index.php> >.
- *Právnická fakulta Univerzity Karlovy v Praze* [online]. c2010, 01.03.2011 [cit. 2011-03-31]. Knihovna. Dostupné z: < <http://knihovna.prf.cuni.cz/> >.
- *Přírodovědecká fakulta: Univerzita Karlova v Praze* [online]. 2007a [cit. 2011-04-03]. Dostupné z WWW: < <http://www.natur.cuni.cz/faculty> >.
- *Přírodovědecká fakulta: Univerzita Karlova v Praze* [online]. 2007b [cit. 2011-04-03]. Geografická knihovna Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Dostupné z: <<http://www.natur.cuni.cz/geografie/knihovna>>.
- *Přírodovědecká fakulta: Univerzita Karlova v Praze* [online]. 2007c [cit. 2011-04-03]. Mapová sbírka Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Dostupné z: <<http://www.natur.cuni.cz/geografie/mapova-sbirka>>.

- *Přírodovědecká fakulta: Univerzita Karlova v Praze* [online]. 2007d [cit. 2011-04-03]. Biologická knihovna Univerzity Karlovy v Praze. Dostupné z: < <http://www.natur.cuni.cz/biologie/knihovna> >.
- PUMPRLA, Václav, 2006. Jsou všechny staré knihy vzácné?. *Krok* [online]. 2006, roč. 3, č. 1, [cit. 2011-03-16]. Dostupný z: < <http://www.vkol.cz/data/soubory/krok/krok0601.pdf> >. ISSN 1214-6420.
- SEDLÁKOVÁ, Barbora, 2000. Knihovna ETF UK opět zpřístupnila svůj fond ve volném výběru. *Ikaros* [online]. 2000, roč. 4, č. 3 [cit. 01.05.2011]. Dostupný z: <<http://www.ikaros.cz/node/560>>. ISSN 1212-5075.
- SLEZÁKOVÁ, Helena, 2009. Návštěva knihovny Evangelické teologické fakulty. *Ikaros* [online]. 2009, roč. 13, č. 1 [cit. 01.05.2011]. Dostupný z: <<http://www.ikaros.cz/node/5175>>. ISSN 1212-5075.
- Státní knihovna České socialistické republiky, 1971. *Pravidla jmenné katalogizace starých tisků, prvotisků a rukopisů*. Vyd. 1. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1971. 158 s.
- STREIT, Vincenc, 2010. Historické fondy německé literatury v rámci projektu Handbuch deutscher historischer Buchbestände in Europa (zajímavý mezinárodní projekt). In *Problematika historických fondů : sborník z 18. odborné konference, Olomouc, 14.-15. října 2009* [online]. Olomouc: Vědecká knihovna, 2010 [cit. 2011-04-13]. Dostupné z WWW: < <http://www.vkol.cz/data/soubory/import/konf18/p06-Streit-2009.pdf> >.
- SÝKOROVÁ, Jaroslava, 1992. *Knihovna prof. med. dr. Antonína Jungmanna : knihovna první porodnické školy pražské Lékařské fakulty v I. pol. 19. století*. Praha, 1992. 113, 5, 22, 3, xxx s. Diplomová práce. Univerzita Karlova. Filozofická fakulta. Ústav informačních studií a knihovnictví.
- Uhlíř, Zdeněk. Rukopis, 2003a. In *KTD : Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV)* [online]. Praha : Národní knihovna ČR, 2003- [cit. 2011-05-04]. Dostupné z WWW: <http://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=000002254&local_base=KTD>.

- UHLÍŘ, Zdeněk, 2003b. Starý tisk. In *KTD : Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV)* [online]. Praha : Národní knihovna ČR, 2003- [cit. 2011-05-04]. Dostupné z:
<http://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=000002570&local_base=KTD>.
- UHLÍŘ, Zdeněk, 2003c. Vzácný tisk. In *KTD: Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV)* [online]. Praha: Národní knihovna ČR, 2003 [cit. 2011-04-25]. Dostupné z: <
http://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=000002576&local_base=KTD >.
- UHROVÁ, Daniela; VINCÍKOVÁ, Jolana, 2009. *Http://knihovna.fsv.cuni.cz : průvodce po knihovně* [online]. Praha : FSV UK, 2009 [cit. 2011-03-18]. Dostupné z : <
<http://knihovna.fsv.cuni.cz/php/files/File/pruvodce.pdf> >.
- Univerzita Karlova v Praze, Ústav výpočetní techniky, 2004. *Digitool* [online]. 2004, 13.04.2001 [cit. 2011-04-13]. Dostupné z: < <http://digitool.cuni.cz/> >.
- Univerzita Karlova. 1. lékařská fakulta, 2010. *Výroční zpráva 2009* [online]. Praha: Oddělení vnějších vztahů 1. LF, 2010 [cit. 2011-04-24]. Dostupné z :
<http://www.lf1.cuni.cz/file/20895/vyr_zprava_2008_CZ.pdf>.
- Univerzita Karlova. Fakulta sociálních věd, 2006. *Výroční zpráva za rok 2005* [online]. Praha : Fakulta sociálních věd, 2006 [cit. 2011-03-18]. Dostupné z: <
<http://fsv.cuni.cz/FSVTEMP-118.html> >.
- VOIT, Petr, 1991. Přítomnost a budoucnost historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska. *Z knihovnické praxe*. 1991, č. 112, s. 2-7.
- VOIT, Petr, 2006. *Encyklopedie knihy : starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století*. 1. vyd. Praha: Libri, 2006. 1350 s. ISBN 80-7277-312-7.
- VRBENSKÁ, Františka; FIBICHOVÁ, Irena, 2004. Za sklo, do peřinek, pod zámek: návod na neofenzivní cesty k šetrnému zpřístupnění knihovních sbírek. In *Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska 2003: současné trendy ve zpřístupňování fondů. Sborník z 12. odborné konference Olomouc, 18.-19. listopadu 2003* [online]. Olomouc: Sdružení knihoven České republiky a Vědecká knihovna, 2004 [cit.

2011-03-16]. Dostupné z: <<http://www.vkol.cz/cs/aktivity/konference-a-odborna-setkani/12--rocnik-odborne-konference/clanek/program-soucasne-trendy-ve-zpristupnovani-fondu/>>. ISBN 80-7053-254-8.

- ZDENĚK, Uhlíř, 2009. Manuscriptorium jako distribuovaná digitální knihovna. In *Problematika historických fondů : 18. ročník odborné konference* [online]. Olomouc : VKOL, 2009 [cit. 2010-12-13]. Dostupné z: <<http://www.vkol.cz/data/soubory/import/konf18/p07-Uhl%C3%AD%C5%99-2009.pdf>>.